

<i>Szépirodalom</i>	
Markó Béla versei	5
Ferencz Imre: Búcsúlevél	9
Juhász Róbert versei	14
Kulcsár Edmond versei	18
Ilyés Krisztina versei	21
György Attila: A Férfi, Aki nem tudott sírni	23
Ádám Szilamér: Találka	25
Káli István: Vadmarci	32
Simonfy József versei	44
Bartha György: Két évforduló	49
Soós Amália versei	52
Ady András versei	55
<i>Literata Hungarica</i>	
SZÁZ ESZTENDŐ KALAND? (AZ ÚJ KÁNTOR-LÁNGRÓL)	
Balázs Imre József: Összegzés és horizonttágítás	57
Bogdán László: A külvárosi hajós (jegyzetek Sütő Istvánról)	63
Borcsa János: Gondolatok az új Kántor-Lángról	70
Demeter Zsuzsa: Különlélemény	78
Láng Orsolya: '71-től '17-ig	83
Tamás Dénes: Kalandos irodalomtörténet	90
Láng Gusztáv: Száz perc kaland	96
<i>Vox Populi</i>	
Demeter M. Attila: Arról, hogy a szerelem lehetséges (Egyed Péter: <i>Szellem és környezet II.</i>)	102
<i>Nyelvbúvár</i>	
Czakó Gábor: A honfoglalás revíziója (Szentkatolnai Bálint Gábor tiszteletére)	113
<i>Disputa</i>	
Gál Péter: Balánbánya története – kicsit másképp	119
<i>Ködosztlás</i>	
Gagy József: Sztrátya Domokos, gazdálkodó és kollektivista	132
„Társadalmi értékváltozást vizsgálók” (Oláh Sándor beszélgetése Gagy József társadalomkutatóval nemrég megjelent könyve kapcsán)	148
<i>Szemle</i>	
Gajdó Ágnes: A remény aprócska szikrája mindvégig elővillan (Radnóti Miklós levelezéséről)	158
Zsidó Ferenc: Sortűz belülnézetből (Király Farkas: <i>Sortűz</i>)	163
Vermesser Orbán Kinga: A csoda grádcisain	167
Olvasólámpa (András László, Nényei Pál és Papp Attila Zsolt könyvéről)	175
Előfizetők listája	181
Diákpályázat 2019	194

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövetei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Markó Béla

MARADÉK

Kikanalazta Isten a gyermekkoromat,
alig hagyott valamit a tányér alján,
legfeljebb néhány foszladozó emléket,
amint végigme gyünk anyámmal a főtéren,
és mindig választás elé állít engem,
hog y egyszerre csak egy dolgot kérjek tőle.

A szó szoros értelmében elfogyott
az élet nagyobbik része a keresztről,
és mint a lassan kihűlő húscafatok
egy sebtében abbahagyott lakoma után,
úgy ernyed el a megváltó teste,
eszébe sem jut, hogy vegyétek és egyétek.

Belőlem is jóllaktak sokan,
de ezzel mindannyian így vagyunk,
egyre kevesebb laktató gondolat,
egyre több mócsing, csontszilánk,
gyorsuló lélegzetvétel, ritkuló levegő,
nézem a tükörben, mi maradt még.

A bőr nem száradt egyelőre össze,
még feszülnek a combok, a herék,
igen, még nagyjából újratermelődöm,
csak hogy napról napra kevesebb leszek
egy milliméterrel vagy egy szinonimával,
és reggelre mindig elfelejtek egy idézetet.

Ennyi vagyok csak: élet-maradék,
apám már eltűnt az álmaimból,
pedig azt hittem, megkapaszkodik,
mint anyám, akivel még sokszor álmodom,

de természetesen nem én döntöm el,
hogy mire fogok emlékezni végül.

TÉLI NAPNYUGTA

A láthatárig érő tükörjégen
végiggurul egy lángoló gömb,
de nem hagy nyomot rajta,
nem buzog föl utána a víz,
nem alszik ki a tűz sem,
nincsen igazán közük egymáshoz,
csak egy ideig együtt láthatók,
mint sötétvörös márványlabda
a feltörhetetlen betonon.

Mert nem tűnik el semmi a halállal,
nem lesz hidegebb a parázs,
nem szakad be lépéseinktől
a végtelenbe nyúló folyó sem,
nem semmisülnek meg az alkatrészek,
működnek tovább külön-külön,
ám hiába érnek össze reggel,
vagy hiába válnak szét éjszaka,
többé nem sebzik meg egymást,
és be sem gyógyítják a sebeket.

Végül is megnyugtató arra gondolni,
hogy lesz látás, hallás, tapintás,
lesznek fények, hangok, mélyedések,
de ezek nem találkoznak egymással,
nem következik belőlük semmi,
nem kell eltakarnom a szememet,
nem kell kormozott üveggel néznom a napba,
kérdéseimre nem kell választ várnom,
szavaimból nem kell mondatokat alkotnom,

hiszen amikor eláll a havazás,
megszűnik a grammatika is,
amely az eget a földdel összekötötte.

OLVADÁS

Nedves földszag van.
Olvad az ég szürkéje is.
Duzzadnak itt-ott a bokrok,
és egy pillanatig gondolkozom,
hogy tényleg becsukjam-e
szellőztetés után az ablakot.
Nem fázom egyáltalán.
Láttam kint az imént
a kutya üres táljában
néhány hangyát,
és szinte éreztem, hogy
felszabadultan nyújtózkodnak,
majd sietség nélkül másztak
a maszatos bádagon kifelé.
Ráadásul, ami már túlzás is talán,
hirtelen elkezdett hangoskodni
egy rigó a kopár meggyfán.
Könnyű szél lebeg, már-már szellő.
Január vége van még.
Ez nyilvánvalóan nem tavasz.
El fognak pusztulni, akik elhitték.
Például a hangyák.
De a rigó is bajba kerülhet.
Ezek szerint hiába volt minden?
Nem volt hiába, mondanám,
mint akinek mestersége az optimizmus.
Hiszen a vérbe fojtott forradalmak is.
Azoknak is volt értelmük.
Meglehet, de ez most nem ugyanaz.

Nem a hangyák. Nem a rigó. Nem is én.
Nem a szélben duzzadó függöny.
Nem mi csináltuk.
Hanem az ördög.
Vagy mégsem?

Szarvas

Ferencz Imre
BÚCSÚLEVÉL

*(Amit Kányádi Sándor költő temetése után
vetettem papírra, 2018 júliusában, fent a Hargitán)*

Lejöttem Hargitafürdőről a Tolvajos-tetőre
2018. július 7-én délben ott vártam hogy jöjjön
a koszorúval és felvegyen engem is az autó
a három kereszt mellett álltam eszembe jutott
hogy Borbély Gábor római katolikus esperes
falustársad barátod állította ezeket
s hogy téged a reformátust Márton Áron
római katolikus püspök adott össze a feleségeddel
hatvan évvel ezelőtt

Jött a gépkocsi és felvett
egy órába se telt s megérkeztünk
Nagygalambfalvára a temetésedre tudtam már
hogy koporsó helyett urnát ravataloznak fel
mutatták a tévében előző nap az érkezésedet
láttam Róza húgodat az asszonyokat az arcokat
a ló is hátrafordult hátranézett amikor
a gyászokocsira feltették a testedet

Írtad egyszer hogy manapság
a krematóriumok kéménye már angyalokat ereget
sokfelé megfordultál a világban láttál eleget
ha megöregszik az ember ha több mint nyolcvan
ágyban párnák közt meghalni nem nem szokatlan
amíg élnek a nagy költők az élen járnak
fiatalon bátrak fittyet hánynak a halálnak
elvekért eszmékért verekednek
sokszor tömegsírokba keverednek

de ha sikerült az életet leélni megvévülni
nem úgy gondolkodunk immár mint Petőfi

Ragaszkodtál hozzá az évek során
többször hangoztattad a szándékat
valahányszor alkalmad volt elmondtad hogy
a szokásnak a hagyománynak megfelelően
sírhelyet Neked otthon a kert végében ássanak
mint őseidnek elődeidnek hát jele marad itt
a hűségednek és a nevedet viselni fogja
az iskola

A községgközpontban ott volt a karhatalom
örkődtek szorgalmasan a rend őrei
terelgették igazgatták az autókat az embereket
és ott voltak a biztonságiak is
ott állomásozott egy egész ármádia
eszembe jutott a versed A ház előtt egész éjszaka
tudták hogy sokan jönnek ide s talán azt is
hogy a temetésedre eljön Magyarország
államelnöke

A templomban már nem volt férőhely
amikor a szertartás megkezdődött
kint zuhogni kezdett az eső én gyorsan
a templomkertben egy lefödés alá álltam
ott hallgattam a kihangosítót elsőként
a helyi tiszteletes Kányádi György Attila szólt
aztán Csaba testvér beszélt majd Dávid Gyula
irodalomtörténész méltatta
az életműved

Éppen ma van
az Ezer Székely Leány Napja is jutott eszembe
a reggel fekete-piros táncot járt Csíkban
nemcsak a járda szeglete hanem az egész táj
a tér ahol Márton Áron szobra áll

nézhetette élőben és a tévében aki tehetette
mozdulat-ország hová-merre

Mi marad az emberből pozdorja
mennyit nyöttük Istenem a kendert
gyermekkoromban vittük áztattuk
a kenderáztatóban megnyomtattuk
súlyos kövekkel majd kiszedtük szárítottuk
a kert mellett aztán csattogtak a tilók
mint valami alligátorok

A templomban a versed a szavalat
meg-megdöngette a falakat
és eszembe jutott Tamási Áron
Rendes feltámadása
mi történne ha egyszer megszólalna
az angyalok trombitája

„megvolna még a remény a tíz-húsz
milliárd évnyi jövőendőbe vethető
hit a feltámadásra
vagy valami ahhoz hasonlóra”
írtad 1976-ban hát az emberben amióta a világ
mindig élt és élni fog a végtelen
a halhatalanság utáni vágy
hanem örülünk hogy a lélek a szellem
eléldégél egy darabig még a versben
de rendes feltámadásra ne áspiráljon senki
kevesebbel is be kell érni
elég az újjászületés a megújhódás
valami apró lépetű részleges feltámadás
csak nehogy az történjék
hogy egyetlen gombnyomással
elhamvasztanak mindnyájunkat
s még elsiratni se marad itt senki

„ha az egek mind elmúlnak
nagy robajjal beomolnak
ha elégve felbomolnak
a föld s minden elemek”
idézek ismét tégedet

Mondtad egyszer nekem
ha sok pénzed lesz mert netalán
megkapod a Nobel-díjat
repülőteret építtetsz a szülőföldön
látod nem valósult meg ez a terved
de ha nincsen nem is kerül sokba
ahogy József Attila írta

Tudod eső után most itt fent a Hargitán
bőségesen nő a medvegomba
felvásárolják külföldre vizik lefagyasztva
áfonya is rengeteg lett vedresleg hordják
ha megesszük megkékül a szánk
mindig jó volt az áfonyára töltött
pálinkád

Ecetté válik a bor
ha a palackban marad
az élet akkor teljes ha nem vész el a pillanat
semmi se vesszen el ne menjen kárba
az életét az ember soha meg ne bánja
örüljön hogy rácsodálkozhatott
a világra

Pár év múlva már én sem leszek
csak a Tolvajoson a három kereszték
csak a házad ott fent ahová annyian jártak
látogatóba mert szerettek és csodáltak
ahonnan széthordoztak vittek találkozókra
a szórványba felolvasásra szavalatokra

írtad és kívülről zengted mert hitted
a verset mondani kell mindenkinek

Az idén már
nem jártál fel a Hargitára
nem láthattad hogy itt is már
könyvkuckók vannak kitalálva
amelyekbe felesleges könyveket raknak
hogy az emberek ha akarnak olvassanak
ha kedvük szottyan ha idejük engedi
ingyen kínálják adják nem kell érte fizetni
mert sokan már a lakásokból kihányják
porfogó terhünkre van mondogatják

Fától fáig kötől kőig
oda-vissza tisztességig
eljutni a kert végéig
kívánhat-e ember többet
itt egy-egy gyermekszereget
legalább még majd felkeres
és ha netán mégis lenne feltámadás
az Isten tudni fogja hogy hol keressen
mert itt könnyebb téged megtalálni
mint Kolozsváron vagy Budapesten
és ha tényleg azt akarja akkor
atomokból és molekulákból is összerak

Nincs amit szorozni-osztani tovább:
nyugodjál békében odaát
és mi amit ránk testáltál
igyekszünk megbecsülni ideát -

Juhász Róbert

EVOLÚCIÓ

Korábban is meséltél az állatkertről.
Lenyűgözött az ezüsthátú gorilla vadsága.
Áltál rendületlenül, hátra sem léptél, mikor
az teljes erejéből

a plexibe öklözött. Bízta a saját
áttetszőségében. Rajzolta volna a
párába, mit a felületre fújtatott, de ahhoz
át kellett volna lépned alig

látható határaidat. Pedáns voltál.
Aznap, mikor végleg elköltöztem,
épp a házat igazítottad egy ferdén lógó

fotóhoz, melyen két emberszabású
a távolba réved. Emlékszem, a kép elé
dupla üveget kértél a keretesnél.

IRDALÁS

Utáltad a halat.

Nem az zavart, hogy láttad a lavórt a terasz alatt
kifosztott bordakosarakkal, felül úszóhólyagokkal,
alul pikkelyekkel, középen a lágyan ringó belső
értékekkel.

Azt mondtad, érzed az iszapot, a békaszőlő ízét a
szádban, ahogy apró szemcsékben csikorog fogaidon
a származás.

Megkavartam a mélyrózsaszín vizet, kezem nyomán
örvényben rendeződött a fehérje. Pillanatra jósolni
lehetett volna belőle, akár a kávézaccból.

Az áramlásban gyökeret vert a hínár és bár hajlott a
sodrással, mert maradni. Viharban, egy műanyag
edényben, szálkákkal a manduláiban.

RETÚRJEGY

Elaludtam a buszon. Idegen városban ébredtem.
Féltem kinyitni szemem. Szűk résen át figyeltem,
ahogy a poharak alján összesűrűsödik,
megvastagodik az anyag. Csalóka lencseként állnak
meg saját lábukon.

A parfüméria kirakata előtt izzadtan állt egy férfi, ha
bármelyik illatos permetet magára fújta volna, tüneti
kezelésként keveredett volna bőrén a fülledt délután
a kellemes hatású molekulákkal.

Az elsuhanó házakhoz mindennap betér az
enyészet. Nem tolakodó, alig visz magával valamit,
szinte észre sem venni. Szinte.

Ahogy a lépcsők kopnak jártunkban, vásik a cipő,
fényesedik az anyag, és a vigasz, hogy talán a
pusztulás is belénk fárad egy keveset.

Megpróbálok újra aludni. A ruhámban elhoztam
magammal az ételszagot, talpamon a tópart fővenyét
redőmintába préselve. Leesik majd rólam, ahol
elégé megszárad.

Szemhéjam vásznán belül úsznak a kutyafejű felhők,
miknek tekintete a Hold. Maguknak vonyítanak, s ez
kitart, míg a sofőr felébreszt a végállomáson.

FÖDÉM ALATT

Egy állat él padlásomon. Bőre alatt kihalt fajok lüktetnek. Csak
a gipszkarton választ el tőle. Tudunk egymásról. Kettévágtuk a
világot.

Terepasztalon élek idelent. Gondosan rendezték körém a
díszletet. Megszólalásig élethű minden. Az első megszólalásig.

Napok pukkadnak ki arcomon, légbuborékos védőfólia az
adventi naptár. Némelyik egész nagyot szól, de nem óv meg
ütközéseinktől.

Ő csak éjjel járkal. Körme karistolja a közénk dermedt
torlaszokat. Napközben egy orrszarvú lefűrészelt tülkét kenegeti
pillanatragasztóval. Nehezen érti, hogy azt a pillanatot nem
lehet már megragasztani.

A plafon lassan ázik át, a modellvasút dombjain vonatkürtbe
botlik, s a síneken esik hanyatt a felismerés.

Élünk.

Ha most felnyitnám neki a tetőt, mint egy konzervdobozt,
émelyegne a szabadságtól. A fogság biztonság. Tartósít.

Régóta vonszolom a képet, melyen vadul dulakodok egy távoli
rokonnal, amiért figyelmetlenül rálépett a maketten az egyetlen
alagútra, s az beszakadt lába alatt.

A mennyezet még tart, de hamarosan összeeresztenek minket.

HANGTALAN

Lefolynak a hegyről az utak. A parányi főtéren összegyűlik az aszfalt. Megkeményedik, hogy tarthassa lépéseinket.

Ez nem igazi hegy. Földrajzilag domb csupán. Ha nincs nagyobb, ezzel is be lehet érni. Nyugat felől, mikor jöttem, láttam az Alpok nyúlványait.

Szürkés koszos komondorként lapítottak. Nem láttak rendesen a ködszörtől, csak a szagunkat.

Meg a kertét a főtértől nem is messze. Meg hátul a ház mögött a láncokra akasztott, felfeszített boronáét. Ráfűzte magát a kúszórózsa, békésen le már nem jön onnan.

Mire a völgyben, egy mellcsizmában a folyóba ereszkedtem, minden oldalról rám tapasztotta magát a sodródó némaság.

Ebbe a vízbe bemenni és innen kilépni sem könnyű.

Traian fia

Kulcsár Edmond

CANVAS

hiába tudom hogy a kertek
túloldalán egy másik égboltba
gyökereznek a fák számomra
ez mindig egy ismeretlen táj
egy új még nem tapasztalt
vetülete az estének

ágakba takart kémények
templomórák kivilágított kattogása
kiszáradt ajkak repedései
egymásba mosódott földutak

itt érzem otthon magam
egy újra és újra átmázolt
festményben az ágyad fölé akasztva
amiből visszanezhetek rád
amíg egy másik színnel
rá nem fested arcomra a halált

VINTAGE

ég a villany
a falra hányt fény
üvegesen hajlik szét a ráncokon
innen tudom hogy már este van
én pedig már mindent csináltam
olvastam valami szar ponyvát
letöröltem a húgycseppeket
az ülőkéről
ittam hideg teát

kivertem egy régebbi képedre
lezuhanyoztam
sarokba separtem a szennyest
ágyban vacsoráztam majd
a legkényelmesebb álmatlanságba
dengelttem magam

a szemben lévő panelből
páran nézik az ablakban a fényt
tudják hogy még ébren vagyok
pedig nekem már nincs mit
kezdjek ezzel a csönddel
ez az elválás is épp olyan
nehéz volt mint a legelső

lehúzó a redőnyöket

TRACES

kifogyott golyóstollak
törött hegyű ceruzák
üres sörös dobozok
körömvágó
egy kibontott óvszer
összegyűrt csipszes zacskó
beporosodott laptop
nedves törölköző
hajszálak a padlón
feltekert fogkrémtubus
gyógyszerlevél
kenyérmorzsa
lepedőbe száradt gecsi
szőr a kagylóban
parfümillat a levegőben

kiöblítem a poharakat
lekaparom a tányérra penészedett
tésztadarabokat
kinyitom az ablakokat
megmikrózom a hetes pizzaszeletet
s mint az olcsó vodkától
másnap
ettől az ízetlen beletörődéstől
hányom ki
azt ami emésztés után
maradt
belőled

Robot 3.

Ilyés Krisztina

LISTA

Ma reggel megint lista szerint kaptam vissza mindenem.
A hölgy a pult másik végén mosolyogva nézte a meztelen fotóm,
és adogatta vissza a karom, a lábam, a szemem.
Az orrom kicsit csámpásra sikerült.
Míntha elsietett rajz lenne.
Rúzs nélküli szám már szinte beszélt,
közben a füleim is helyrekerültek, és
a pattanások is, egy a mellemen, ami rohadt idegesítő.
Arrébb akartam csúsztatni,
de a kép az asztalon ragaszkodott a való énemhez.
Az anyajegyek is szerre előbukkantak,
felragasztottam a piros köröket az arcomra,
majd a dús hajam, köröm az ujjaimon,
körömlakk rajtuk,
fülbevaló a fülemben,
minden, ami egy nő.
Milyen sablonos, kérlek!
Szeretnék egy új listát holnapra – mondom.
A pattanást vegye le róla mindenképp.

MADÁRFÉLELEM

A madár szerepét vállaltad,
fekete tollakat festettél sötétzöldre.
Amikor a tériszonnal álmodtam,
elkezdted félni, vagy csak engem féltettél.
Magánsivatagot bérelted sok homokbuckával,
versenyt futottál, és sosem nyertél.
A pihekönnyű homokszemcséket
mérhetetlen távolságra szórta szét a szél.

Elsüllyedve kapálóztál,
mint a futóhomokba tévedő madár.
Szárnyak nélkül fogsz elrepülni.
Nagyon félek.

MARADÉK

Beszélgetni akartál
ezért ültem le veled a
rég, poros kerek szőnyegre.
Bármit kérdeztél,
fejem lehajtva mutattam, hogy
várj, gondolkodom,
pedig csak a cérnaszálakat
szedegettem alólunk.
Egy újabb kérdésnél megfogtad a kezem,
azt akartad, hogy úgy nézzek rád,
mint a filmekben a hősszerelmes,
de inkább csak könnyezni akartam,
te rám hagytad a csendet,
és a halk ragaszkodás
véget vetett a kiengedett hajam susogásának.
Félig elkészült színes kerekszőnyeg
maradt utánunk.

György Attila

A FÉRFI, AKI NEM TUDOTT SÍRNI

Igen. Volt egyszer egy ilyen. Nem is tudom, talán én voltam az. De hát letagadom, és igen, igennel kezdtem egy mondatot, hogy aztán nemmel folytassam.

Jó lenne sírni egyet.

A Férfi, aki nem tudott sírni, lefeküdt egy este, szokás szerint, mert az ember csak ilyen. Felesége még a konyhában tett-vett, mert a feleségek is csak ilyenek, meg még sok más. Mennyei illatok áradtak be a zárt ajtón keresztül is a konyhából. A Férfi csak sírni szeretett volna.

De nem sikerült.

Macska ugrott fel mellé az ágyba. Majd meggondolta magát és elment. Hát, ezért is lehetne sírni, gondolta a férfi. De valahogy nem eredtek el a könnyei.

Sírni kellene. Lassan öt évtizedet, lassan, sorra vett a Férfi. A kihagyott esélyeket. A kudarcokat. A sikertelen szerelmeket.

Semmi.

Számba vette a sikereket, a gyönyörű szerelmeket.

Semmi.

Felesége bejött közben, átölelte, álomittasan hozzá simult. Majdnem sikerült sírni, de nem, még mindig nem.

Az élet reménytelenségére gondolt, így giccsesen, hogy mi értelme ennek az egésznek, közben, mielőtt sírni tudott volna, magán érezte a párja testét, és továbbra sem tudott sírni.

Mindig van remény. Ettől majdnem sírni kezdett, de csak majdnem.

Arra gondolt, hogy lehet, nem lesz több folytatás. Arra is gondolt, talán tényleg kellene valaki, aki az ő vére, és tovább folytatja ezt a sírhatnékot. Arra is gondolt, van aki sírjon helyette.

Csak ő nem tudott sírni.

A rossz pillanatokra gondolt, és a jókra. Az elpazarolt, fölösleges pillanatokra. A maradandókra. Szeretői szép csipőjére, a lovak ringatására, a puska ütésére a vállon, a férfias kézfogásokra.

Az árulásokra is gondolt, saját árulásaira, másokéra, ahogy az élet diktálta.

Arra is gondolt a Férfi, aki nem tudott sírni, hogy annak idején egy írnok azt vetette papírra: a harcosok nem tudnak sírni. Befeje folyik a könnyük, ettől megkeményedik szívük.

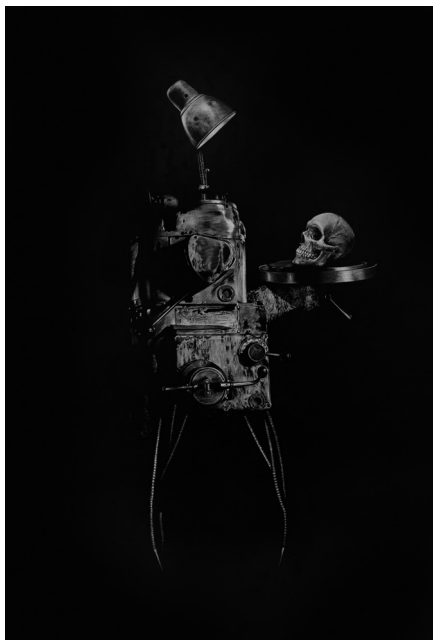
Ez igaz lehet, gondolta, és majdnem elérzékenyült, de még mindig nem.

Arra is gondolt, mi minden lehetett volna belőle, és mi minden nem lett. Arra is, mi minden lehetne még belőle, és mi minden nem lesz. A könnyek nem jöttek.

Ott feküdt a Férfi, szerető ölelésben, és nem tudott sírni.

Aztán ismét mellé ugrott a macska. Besimult karja alá, és boldogan dorombolni kezdett.

A Férfi átölelte. Kezén egy idő után nedvességet érzett. A macska szeméből folytak a könnyek.

Hamlet

Ádám Szilamér

TALÁLKA

Akkor kezdhethük talán, hangzott el a magabiztosság halvány nyomát sem tartalmazva az utasítás, és a hang tulajdonosa lassan a pólója aljához nyúlt, felhúzta a hasáig, megállt, hezitált egy pillanatig, majd egy újabb mozdulattal levette és a kör közepébe dobta a ruhadarabot. Így tett a körben ülő három másik fiatal is. A ruhadobálást követő csendet kettészakította ez a pár percnyi zavartságot jelentő bátortalan mondat. Akkor ebből a fiúk most kimaradnak, és a nagy levegővétel után, egy sóhajjal párhuzamban két pár mell bukkant elő. A melltartóktól frissen megszabadulók kínosan nézték a földet és a kör közepében, mintegy meztelenségük bizonyítékeként, a pólókon heverő melltartókat, amikor az előző utasításokat is adó lány felkapta a fejét, most már határozottan, felállt a földről, akkor folytassuk, szólalt meg, és kis küzdéssel a nadrágjától is megszabadult. A többiek is kis késéssel, kevesebb önbizalommal, de csak megszabadultak a nadrág-zokni párostól. Majd egymásra néztek, és szó nélkül, mintha előre megbeszélt jelenet lett volna, vagy szavak nélkül beszélnének egymással, egyszerre, határozottan dobták le az alsóneműt is a ruhakupacra. A szobában csend volt, a külvilág mintha kikapcsolt volna, egy autóhang, vagy emberi csevej sem szivárgott be a főutcára nyíló ablakon keresztül. A fiatalok rövid tervezés után gyűltek össze, egy ittas ötlet révén, miután rájöttek, mindnyájuknak van mondanivalója, amitől másként nem tudnak megszabadulni. A szabályok lefektetése után most itt vannak, hogy ledobják ruhájukkal együtt a gondolatokat is.

Az egyik fiú mocorgott, mint aki beszélni akar, de egyelőre nem mer. Sóhajtott, egy hangot adott ki, majd elcsendesült, de aztán észrevette, hogy a hang következtében minden szem rászegeződik, és elkezdte. Van valami fura késztetésem mindig. Ilyenkor örülök, hogy alapjáratban egy gyáva ember vagyok. Például... ha zöldséget vagy húst vágok. Mindig megállok, és elképzelem, milyen lenne, ha a kést az ujjamba ereszteném. Hogy milyen érzés lenne, ahogy a bőrömben rétegről rétegre bennebb jutnék, és folyna a vér, egészen addig, míg a csontig

nem érnék. Ezek mindig csak gondolatok szintjén kezdődnek, majd egyszer csak az ébreszt fel ezekből, amikor érzem a penge hidegét az ujjamon. Vagy arra szoktam gondolni, vajon milyen lehet kinyomni a szemem. Egyébként ez a legrégebbi, talán ez volt legelőször. És az ujjaim ilyenkor már a szemeimen vannak és nyomom egyre erősebben, mígnem megijedek és abbahagyom. Attól félek, hogy egyszer kárt teszek magamban, de nem csak ez van, hanem... Félek például üzletkebe táskával menni, hogy amikor kijövök, az üres táskám becsipog, elképzelem, ahogy odajönnek hozzám, és bár tudom, hogy nem kell aggódnak, nem loptam semmit, de mikor odajön az ellenőr, kinyitja a táskát, benne lesz valami, egy értékes tárgy, ami nem kéne ott legyen. És előveszik a gumibotot, és jól elvernek, hogy a csontjaim is beletörnek, vagy csak nyugodtan megbilincselnek, és el kell hallgassam a biztonsági őr béna dumáját, *hát miért lopunk?*, vagy *ej-éj, hát nem tudja, hogy mindig elkapjuk az ilyeneket?*, és megvárjuk, míg kiér a rendőr, ami legalább húsz perc, vagy ha nagyobb forgalom van, lehet negyven is, mert pitiáner tolvajokért nem kapcsolnak szirénát, és addig én ott állok, én, a *tolvaj*, a teljes megszégyenülésben. Félek, mert valahol vágyom is ezekre a helyzetekre. Mikor lesz az, amikor egy gyors autó jön szembe, és én egy gyengébb pillanatomban hirtelen kiugrok elé, felcsattanok a motorháztetőre, közben már eltörött legalább az egyik lábam, megfejelem a szélvédőt, aminek következtében kiloccsan az agyam, vagy legalábbis darabokra törik a koponyám, és felrepülök, kettő vagy három métert, hogy aztán a hideg aszfalton dögöljek meg? Félek, hogy ezek a késztetések egyszer valósággá válnak. Hogy egyszer nem leszek elég gyáva, és megteszem azt, amire gondolok.

Csak a bukóra állított ablakon keresztül beáramló hideg levegő mozgatta függöny zavarta a szoba csendjét. A szobában ülők elfeledkeztek a ruhákról, a testükről, teljesen megnyíltak egymásnak. A megbeszéltekhez ragaszkodva senki nem kommentál, csak mindenki sorra elmondja a sztoriját.

Akkor hát folytatom, szólalt meg az egyik lány. Akkor... Teljes őszinteségről volt szó. Mély levegőt vett és kifújta. Azt már talán említettem néha, hogy... hogy apám erőszakolt engem. Akkor... igyekszem elmondani a teljes sztorit. Tizenöt éves voltam, miután anyámék elváltak. Én apámmal maradtam, mert anyám lelépett külföldre, valami pasival. Jól elvöltünk kettesben, szerettük egymást. Aztán kezdte

mondogatni, hogy szépülök, és egyre nőiesebb vagyok, egyre inkább hasonlítok a fiatalkori anyámra. Aztán egyszer egy éjjel bejött, én még épp nem aludtam, de nem nyitottam ki a szemem. Nem láttam mit csinált, csak hallottam, ahogy kinyílik az ajtó, majd a lélegzetét, a szemhéjam sötét feketesége sárgássá változott a folyosóról beáramló fénytől, még kettőt lépett, majd megállt. Egy vagy két perc telhetett el, majd megfordult és kiment. Aztán egyik nap, nem is tudom mennyivel később, jött megint, és bebújt mögém az ágyba. Akkor arra ébredtem, hogy a hideg lábát a lábfejemhez nyomja. Csitítgatni kezdett és a hajamat simogatta. Majd egyszer csak kiment. És ezek ismétlődtek, egyre gyakrabban, majd nem csak a hajam simogatta, letért a nyakamhoz, majd a vállamhoz, aztán néha az oldalamat, és végül a mellemet is megfogta. Sokáig a simogatások után elment, de aztán volt, hogy mellette ébredtem, és ezek is egyre gyakrabban történtek meg. Tudtam, hogy magányos és szomorú, nem gondoltam semmi rosszra, én meg támogató akartam lenni vele a válás után. Aztán egyszer a simogatással a hasamhoz ért, majd egyre lejjebb, és becsúsztatta kezét a pizsamámiba. Én mindig bugyi nélkül alszom, ez talán meglepte őt is, kis hezitálás után visszahúzta kezét a szeméremdombomról és ott hagyott. Nem jött egy darabig, de aztán csak visszatért. Ekkor már hetek óta ment ez a dolog, és a szünet előtt már-már megszoktam, hogy apámmal alszok. Amikor visszatért, keze ismét a pizsamámiba csúszott, de most határozottabb volt, benyomta ujjait a lábam közé, és ott simogatott, majd benyomta egy ujját. Felsikoltottam a fájdalomtól, ettől pedig vérszemet kaphatott, határozottan a hátamra fordított, és lekapta a pizsamanadrágot rólam. Csak ekkor láttam, hogy ő meztelen, és hirtelen arra gondoltam, vajon milyen régóta jár hozzám meztelenül. Szétrakta a lábam, én lesokkoltam, mozdulni sem tudtam, benyálazott és belém dugta, engem meg szétfeszített a fájdalom, felsírtam, sikoltottam, de ellenkezni nem tudtam. Nem tudom, mennyi ideig tarthatott, de miután végzett, elsötétült az arca és kifutott a szobából. Én a sokktól és a sírástól csak hajnaltájt tudtam elaludni. Elkéstem az iskolából, nem mentem be, amikor eszembe jutottak a dolgok, sírni kezdtem. Kimentem a vécére, ahol a földön apám feküdt fáradt szemekkel, mellette valami italos üveg hevert. Aztán nem jött egy hétig, vagy kettőig, otthonról is sokat ment el, nem akart találkozni velem. De visszajött egy éjjel, ismét simogatva kezdte, majd megfordított, meztelen volt és

én felsírtam a fájdalomtól. Másnap megint, harmadnap már nem simogatott, ötödik alkalommal már nem a fájdalomtól sírtam. Közben úgy viselkedett nappal, mint régebb, mintha semmi nem történné, aztán elkezdett ajándékokat venni gyakrabban, és lassan nap mint nap bejárt hozzám. Aztán azt vettem észre magamon, hogy várom, mikor jön. Ekkor már jócskán tizenhat voltam. Ezt sokáig nem mertem bevallani magamnak sem, de éreztem, és esténként, amikor ott volt az ideje, bizsergett odalenn, lenyúltam és nedves voltam. Megijedtem. De ekkor már az óvszert az én fiókomban tartotta. Soha nem voltam olyan jó kapcsolatban apámmal, mint akkor. Nappal szülői értekezletre ment, aláírta a jegyeim, ruhákat vásárolt, főzött, elvitt a barátaimhoz házibuliba, szóval, mint egy rendes apa, aki egyedül neveli lányát, és este dugtunk. Aztán valahogy, ahogy jött, úgy abbamaradt az egész, szépen, lassan, és gondolkodni kezdtem, rájöttem a dolog abszurditására és helytelenségére. Büntudatom lett az összes öröm miatt, amit kaptam és adtam azokban az időkben. Egyre inkább átvette a hatalmat fölöttem a büntudat. Szenvedtem, de nem tudtam kinek elmondani. Egyedül nem tudtam feldolgozni, miután elköltöztem otthonról, azután sem. Megmérgezte az összes személyes kapcsolatomat, valahogy mindenről az jutott eszembe, minden közeledésről.

A lány elakadt. A kinti napfény elhalványult, beborult az ég, és a szürke ablakon hamu szállt be. A körbeülők súlyosan néztek egymásra, de megérezték a beszéd felszabadító erejét, a következő fiú már könnyebben szólalt meg.

Én egy hülye vágyamról akarok beszélni. Vagyis nem tudom pontosan, mi ez, és igazából nem is olyan súlyos... De nem akarok szabadkozni, csak nem tudom, hol kezdjem. Valahol a legelejéről fogom, amikor egy fesztiválon, életemben először, kipróbáltam az egyéjszakás kalandot. Másnap meséltem a haveromnak, persze, jól kifaggatott, aztán elmondta, ő már vagy tíz nővel volt. Akkor elgondolkodtam és megdöbbsentem, hogy milyen egyszerűséggel hajítja oda ezt, hogy neki ezek csak számok. A számok mögött már nincs arc, nincs név, el is mondta, volt, akinek a nevét sem kérdezte meg. Valahol itt kezdődött az egész, gondolkodni kezdtem ezen, büntudatom lett, hogy csak így odaadtam magam valakinek, a nő meg nekem, és ebből semmi nem következett, még egy jó beszélgetés sem, és csak egy szám lettünk egymásnak. Ez a gondolat nem hagyott szabadulni, az egyéjszakás

kalandokról végleg lemondtam, de ezzel a lemondással jött valami a helyébe. Talán öncélúan akartam tanítani, mintha tudnám a nagy igazságot, és akkor kitaláltam az én nagy népnevelői feladatomat. Egy buliba mentem, egyedül, és felszedtem egy csajt. Kinéztem, melyiknél lehet a legnagyobb esélyem, nem számított a szépség sem, semmi, csak az eredményesség. Csókolóztunk, meg táncoltunk, aztán felajánlotta, hogy menjünk fel hozzá, közel lakik. Instant megvalósult a tervem, még csak a béna sztorit sem kellett beadjam neki, hogy miért nem hozzám akarunk menni, hát magától felajánlotta. Tényleg közel lakott, már az ajtóban nekem esett, lekapta a kabátom, s az övemét tépkedte. Mondtam neki, várjon meg a szobában, én elmennék a vécére, kicsit még nyugtatott, hogy ne, de aztán megmutatta a fürdőt és bement a szobába. Bent mosolyogva álldogáltam egy keveset, örültem, hogy a tervem ilyen makulátlanul működik, majd lehúztam a vécét, kimentem, a szoba ajtaja nyitva volt, a lány meztelenül feküdt az ágyban, majd felkaptam a kabátom és hazaszáguldottam. Megcsináltam, most biztos jól megtanítottam, végre megmutatta neki valaki, ilyen gondolatok jártak a fejemben hazafelé. Ma is egyel kevesebb emberrel baszott, mert ha nem én, felvitte volna más, és valami erkölcsi tanítónak éreztem magam. Lendületbe jöttem és megcsináltam ezt néhányszor, néha nehezkesebben ment, néha könnyebben. Aztán egyszer utánam jött egy csaj, és azt kérdezte, hogy van pofám így megalázni? Csak ennyit mondott, de ez egészen mélyen érintett. Nem kérnek a tanításomból, egyáltalán, rájöttem, nem vagyok jobb senkinél, meg amúgy is, mi alapján erőltetem rá a világnézetem ismeretlen emberekre, ráadásul még azt a kevés élvezetet is elveszem tőlük, amit a péntek esti dugás jelent nekik, a hétköznapi sok szar után. És eldöntöttem, befejezem, de a vágy nem szűnt meg. Még mindig ott a fejemben, és nem tudok szabadulni. Gondoltam, ha elmondom, vagy valami, akkor talán. De igazából ennyit akartam, tudom, semmi megrázó, de valahogy fontos volt nekem.

A körbeülők megértően mosolyogtak egymásra, és figyelmüket lassan az utolsó résztvevőre terelték. A szoba és a külvilág ideje valahogy különböző síkon kezdett haladni. Mintha az őszinte megnyilvánulások által a szoba kívül helyeződött volna a téridőből. A három megkönnyebült szempártól, ami az utolsó lányra szegeződött, zavarba jött. Az ablakon sárgás fény szűrődött be, és tompán világította meg a földön

körben ülök hamvas fejét. Egy kevés, pihentető csend után hétköznapi egyszerűséggel szólalt meg a lány.

Pár napja cseresznyét ettem, és hülye szokásom miatt a tálban hagytam pár szemet. Aztán siettem a vonatra és elfeledtem kidobni, de nem is ez a lényeg, hanem amikor visszajöttem, és megmozdítottam a tálat, egy cseszleraj röpült ki belőle. Eltakarítottam, a cseszléket lefújtam, és folytattam a napom. Aztán este eszembe jutottak. Az ágyban feküdtem és a cseszlékre gondoltam. Majd másnap este is, és napközben is: honnan kerültek oda? Egyáltalán, honnan kerülnek mindig elő? Mert előtte nagyon hosszú ideig nem történt ez meg, mármint, hogy valami berothadjon a szobámba, bogarak, rovarok meg sosincsnek a szobámban, szúnyogháló van mindenhol, még nyáron sincs ezzel problémám. Mi ez, hogy egyszer csak megrothad pár szem gyümölcs, és hirtelen odakerülnek? Sokáig gondolkodtam ezen. A szekrények mögött hibernálnak, míg nem éreznek rothadó gyümölcs szagot, vagy hogy? Aztán már kezdtem megfélekedni róluk, a mindennapi rutinom átvette a gondolataim fölött az uralmat, amikor egyszer a betonon láttam egy döglött macskát, gondolom, elütötték. Valamiért túl közel kerültem hozzá, és láttam, ahogy nyüvek ezrei, milliói hemzsegnek az oldalában, és módszeresen zabálják fel az állatot. Cseszlék, meg nyüvek. Semmiből jönnek. Vagyis nem a semmiből. Valahogy... a levegőből, a halálból. Gondolkodni kezdtem. Amikor elpatkolunk mi is, csak nyüveledek leszünk. De honnan jönnek? Vagy mindig itt vannak körülöttünk? Valahogy magamban, tudat alatt, vagy félig tudatosan arra jutottam, hogy itt van a halál bennünk, vagy a levegőben, és mi mindennap belélegezzük, és csak várja, hogy valami kis hiba legyen, hogy aztán a nyüveknek dobja a testünk, amelyek eltakarítják a földön hagyott élettelen szemetünket? Pánikba estem. Vagy inkább szorongani kezdtem. Rossz volt levegőt vennem, minden légzésnél éreztem, ahogy a nyüvek lárváit, a halált lélegzem be, és nőnek bennem, és csak a parancsra várnak, hogy felébredjenek és elfogyasszanak. Nem tudtam aludni, hát kimentem enni ilyenkor, szendvicset csináltam és nyüveket láttam rajtuk, eldobtam, zöldséget vettem elő és a cseszlék szálltak ki a kamrából, eldobtam, hogy valami töltse ki a hasam, vizet töltöttem. Vajon abba mi lehet? Féltem a haláltól, nem kértem belőle, nem akartam megenni a halált, élni akartam, miközben elkezdtem kinyírni magam. Napokig voltam ebben

az őrült állapotba, majd összeestem. Hosszú ideig voltam kiütve, napokig, míg infúzióknak eléggé feltápláltak. De egy pillanatnak tűnt az egész, amikor megébredtem. De utána... megszűnt a félelmem. Talán a halálban az örökkévaló semmitől féltem, de valahogy megnyugtatót, hogy miután belekóstoltam, csak egy pillanatnak tűnt.

A lány mosollyal az arcán fejezte be kurtán. Mind mosolyogtak. Könnyedén álltak fel, hirtelen eszükbe sem jutott, hogy fel kéne öltözzenek, majd aki először vetkőzött, először vett fel egy ruhát. Nem nézték, kié az, válogatás nélkül aggatták magukra a göncöket, a végén eklektikus látványt nyújtottak. Három fiatal lépett ki a házból, elköszönt a házigazdától. Kint mintha évezredek teltek volna el, legalábbis erre utaltak a romos épületek, a gazzal benőtt utak és az emberek hiánya az utcákon. A három fiatal megkönnyebbülten sóhajtott egy nagyot, egymásra mosolyogtak és lábuk mintha a földtől el-elemelkedett volna, indultak, különböző irányokba.

Anna Gloria

Káli István

VADMARCI

Hogy Istennek melyik emberrel mi a szándéka, az számunkra, egyszerű halandók számára örök titok marad a világ végezetéig. Mi csak annyit érzékelünk belőle, azt is csak akkor, ha igazán odafigyelünk, hogy e szándék szerint az illetővel, aki mellénk, fölénk, aláink rendeltetett, történik egy és más, néha olyan eseménynek is részese, sőt cselekvő résztvevője lesz, amire alig van kézen fekvő magyarázat, de ha van, ha nincs, csak annyit tehetünk, hogy tudomásul vesszük, még akkor is, ha az, ami megesett, kilógni látszik a történesek természetes sorából.

Amikor sihederlelkű mérnököcskénk nagy ártatlanul belecsöppent a téglagyári capriccio különös összhangját megteremtő bazseválók közé, még nem hallotta ki e kakofóniából a Vadmarci olykori vagy inkább gyakori mesterszólóit, amiktől ez a remekműre hajtó nagy kompozíció olyan különös hangzást nyert, hogy Bartók atyánk igen sajnálhatja, amiért nem született fél évszázaddal később, mert bizonyára jócskán ihletődhetett volna belőle.

A Vadmarci gúnynev, tartalmát illetően, első látszatra nem jellemezte viselőjét, különösen, hogy igencsak elütött attól, amit emberünk születésekor kapott, ugyanis a valóságban szép neve volt, a szó szoros értelmében, mert Szép Mártonnak hívták, s őt ez a név melldomborító büszkeséggel töltötte el minden józan pillanatában, ami nem is csoda, mert, ahogy mindegyre hangoztatta, már az ezerhétszázas évek elején végzett összeírások is jegyezték Alsóboldogfalván a szépszépszéppapját, Szép Mihályt, s nem is akárhogyan, hanem *marhás*ként, vagyis hogy a Szépek már akkor voltak valakik („marhás pereputtyból vagyok, érted-e, apafej?!”). Mint ahogyan ő is elmondhatta ezt a *valakiséget* magáról akkoriban, amikor a vállalat egyedüli jogtanácsosaként a bemutatkozáskor mérnököcskénkkel szóba elegyedett. Így aztán nem igazán törődött azzal, hogy a rávetülő s olykor kényszerűen rajta feledkező tekintet mit állapít meg, azaz hogy a kinézete többé-kevésbé meghazudtolja a nevét, mint ahogyan ez mérnököcskénk esetében is megtörtént – na persze a megállapító részéről ez nem volt igazán

tisztességes hozzáállás, hiszen a szépség, mint fogalom, kimondottan szubjektív megítélés kérdése, és egy férfiember, bármennyire fiatal és tapasztalatlan még, legyen annyira karakán, hogy egy másik hasonló nemű bajtársa külsőségeiről nem fogalmaz meg, de különösen nem nyilvánít véleményt –, kedélyes vállveregetés volt részéről, a megbocsátás jele az új ismerős tapintatlanságáért. Csak hát a bemutatkozást követő mindennapi találkozások alkalmával mérnököcskénk nem hunyhatott szemet afölött, amit látott: a majdnem szabályos gömb alakú, korán megtarult fejét („a buta hajam azért hagyott el idejekorán, hogy a seggig érő homlokom igazolhassa az értelmességemet”) – amely jóformán nyak nélkül húzódott meg a vízszintes vállak között, s ettől a ránézőnek az a benyomása támadt, mintha állandóan valami hamarosan odasújtó csapás ellen húzták volna be – folyamatosan a bűbra tolt aprócska vadászkalap fedte, a szalagjában a fejfedő méreteihez képest aránytalanul nagy, színes pávatollal, amelynek „szeme” mintegy példázta a lányosan fitos orr nyergéhez közel álló, folyton vérmes, kissé guvadt, olykor-olykor szaporán pislogó szemeket; az élet viszontagságairól árulkodó, pecsétektől patinázott, egérszürke öltöny („a mesteriségem megköveteli az úriemberséget, apafej”) emlékeiből bizonyára nehéz lett volna előcsalogatni a vasaló képét; az egykor fehérnek vásárolt ing gallérjában már aligha ötlött fel a saját eredeti színe; az acélszürke-kék csíkos nyakkendő csinos bogja viszont mindig tökéletesen feküdt a hiányzó felső gomb miatt meglazult gallér alatt („nem bírom az állandó fojtogatást, apafej”), szára pedig, a megfelelő, aranyozott tűnek köszönhetően, a kihívóan domborodó pocakon, amely a rövid karokkal és lábakkal együtt valami különös harmóniát sugallt, a látvány persze nem feltétlenül örömeztet serkentett az éppen rátekintőben.

E különös külső azonban semmiképpen nem magyarázza azt, hogy Szép Márton miért éppen Vadmarciként írta be magát a vállalat történelmébe.

Névadója, mint ahogyan a fentebb említett mesterszólók egyedüli kiváltója is, a jó negyedszázaddal előbbi háborús idők egyik veteránja, főállásban nyugalmazott őrmester, Bocskorgusztai volt, tisztességes nevén Chiseliță Augustin, születésileg Románboksány környéki számadóhelyettes pakulár, aki a marosorbói otromba mészárlást megúsza ugyan egy csúnya, csontot is zúzó lött sebbel a jobb könyökén, ám amitől az úgy merevedett meg, behajlítva, ahogyan annak idején a pályába kötve tartotta a tulaj, s amitől végképp használhatatlanná vált.

Ez a rendíthetetlen veterán csak kevés ideig kesergett rozzantsága miatt, ugyanis eme állapotából a továbbiakban számtalan nemes haszon támadt, közülük legfontosabb a megélhetése, ugyanis a vásárhelyi hadikórházból elbocsáttatván, a sebesülésért járó kitüntetését megkapván, amit attól kezdve a zakóján a szíve fölé tűzve állandóan viselt („azt egy, a hazáját szerető büszke román még a pizsamáján sem szégyelli viselni”), mivel számadó pakulárként odahaza már nem remekelhetett volna, a Maros túloldalán fekvő Náznánfalvát választotta állandó lakhelyéül, ott lett néhány, nélkülözésekkel teli hónap után az éppen uralkodó hatalom alkalmazottjaként a feladatát mindig sikerrel és a teljesség jegyében teljesítő adóbehajtó, s mint ilyen, a megsarcoltak ellenszenvével, olykor egyenesen gyűlöletével dacoló névtelen hős, amit a kellő időben méltányoltak is azok, akiknek ez számított. Ennek az elismerésnek köszönhetően került aztán, s ezt Basa igazgató elvtársnak, mint elhivatott pártkatonának tudomásul kellett vennie, bármekkora ellenérzést is szült benne, a vállalat állandó és kötetlen időre szóló alkalmazásába a magánszemélyek kavicskitermelését ellenőrző szervként, feladatát az első pillanattól kezdve legalább az egykori adóbeszedés szintjén elvégezve, olykor az öntudatosság megkövetelte mértéket is túllépve. Szívósságát, tettekézségét mindenki méltányolta, s eme tulajdonságai egy idő után még Basában is a megnyugvás érzését keltették, ugyanis Bocskorguszi egy személyben nagyobb termelékenységi mutatókkal működött, mint a vállalat bármelyik arra szakosodott termelőrésze, miközben a Felső-Maros menti falvakat, Petelétől Malomfalváig gyalog bejárva, a legváratlanabb időben a legváratlanabb helyen feltűnve, a csaholó kutyákkal, az önmagukból kifordult gazdák heveny hétszentséggel, kutyapicsázásával és más fajta fenyegetéseivel sem törődve, minden udvart szemügyre véve, a megalkuvás, az egyezkedés módszerét nem ismerve, jóformán az utolsó szem, előzetes engedély nélkül kitermelt folyami kavics árát is behajtotta, s ahol nem voltak hajlandók fizetni, ott jegyzőkönyvet készített a megállapított lopás értékéről, amelynek alapján, feladatát a végső tökélyig teljesítve, feljelentést nyújtott be a tettes ellen az illetékes osztályra.

Nos, eme folyamatos tettekézség szülte az ő életének legmélyebb, gyakran érthetetlen, ellentmondásos keserűségét, tekintve, hogy ez az illetékes osztály maga Vadmarci volt egy személyben, akiből hiányzott a hasonló elkötelezettség érzete, terhesnek ítélvén meg, hogy vala-

mennyi, olykor csak néhány lejes kárt okozó esetben pert indítson a vállalat nevében az államot a vagyonától megkurtító bűnöző ellen a tartozás törvényes behajtása érdekében, s ez a bocskorgusztis öntudat (sokan eléggé el nem ítéltető cinizmussal egyszerű rosszindulatnak tartották) meg a vadmarcis elnézés (ugyanazon cinikusak eredendő lustaságként emlegették) közötti ellentmondás aztán folyamatosan, de legalább heti egy alkalommal – és mindig a munkahét végét jelentő szombati napon – parázs vitába torkollott, aminek kibontakozásához, kiteljesedéséhez és végkifejletéhez nem volt elég a jogtanácsosi iroda, nagyobb térre volt rá szükség, ezért kihadakoztak az udvarra, ahol a Bocskorgusztis műfogsor-csattogató hangereje és szálfatermete jobban érvényesülhetett volna, ám ahol Vadmarci is könnyebben dúvadkodhatott mozgékonyasága és két használható karjának tudatában a nála fejfel magasabb ellenség alkati merevsége és olykor fenyegetően felemelt egyetlen ütőeszközével szemben. Bár a szóbeli konfliktus és az azt követő mindenkori fizikai egymásnak feszülés többnyire a végkimerülésig tartott, tényleges tettelegességre soha nem került sor, kölcsönös és sokszoros anyaemlegetéssel zárult, Bocskorgusztis az évek során magába szívott tört magyart használva véleménye kifejezésére, Vadmarci a nyelvtanilag tökéletes románt, amelyet mélyen átszőtt az alsóboldogfalvi elemi iskolában meg a későbbi, székelykeresztúri kollégiumban („a legfaszább iskolába jártam, apafej”) begyakorolt jellegzetes hangszól.

Egy-egy ilyen csatározást követően, miközben Bocskorgusztis a panasztétel érdekében a fontossága tudatát élvező Macácska látszat tevés-vevése közben fogadásra várakozott a Basa igazgató elvtárs titkárságán, Vadmarci irodáról irodára járva ismételten bizonygatni kívánta a műszaki és gazdasági adminisztrációban dolgozó kollégáknak az ő többre hivatottságát. Nem szánalomért esdekelt, amiért az ő tudását kilencszázkilenvenkilenc ezrelékben a Bocskorgusztis („ez a nyomorék, vén csotrogány”) szolgáltatatta tyúkperekre kell pazarolnia, amelyeknek valamennyiét már pusztán ambícióból is kénytelen megnyerni, mert a szakmai önbecsülést mindennek előttinek és fölöttinek tartja („hát hiába magoltam én guvadtra a szemem?!”), pusztán csak a közvélemény pontos és tisztességes tájékoztatása érdekében, mielőtt Basa behívhatja, és harsányan lekapja a tíz körméről, utasítva végül, hogy hagyjon békét Bocskorgusztinak, inkább vegyen példát a vállalat érdekeit védő öntudatosságáról és a szívósságáról, ha másért nem, hát azért, mert ez pártfeladat.

És Vadmarci nem tehetett mást, mint hogy ezt a hetenkénti letolást tudomásul vegye. Nem is neheztelt az alkalmankénti szőnyegre hívások miatt, ellent sem mondott Basának, csak szemét meresztve ártatlan-elesen somolygott a kis hetyke, érett dohányszín bajsza alatt, miközben kioktatták a megkövetelt viselkedési normákról, ami Basában azt az érzést szülte, hogy az ő beosztottja a „beszélj, bolond, beszélj!” lázítóan pimasz álláspontjára helyezkedik, de bármennyire is bosszantotta, nem tette szóvá, mert Vadmarci, hogyan, hogyan nem, túl azon, hogy minden polgári tyúkpert megnyert a bíróságon, azokban a cifrább, komolyabb ügyfelek közötti megmérettetésekben sem maradt alul soha, amelyekben bizony Basa is érdekelt volt („azt minden bíró azonnal érzékeli, hogy én komolyan marháskodom, apafej!”), és vesztés esetén nem csak az orrára koppinthatnak volna, hanem egyiket-másikat még a zsebe is alaposan bánja.

Márpedig Basa nem szerette, ha a zsebét bármi módon bántani próbálták. S ez a „nem szeretem”, általában az anyagiakra vonatkozó állapot az ő esetében valamilyen különös lelkiállapottá is nemesült, ugyanis a zsebbántás miatt érzett zsigeri dühét nem csak a sajátja ellen elkövetett merénylet váltotta ki, hanem minden olyasmi is, ami áttételesen a családja vagy a közvetlen baráti köre tagjait érte.

A Vadmarci szempontjából elkerülhetetlen későbbi katasztrófát is ez a mindenkori, zsebet óvó ösztön szülte.

Történt ugyanis, hogy Bocskorguszt egy augusztus végi, közvetlenül a kötelező, nagy felvonulást megelőző napon, amikor a szovjet hadsereg dicső tetteinek következményeként elnyert felszabadulás ürügyén már minden normális ember a másnapi flekkenekre, frissen habzó sörökre gondolt, az óriási, mondhatni, egyedi fogás örömét átélve rontott be a jogtanácsosi irodába egy, a tett helyszínén készített jegyzőkönyvet lobogtatva, s Vadmarci békítően mosolygós halasztásesdeklését figyelmen kívül hagyva – béna jobb karjához hasonlóan mereven – ragaszkodott a néhány órával előbb felfedezett súlyos büntett azonnali iktatásához. Vadmarciban, túl a „bassza meg magát egy parázsevő táltos, éppen ilyenkor?!” kényelmén kívül valami ösztönös ellenérzést is szült ez a hirtelen nagy fogás, és a szokásos hetykeségétől eltérően igen barátságosan folytatta, lélekmélyből fakadó emberi hangon kérve Bocskorgusztit, halasszák az egészszet az ünnep utánra. De az eltántoríthatatlanul ragaszkodott a mosthoz, hajthatatlanságát azzal is indo-

kolva, hogy az ő véráldozata is kellett a mindannyiunk szabadságához, így hát éppen ennek tiszteletére nem halasztható egyetlen pillanatig sem az igazságtétel elindítása a közösséget meglopók ellen.

Vadmarcit tulajdonképpen ez az indok vadította be, mert eszébe juttatta, hány nehéz morfondír-estét töltött már el az utóbbi időben e szabadság hitelességén töprengve, amelyek következtében kialakult véleménye nem feltétlenül egyezett azzal, amit a közemberekbe, köztük belé is sulykoltak az elmúlt jó két évtizedben, emiatt aztán ő is a szemben álló könyökmerévségével védte a halasztást, mint saját álláspontját, így az egymásnak feszülés a köztük valaha történtek tekintetében az addigi legharsányabb, udvarra kivitt, a lökdösődés fogalmát is kimerítő civódássá fejlődött, s ki tudja, meddig tart és mivé fajul, ha az ünnepek előestéjén mindig kiengedő, éppen hazainduló Basa még ott, a vállalat udvarán teljes határozottságát latba vetve véget nem vet neki, mondván, Szép elvtárs, legalább a nagy ünnep tiszteletére vegye komolyan a feladatát, ha nem akar magának komolyabb bajt.

Vadmarci ezúttal résen volt, éber, felajzott tudata azonnal kiérezte Basa szavaiból a burkolt fenyegetést, kikapta hát a jegyzőkönyvet a Bocsorkorguszi kezéből, még az aznapi dátummal beiktatta a saját, peres ügyekre menendő dokumentumok nyilvántartásába, aztán felrohant vele a titkárságra, kikövetelve Basa kedvencétől, az általa is a körülölelésre éppen jónak tartott, teltkarcsú Aranykától („csak nekem engedi meg, hogy így hívjam, apafej!”) az azonnali iktatást, majd a még mindig a gazda szemével az udvaron időző Basa orra alá nyomta a szükséges ellenjegyzés érdekében, amit az igazgató kajánul vigyorogva meg is tett, egyetlen pillantásra sem méltatva magát a jegyzőkönyvet, így nem tudván, kinek a nevére állították azt ki. Pedig ha megnézi, sok mindennek elejét veszi, mert látta volna, hogy az egy bizonyos Pintye Demetert nevez meg tettesként, ami bizonyára azonnal szöveget üt a fejébe, lévén hogy ez nem mindennapi név, és a viselője akár éppen a sógora is lehet, akinek az épülő új házához ő vitetett a múlt napokban a vállalat egyik billenő teknős teherkocsijával tizenkét fuvar kiváló minőségű, az alapozás betonjához használandó mosott, kirostált folyami kavicsot.

A tőle szokatlan felületesség eredménye csak akkor derült ki, amikor jó egy hónap elteltével Macácska kapcsolta neki a sógort, aki kétségbeesett, szinte síró hangon jelezte, hogy nagy a baj, mert minősített

lopás gyanúsított tetteseként idézést kapott a városi bíróságra a sógori ajándék-kavics ügyében.

Basa hirtelenjében nem igazán értette, miről van szó, de aztán döbbenetéből ocsúdva hamar lepörgött előtte az ilyen és ehhez hasonló, szokásos ügyek folyamata Bocskorgusztól Vadmarciig, ami azonnali cselekvésre készítette. S mert Bocskorgusztit terepjárása közepette behívni nem volt módja, Vadmarcit parancsoltatta azonnal magához számonkérésre, aki az igazgatói tisztségnek kijáró alázatos tisztelettől áthatva igen csak igyekezett, s egy perc múlva meg is jelent a szőnyegen. És miután megértette, mit kell a nyilvántartásából előkaparnia, újabb egy perc múltán a teljes dossziéval szolgált az igazgató elvtársnak az ügy áttekinthetősége érdekében. Nem lévén apelláta, hiszen a jegyzőkönyvön ott díszelgett az ő basai aláírása a „per indítására” tett ellenjegyzést illetően, mérhetetlen felháborodásában, hogy ez vele megtörténhetett, azt róttá fel Vadmarcinak, hogy figyelmetlenül, robotszerűen végzi a munkáját, mert a névből következtethetett volna a rokoni kapcsolatokra, de Vadmarci, jogosan, azzal védekezett, és ezt Basa is kénytelen volt elfogadható indokként elkönyvelni, hogy külön intézményt kellene felállítani a Bocskorgusztival által feljelentett egyének valamennyi rokoni szálainak felderítésére. Basa annyira tanácstalan volt a helyzetet illetően, főleg, mert az eredeti tapogatózását, hogy milyen következményekkel járna, ha esetleg visszavonnák a nevezett Pintye Demeter ellen tett feljelentést, Vadmarci jogilag igen kirívónak, ezért követésre ingerlőnek, így tetten érhetőnek, tehát veszélyesnek tartotta, hogy a későbbiekben maga sem emlékezett, mennyi időnek kellett szótlanágban eltelnie, amíg ki nem pattant fejéből a zseniális ötlet: ezt a pert a vállalatnak el kell veszítenie, márpedig ez csak a feljelentést tevő felperes jogi képviselőjén múlik. És Vadmarcinak arra a természetes felháborodására, hogy az lehetetlen, már a szokott határozottságával reagált, a párt véleményét közvetítve, amely egyértelműen kimondja, hogy a szocializmus építése érdekében ki kell törölni a szótárból azt a fogalmat, hogy lehetetlen, amire Vadmarci tartásán szemet szűrő változás következett be: feje még inkább a vállalai közé préselődött. S ez a változás nem ideiglenes volt, ez abból vált következtethetővé, hogy fejtartása nem csak aznap, de a vállalat versus Pintye Demeter per első tárgyalási napjáig úgy is maradt, és a köztes szakaszban még a Bocskorgusztival vívott küzdel-

mekről is lemondott, ami nyilvánvalóvá tette, hogy Vadmarci vagy igen nagy pácban van, vagy valami korszakrengető tette készülődik.

Pedig sem ez, sem az nem történt, Vadmarci egyszerűen tudomásul vette a megtisztelően nehéz, már-már lehetetlennek tűnő feladatot, a helyzettel való szembesülés pillanatától eltekintve a megtörtségre utaló jegyeket a továbbiakban pusztán a fáradtság hozta ki rajta, esténként ugyanis a szokásos sörpartik helyett azon a perbeszédén dolgozott, a szavakat csűrve-csavarva, amely a Basa kérésének teljesítésével egy időben lehetővé teszi számára a szakmai megalkuvás elkerülését. És a tárgyalás napjának reggelén már ismét a régi volt, úgy érezte, sikerült magából élete legjobbját kisajtolnia.

Egyvalamivel azonban nem számolt, mégpedig azzal, hogy a jogi procedúrákon eluralkodott rutin képes a legzseniálisabb ügyvédi hozzáállást is felülírni. Így történhetett, hogy a bíró, nem figyelvén arra a sziporkázásra, amit Vadmarci produkált, hiszen a kis mitugráz jogtanácsos sokadik megnyerésre kárhooztatott peres ügyében igyekezett mielőbb ítéletet hirdetni, a tettes Pintye Demetert az államnak okozott kár tíz napon belüli megfizetésére, s annak mértékét figyelembe véve nyolc havi felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte, három év próbaidőre felfüggesztve a büntetés letöltését.

A tárgyaláson meg az ítélethirdetésen is jelen levő Basa gyilkos tekintetétől Vadmarci attól kezdve állandóan egy fojtogató kéz nyomását érezte a torkán, s ez a fulladástünet, bár folyamatosan lazított a nyakkendője bogján, csak fokozódott a következő napokban, amikor megtapasztalta, hogy tisztelettudó, kalapemelő köszönését semmibe véve Basa elnéz mellette. Igazából nem is ez a nyilvánvaló semmibe vétel foglalkoztatta olyan nagyon, hanem annak következménye, ami súlyosságát tekintve akár a munkahelyvesztésig is mehet, bár a saját számvetése szerint Basának semmilyen jogi kapaszkodója nem lehet, ha netán erre óhajtana vetemedni.

A munkahelyvesztésig nem is jutottak el, de a munkavesztésig igen. Ugyanis Basa minden befolyását latba vetette a pártnál meg a megyei illetékeseknél, hogy a vállalat, tekintve a majdani peres ügyek sokaságát, amelyet az elmúlt időszak is példáz, kapjon még egy jogtanácsosi állást, s amikor ez megtörtént, alkalmazta az első, az oklevelét látogatás nélküli oktatáson szerzett, a gyakorlatban teljesen tapasztalatlan jogászt, s még az alkalmazás napján behívta Vadmarcit, hogy vala-

mennyi, a munkakörével kapcsolatos folyó ügyet az azokra vonatkozó dokumentumokkal együtt egy órán belül adja át az új kollégának. És miután ez elkerülhetetlenül megtörtént, Vadmarcinak, aki előtte gyakorlatilag kötetlen munkaidőben dolgozott, hiszen az ügyintézés ürügyén akkor ment és jött, amikor kedve tartotta, minden reggel hét óra előtt alá kellett írnia a jelenléti naplót, s csak fél négy meg egy újabb aláírás után hagyhatta el a vállalat központját. És ő volt annyira tisztánlátó, hogy tudja, ennek a kényszernek maradéktalanul eleget kell tennie, ha a munkája után nem akarja a körülményekhez képest viszonylag jól fizetett munkahelyét is elveszíteni.

Ez persze azzal járt, hogy Vadmarcinak töméntelen ideje maradt önmagára, amit egy hétig, kettőig valahogyan eltöltött a büntetőjogra meg a perrendtartásra vonatkozó törvények újraolvasásával, a polgári joggal kapcsolatos szakirodalomban megjelent újabb tanulmányok érdekesebb passzusainak átfutásával, ámde a magány kíméletlen furkósbot a múltó idő kezében, ami a legváratlanabb pillanatokban sújt le, fájdalmas bódultságot okozva, s erre hatástalan ír a vizesborogatás, ugyanúgy az esti dupla sörpakolás is, csak egy csupafül ember lehet a vajákos gyógyító, aki meghallgatja egy megalázott, kitzsított ember keserváradatát. És az ilyen orralógató állapotokban a szenvedőnek természetesen az sem számít, hogy az illető nő vagy férfi, fiatal vagy idős, okos vagy buta, tudós vagy tudatlan, friss illatot árasztó vagy mosdatlan, hetero- vagy homoszexuális, vidám vagy hozzá hasonlóan búskomor, mindössze egyetlen kiváló tulajdonság, a meghallgatás képessége, na meg az a részleges megnyugváshoz nélkülözhetetlen magatartás várható el részéről, hogy ne mondja azt, nem kíváncsi a hallottakra.

És a vállalat valamennyi osztályán többnyire ilyen kiváló tulajdonsággal rendelkező munkatársak dolgoztak, akiknek, a folyamatos ismétlések ellenére, nem volt terhes a mindennapi egy-másfél órás Vadmarci-meghallgatás. Pedig a „marhaskodó” panaszáradat nem kímélte sem Laját, az eladás, Gézát, a beszerzés, Ancsát, a könyvelés, Etust, a pénzügy, Gyuszit, a termelés, Bercit, a kitermelés, Antit, a gépészet főnökét, Sanyit, a geológust és Jenót, a munkavédelmis-tűzrendészt, de még a hallgatni tudásból éppen csak átmenőre vizsgázott, ez irányban tapasztalatlan mérnököcskénket sem, egyedül Náci, a tervosztály főnöke menekült meg tőle, mert Vadmarci tudta, hogy kissé

autistákra ütön minden lepergett róla eddig is, azon kívül, ami a saját fejében történt, na meg persze Macácska-Aranyka, a titkárság-adminisztráció főnöke, ő lévén minden téren a Basa főembere („ha a rossz nyelvekre hallgatunk, apafej, még abban a bizonyosban is!”).

Feltétel nélküli meghallgatásának megértéséhez tudni kell azonban, hogy a Vadmarci részéről naponta elhangzó panaszáradat tökéletesen dokumentált, vagyis cáfolhatatlan volt, konkrét számadatokra alapozott, amely a közel hat év alatt elvégzett munkájának eredményeit igazolta az összehasonlító statisztika módszereit felhasználva. Ezért csakugyan érzéketlenség lett volna nem tudomásul venni, hogy a vállalat hatévi összforgalmának 2,6%-át a Vadmarci által megnyert perek után befolyt összegek teszik ki, ami a mindenkori egyik legfontosabb gazdasági mutatót, a termelékenységet figyelembe véve közel huszonnyolcszorosa a vállalat szintjén az egy alkalmazottra számított átlagnak. Így hát erre az adatra csak rácsodálkozóan csettinteni lehetett, s egy biztató vállveregetéssel megpróbálván elúzni a panasztevő keserűségét. Ez a kegyes meghallgatási szándék majdnem három hónapig működtette a *pro vadmarcis*ágot, mindaddig, amíg egyszer a filozófálgatásra is hajlamos Jenő, a munkavédelmis-tűzrendész, másik négy szolgálatos meghallgató társaságában, meg nem kérdezte tőle, hogy nem zavarja-e a szakmai és emberi önérzetét ez a sokadik hónapja tartó semmittevés, nem kellene-e itthagynia csapatpapot, Basástól, Bocskorgusztistól, Aranykástól, s valahol máshol keresnie a boldogulást, hiszen az élet túl rövid ahhoz, hogy üresjáratokkal töltsük el, amire Vadmarci, a meg nem értettek keserűségével a tőle szokatlanul nyers, éles hangon azzal vágott vissza, hogy éppen ez a szakmai önérzet nem engedi el innen, amíg bocsánatot nem kérnek tőle tudásának és feltétlen hozzáállásának semmibe vétele miatt.

Attól kezdve megszűntek a kesergő panasztevései. Az őt meghallgatni tudók nem bizonyíthatták eme jó tulajdonságukat, s a vállalat valamennyi osztályán minden visszavedlett a régi szokásrendbe. Az egyetlen változást a mindennapokban a Vadmarci sokkal vérmesebb és sokkal guvadtabb szeme jelentette, melynek okát mindenki, akit ez érdekelt, az esténkénti sörfogyasztás megnövekedett mennyiségében látta. Ez az okfejtés azzal is igazolódni látszott, hogy rövid idő elteltével Vadmarci mindennapi reggeli látogatója lett az adminisztrációs pavilon egyik földszinti szárnyát elfoglaló kémiai laboratóriumnak, ahol a két

laboráns lány, Pizu és Szabcsi végezte az előírásoknak megfelelő szükséges vegyelemzéseket Sanyi, a geológus ideiglenes főnökösködése és Fazék, a vegyészmaster ellenőrzése alatt. A látogatás célja pedig nem a két szemrevaló lánynak szólt, nem a széptevés céljából történt tehát („pedig akármit csinálnék nekik, az Szép-tevés volna, apafej!”), hanem mert a hosszú, horganyzott pléhvel fedett beton munkaasztalon csábítóan ott fehérlett egy színültig teli kétliteres Erlenmeyer üvegflaskában a friss tej, amit a lányok mindennap munkakezdekori munkavédelmi ellenanyagként a raktárból vételeztek. A szenvedve elmorzsolts „szasztok”-at a flaska szenvedélyes nyakon fogása, majd a nyeldeklőn lesuvadó tej buborékoló hangja követte. Tíz másodperc, ennyire volt szüksége Vadmarcinak, hogy az üveg tartalmának felével az elmúlt éjszakáról áthurcolt égő pokol fájdalmait enyhítse, hogy aztán magába roskadtan a nap további részére eltűnjön az értetlenség körtüneteitől véglegesen és visszavonhatatlanul szenvtelenségre kárhoztatott munkatársak szeme elől.

Másfél hónapnyi kóros türelemre és – Fazék zseniális javaslata alapján – egy fél maréknyi, amúgy a folyadékok savasságának, illetve lúgosságának megállapítására használt fenolftalein tablettára volt szüksége Pizunak és Szabcsinak, hogy becsületre tanítsák Vadmarcit.

A kitanítás folyamata jól átgondolt tervre alapozódott, ezért tökéletesen zajlott le: hét óra tíz perc – a lányok lebonyolítják a tej vételezését a termelőegység raktárában, a csábító Erlenmeyer feltelik; hét óra huszonöt – a fenolftalein tabletták a folyamatos rázás-kavarás következtében feloldódnak a Erlenmeyer tejtartalmában, a flaska csaliként az asztal legláthatóbb helyére kerül; hét harmictól hét harmincötig – a várakozás okozta feszültség közben a lányok látszat tevés-vevése a laborban; hét harminchat – sor kerül Vadmarci aznapi merényletére a lányok teje ellen; hét ötventől az esemény betetőzéséig – valamennyi használható vécéhelyiség elfoglalása az adminisztratív zónában, beleértve az új pavilonnal párhuzamos fabarakk végében levő kétülékes árnyékszéket is (az adminisztráció és a termelésben dolgozók legközelebbi illemhelye közötti minimális távolság 200 méter, addig nem bírható ki bezarás nélkül semmilyen heveny purgáló inger); nyolc tizennyolc – Vadmarci próbálkozása a földszinti, belülről zárt vécéajtón („melyik vagy bent, te?!, mingyá összeszarom magam!”), valamint Sanyi elutasító nyögeése („könnyű neked!!!”); nyolc tizenkilenc –

Vadmarci próbálkozása az emeleti véceajtó feltörésére („te, te, nyisd ki, te, baszd meg, engedj be, te!”) s rá válaszként a felszólítás jellegének megfelelően reagáló Anti kiömlő mérge („már szarni se lehet nyugton ebben a szar világban?!”); nyolc húsz – a dörömböléstől beszakadni készülő árnyékszékajtók robaját túlharsogó Vadmarci-üvöltés („kész, kész, mingyá odamegy, nyisd ki te, engedj be, te!”), és erre cinikus válaszként Gyuszi és Géza kuncogásba fulladó kánon-nyögése; nyolc huszonkettő – Vadmarci zajos, a görcsölő belek harsány hangjától kísért több rendbéli könnyebbülése az árnyékszék melletti nyitott vizelde két, merőlegesen egymásra szegzett deszkából összeeszkábált, disznóetető vályúhoz hasonló lefolyójába; nyolc huszonnyolc – Vadmarci tanácstalansága a nadrág felhúzhatóságát illetően („legalább egy kicsi seggtörő papírt adjon valamelyik, te!”); nyolc huszonkilenc – Gyuszi könnyörületesség-örömrézete, amikor a kért papírtekercset szabad prédára benyújtja neki. A többi már nem volt benne a tervben: nyolc harmincnégy – Vadmarci megírja a szükséges három sort a munkaviszony egyoldalú felmondásához; nyolc harmincnyolc – Macácska csodálkozásra nyílt szemekkel olvassa, majd az elkeseredéstől lebiggyedt szájsarkát eltakarva iktatószámmal látja el a váratlan, számára megmagyarázhatatlan kérelmet („na látja, Aranyka, az a baj, hogy éppen maga bánja!”); nyolc negyvennégy – Vadmarci kifelé menet megáll a bejárati kiskapuban, visszafordul, néhány másodpercig a semmibe mered, majd megemeli kis kalapját, amelyen az április eleji, éretlen padlizsán színű felhők alatt szaladgáló szél meglengeti a pávatollat.

Basa határozott vezetői véleménye egyértelmű volt: nem kell senkit azzal büntetni, hogy eltakarítsa Vadmarci után a piszkot, azt az árnyékszéket mindenestől le kell bontani, a világ napról napra fejlődik, a szocialista civilizációnak ezen a fokán senki nem marad dolgavégezetlen, nincs már szükség alkalmi szarfészkekre. És ezt, ha nem is feltétlenül helyeselte, mindenki kommentár nélkül, titokban talán egyet-egyet sóhajtva olykor, tudomásul vette. Emiatt nem is igazán maradt tartós nyoma az esetnek.

Csak mérnököcskénk szorongott még egy kis ideig miatta, és ez idő alatt, ha tehetette, igyekezett, hogy a szükség mindig otthon érje.

Simonfy József

A SZÓBAN

az életben úgy érzem magam
mint messze idegenben
az életben úgy érzem magam
mint messze idegenben
sosem helyezem magam kényelembe
sosem helyezem magam kényelembe
a széken hanyagul hátradőlve
asztalra pakolt lábbal
a széken hanyagul hátradőlve
asztalra pakolt lábbal
vagy pipára gyújtanék cipőstül
végignyúlva az ágyon
vagy pipára gyújtanék cipőstül
végignyúlva az ágyon
mint aki otthon van
otthoni nyugalomban
mint aki otthon van
otthoni nyugalomban
nem zavarhatja senki meg
nem zavarhatja senki meg
már csak a szóban létezem
már csak a szóban létezem
szóban melyet nem mond ki
szóban melyet nem mond ki
szóban melyet meg se nevez
szóban melyet meg se nevez
szóban melyet nem használ senki se
szóban melyet nem használ senki se

MINTHA

hogy nyikorognak ihlettelen napjaim
hogy nyikorognak ihlettelen napjaim
akinek most menni kell inkább jönne
akinek most menni kell inkább jönne
akinek most jönni kell inkább menne
akinek most jönni kell inkább menne
legeltetem tücskeimet tegnap
még együtt ma egyedül
legeltetem tücskeimet tegnap
még együtt ma egyedül
szél szapulja a fákat mennyi
levél hull bennem zajtalanul
szél szapulja a fákat mennyi
levél hull bennem zajtalanul
kitépek egy idegszálát
reggel amikor ébredek
kitépek egy idegszálát
reggel amikor ébredek
kitépek egy idegszálát
este amikor nyugovóra térek
kitépek egy idegszálát
este amikor nyugovóra térek
mint az óra két mutatója
mintha favágók irtanák az erdőt
mint az óra két mutatója
mintha favágók irtanák az erdőt
egész éjszaka ütik-verik életemet
egész éjszaka ütik-verik életemet

AKKOR IS

ülök rezzenéstelen arccal
kezembe szorongatok valamit
ülök rezzenéstelen arccal
kezembe szorongatok valamit
elképzelni sem tudom
nélkülem az életem
elképzelni sem tudom
nélkülem az életem
ülök resten szemközt a végtelennel
ülök resten szemközt a végtelennel
mikor jól érzem magam
az eső akkor is esik
mikor jól érzem magam
az eső akkor is esik
szél fákat csavar ki tövestől
szél fákat csavar ki tövestől
házakról lesöpri a cserepet a pléhtetőt
házakról lesöpri a cserepet a pléhtetőt
sokan éhen és ébren töltik az éjszakát
sokan éhen és ébren töltik az éjszakát
reszketnek pokrócba takarózva
reszketnek pokrócba takarózva
mikor én jól érzem magam
mikor én jól érzem magam
ágyam meleg asszonyom
hívogat már türelmetlenkedik
ágyam meleg asszonyom
hívogat már türelmetlenkedik

AZ ÉBRENLETTŐL

még nem tudom a szót mely
utoljára hagyja el a számat
még nem tudom a szót mely
utoljára hagyja el a számat
mély csend mohón szívom
a hűvös levegőt
mély csend mohón szívom
a hűvös levegőt
egy kék bogár döngicsél
egy kék bogár döngicsél
tüskés ágak közt rigó tollászkodik
tüskés ágak közt rigó tollászkodik
földre húz a bánat saját
árnyékomba beledőlök
földre húz a bánat saját
árnyékomba beledőlök
hatvanhat múltam pár perce
hatvanhat múltam pár perce
az ébrenléttől félek legmélyebb
álmaimból fölébredök
az ébrenléttől félek legmélyebb
álmaimból fölébredök
de az ébrenlétből hová ébredök
de az ébrenlétből hová ébredök
amikor megszülettem anyám
egy gyöngykagylót rejtett bennem el
amikor megszülettem anyám
egy gyöngykagylót rejtett bennem el
legyen mihez nyúljak
ha jönnek a szűk esztendőök
legyen mihez nyúljak
ha jönnek a szűk esztendőök
fölnyitom kibukik egy könnycsepp
fölnyitom kibukik egy könnycsepp

a reggel infúziójára kötve
a reggel infúziójára kötve
a dél infúziójára kötve
a dél infúziójára kötve
az este infúziójára kötve
az este infúziójára kötve
az éjszaka infúziójára kötve
életben így tartanak így tartanak életben
életben így tartanak így tartanak életben

EGY SZÓT SEM

ebből a kölyökből nem lesz semmi
ebből a kölyökből nem lesz semmi
mondta albi anyám bátyja
mondta albi anyám bátyja
ebből a kölyökből nem lesz semmi
mondta ági apám nővére
ebből a kölyökből nem lesz semmi
mondta ági apám nővére
ebből a kölyökből nem lesz semmi
mondta nagyapám anyám apja
ebből a kölyökből nem lesz semmi
mondta nagyapám anyám apja
ebből a kölyökből nem lesz semmi
mondta nagyanyám apám anyja
ebből a kölyökből nem lesz semmi
mondta nagyanyám apám anyja
apám egy szót sem szólt
apám egy szót sem szólt
anyám egy szót sem szólt
anyám egy szót sem szólt
én egy szót sem szóltam
én egy szót sem szóltam

Bartha György

KÉT ÉVFORDULÓ

I. (1849. jan. 8– 9.)

A véndiáktalálkozó záróbankettjét ezúttal a kőközi menedékházban tartják... A busz kifordul az alacsony kapun a „Tanárok utcájába”, megkerüli az L alaprajzú iskolaépületet, megteszi az épület déli homlokzata és a vártemplom magas fala közti rövid országút-szakaszt, és nyugati irányba halad tovább Felenyed felé. A várfalon ugyanaz a római számmal felvésett évszám: 1849., diákkorunkban erre a látványra nyílt kilátás minden reggel a szemközti internátusi emeletes ágyas hálósobánk ablakából. Amely számnak az „értelmét” annak idején nem volt ildomos tudni. Nem emlékszem, hogy négy esztendő alatt egyetlen tanárunk is szólt volna arról, hogy az 1849 januárjában, az Axente Sever „hadai” által felkoncolt nagyenyedi magyar polgárok holttesteinek a várfal előtti (a '48-as időkben várárok vette körül a vártemplomot) közös sírját jelöli a római szám.

Családi szájhagyomány fűződik a szomorú történelmi eseményhez, ezért az „oral history”-t ideírom: A magyarlapádi származású, apai nagyanyám mesélte, ő a nagyanyjától hallotta, aki azokban a vészterhes években Nagyenyeden szolgált. Az urak tudomást szereztek a vidéken folyó dúlásokról, ezért fegyveresen összegyülekeztek egy-egy nagyobb udvarháznál, amelyet a gyilkoló-fosztogató-lázadók elöl – úgy gondolták – védeni tudnak. Az utcára néző konyhában a személyzet – köztük szolgálóleány ükanyám is – sütésre készülve éppen a kenyértésztát „szaggatta ki” a fehérített kendervászonnal leterített, hosszú, X-lábú asztalokon, mialatt odabent az ebédlői nagyszobában folyt a dínomdánom. „Sejhaj, sose halunk meg!”. „Egyszerre csak fejszével tokostól bevágják az utcára néző ablakokat, és vérszomjas, hosszúinges, nagykucsmás alakok, jórészt kiegyenesített kaszákkal, lándzsákkal, fejszéekkel felfegyverkezve kezdenek beugrálni, végigrohannak az asztalokon, csak úgy nyúlik a bocsoruk után a jó kenyértészta. Minket – mesélte ükanyám – nem bántottak, azt hihették, hogy közénk tartozunk (valóban, voltak közöttünk, szolgálóleányok között, román

»fáták« is), csak akik nagyon visítottak, azokat csapták szájba úgy, hogy azonnal eleredt az orruk vére, azokat pedig, akik menekülni próbáltak, egy-egy farbarúgás visszapenderítette a konyha padlójára, aztán betörték az urakhoz, akik még egy puskát sem süthettek el, leöldösték valamennyit, mint a disznót. Asszonyok, gyermekek, akiknek sikerült kimenekülniük a kertbe, szőlősbe, erdőkbe, ott fagytak meg a dermesztő hidegben.”

Így mesélte nagyanyám az ükanyám által megélt tragikus eseményeket. Később utánanézttem. Csak röviden: Nagyenyed Szent Bertalan-éjszakájára 1849. január 8-áról 9-ére virradó éjszaka került sor, az öldöklések, rablások még 17-én is folytatódtak, a negyed várossal együtt leégett a Bethlen Gábor fejedelem alapította iskola, a fölbecsülhetetlen szellemi értékeket őrző könyvtár. Hozzávetőleges becslések 800–1000 közé teszik a leölt áldozatok számát, körülbelül ugyanennyien fagytak meg a húszfokos hidegben azok közül, akik az erdőkben, kertekben kerestek menedéket. Elgondolkodtató dolgok ezek!

„A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.” – Figyelmeztet a költő.

II. (1919. jan. 27.)

MINDEN LEHETSÉGES

a délutáni gyorssal vártuk adyt a csucsai állomáson valamennyi késést jeleztek nem jön mondtam bizonyára nem fog megjönni mondotta h. a jelzett idő rég letelt és mégsem akart befutni az a fránya gyorsvonat ekkor hirtelen támadt szélvihar zudította a völgy fölé a környező erdők dércsípte lombját úgyhogy beborult elsötétült körülöttünk minden és észre sem vettük mikor és hogyan érkezett meg egyszerre csak ott állt előttünk a szerelvény néhány sietős utas a peronon csak az ő fáradt léptei sehol menjünk mondtam és ekkor h. hirtelen megragadta a karom nézd

súlyos barna színűre lakkozott ládát
emeltek le a poggyászkocsiról oromzatán
és sarkain végigfutó faragott fekete
virágkehelydíz levett kalappal álltunk és
döbbenet a hervadásszagú furcsa
lombzivatárban szólni kellene a
harangozónak mondotta h. csak úgy
magának és az utolsó kocsi lépcsőjén állva
még láttuk ahogyan alásüllyed mint
megolvadt óriás jéghasáb a torony most
már minden lehetséges mondotta h.
minden lehetséges

NYÁR

*A folyót szerettem s kóbor partjait
ár ellenében úszni
a kifulladásig*

*az a nyár
halott madár
a tenyeremen
csőrében bíbor idő-csepp
nyitott szemében
se félelem se harag.*

Soós Amália
VÁRAKOZÁS

Péternek odaáttra

Nem jönnek szavak,
hangok, halk neszek,
sűrűn szövődő csöndemben várom,
hogy talán megjelensz
valamely túlvilágon.
Látod, ugye, megfagy a fény,
mikor a napra nézek,
szemeim szórnak rá jeget,
amint szavaidból idézek.

Hol is vagy éppen?
Nem érzekelem.
Kezednek itt felejtett ránca
lelkemnek ránca lett:
mélyre szántott barázda,
szakadék, melynek foglya még
szemhéjad rebbenése,
s a szellem is,
mely méltán szállt tovább,
még mielőtt megállt
a szív rezdülése.

Hol is vagy éppen? –
kérdem a gesztenyefákat,
a fejem fölött gomolygó madárrajt,
hol van szemed fénye,
lényed higgadt láza,
hol a közös nyelvünk,
szellemed vad lángja?
Arcod puha vonásai

kezemre kerültek,
s most minden érintésem
a végzet idézése.

Hol is vagy éppen?
Visszhangzik a csend,
honnan tudhatnám,
hol a fent s a lent,
milyen tájba bújtál,
milyen erdők védnek?
Nyomaidban járnék,
magamba idézlek.
A vadludak mind némák.
Csend van. Tovaszállva
menekítik titkodat
át a másvilágra.

Hol is vagy éppen?
Visszhangzik a csend,
sűrű sötét leple takarómmá lett,
mert nincs szó,
mely képes megragadni,
a nagyvilág s magunk tudtára adni:
elidőzők a fájdalomba zárva,
határt keresnék, nincs határa.
Csak tudni kéne,
melyik másvilágba...,
amikor a nász átfordult a gyászba.

NAPLEMENTE

A domboldalon legördült a nap,
lepattant néhány túlvilági szikra,
fogason maradt kabát, kalap:
utolsó cseppjét valaki kiitta.

Miféle csoda az utolsó kenet?
Jártam nászúton s keresztúton veled,
voltunk fecskéfészek, erdő koronája,
léptünk közös csöndbe, otthonos magányba.

A naplemente túlmutat a tájon,
acélsend szövődik zajból a világon.
Terjed az elmúlás, eső permetez,
szívére zárva veled elevez.

NOVEMBER

Eső hull, hó hull? –
az égre vetül a föld bánata,
szürke szemcsékben,
nedves rögökben
csapódik le az elmúlás,
szavakból sose lesz már
se lomb, se lombhullás,
végképp kizökkent
kerékvágásából az idő,
minek is az,
a semmi ma ajkamra nő.
Esőként földre hullok,
szememben hóvihar,
sötétedem, mint tél ege,
tudtad: ilyen a lélek tele,
mint fák ereit hóvihar,
bennem magát tépázza
szerelem, halál,
november van,
te augusztusban maradtál,
ha majd utolérlek,
megváltozom.

Ady András

DÉZSÁVÜ

Találkoztam veled valahol, közel,
messzire innen, nem tudom, nem merem
tudni, de mégis kellene, velem
történhet meg: valami ellök, s ölel.

Szerettelek kávéházi teraszon,
vagy éjszakán, mikor csomagolni
kellett egy kis életet, s cammogni,
gyors halál elől. Tán szabadon

mondandó lesz egykor a szeretlek,
tán menekülve mások is szeretnek...
megölhetőek vagyunk, ha valaki más,

valaki-hatalom, éhezik nagyon.
Már megvoltál valahol, voltál vagyon,
feleség-kezdet, a végért hibás.

NEM ÖRÖKÖLTEM

Csak a kezed tedd ide, hadd mintázzam,
vegyem magamhoz, sajátta, ilyenné
tegyem, ni, mint ezek, azaz milyenné?
Lehet velük jobbítani, tisztázzam,

vagy ölni inkább, az jobban megy nekik,
arra formált minden ér, ín, bütyök,
rántani tudnak s ellökni, ha ütök...
De tudják azt: az áldást adják-veszik?

Csak kezemhez tettet volna kezedet,
mikor még voltál, mikor még lehetett,
csak okult volna, milyen a gyógyítás,

milyen fogás a simogatás, milyen
a férfi, ha csak teste imilyen,
keze övé, vagy nem: oly világ-anyás.

Dupla Anna

SZÁZ ESZTENDŐ KALAND?

– az új Kántor–Lángról –

BALÁZS IMRE JÓZSEF:

ÖSSZEGZÉS ÉS HORIZONTTÁGÍTÁS¹

Azzal kezdeném, hogy amikor végigolvastam Kántor Lajos és Láng Gusztáv *Száz év kaland* című könyvét, az volt az érzésem, hogy engem nagy meglepetés nem ért. Ezt megpróbálom kicsit megmagyarázni. Valószínűleg nem is az volt a szándéka ennek a könyvnek először is, hogy meglepjen bennünket. A legfontosabb mozzanatának azt tartom ennek a vállalkozásnak, amit a cím is sugall valamiképpen a kerek számmal, a száz évvel: hogy a kötet legfontosabb jellegzetessége, hogy összegez valamit. Összegzi egyrészt történeti értelemben az erdélyi magyar irodalom száz évét – a „külön töltött” száz évét. Másfelől pedig, noha ezt nem lehet leolvasni a címlapról, de összegzi két irodalomtörténész pályáját is. Nem új elemeket vezet be tehát feltétlenül a két szerző, Kántor Lajos és Láng Gusztáv saját korábbi tevékenységéhez képest, hanem megerősíti, letisztázza, visszanezi a régi, saját elveket és mérlegeli azok érvényességét a jelenből nézve.

Az összegzés-mozzanat mellé tegyük hozzá, hogy itt az egyes fejezetek, szövegrészek után általában évszámok is szerepelnek, és láthatjuk, hogy ezek az évszámok maguk is gyakorlatilag átfogják a teljes kritikai-irodalomtörténeti pályákat – szerepelnek a könyvben hatvanas-hetvenes években írt szövegek is az egészen frissek mellett. Azt is mondhatnánk, hogy egy válogatott tanulmánykötetről van szó igazából – annyiban nem találó mégsem ez a műfaji megjelölés, hogy itt a szerkezet mégiscsak szép logikai ívet rajzol ki a kronológiát és a gondolatmenetet tekintve is, ami egy válogatott tanulmánykötettel szemben nem feltétlenül elvárás.

Az összegző jelleg mellett egy másik vonást is kiemelnék: a horizonttágítást. Ez nyilvánvalóan az „első”, 1971-es Kántor–Lánghoz képest értelmezendő. Meg kell néznünk, mi az, amit az első kiadás vállalt, milyen annak a könyvnek az erdélyi magyar irodalom-képe, és összehajthatjuk azzal, hogy a mostani könyv mit mond az erdélyiségről. Azt

1 Előadásként elhangzott 2018. szeptember 22-én, a gyergyószárhegyi íróklubban.

gondolom, hogy ebben van különbség a két kötet között, egyrészt azért, mert az első Kántor–Láng a közelmúltról szól akkor, a két világháború közti irodalom csak egy összefoglaló vázlatban kapott helyet, ahogy kötetcímbeli évszámok (*Romániai magyar irodalom 1945/1944–1970*) is jelzik. Az új könyvben lehetőség nyílt arra, hogy a szerzők visszamenjenek a két világháború közé, és viszonyba állítsák azt, ami a két világháború között volt, azzal, ami utána következett.

Sokszor mondták az első Kántor–Lángról, hogy az egy nemzedéki elkötelezettségű irodalomtörténet. Úgy értették általában, hogy az ifjonti lendületben levő harmincegynéhány éves Kántor és Láng az idősebbek munkásságához igencsak kritikusan mert viszonyulni, és az volt az irodalomtörténeti szép együttállás ebben, ugyanúgy, ahogy ez a *Nyugat* első nagy nemzedéke esetén is megtörtént, hogy a velük egyidős íróknak-költőknek az irodalmi teljesítménye teljes mértékben alkalmas volt arra, hogy alátámassza ezt az új irodalmi értékrendet a hatvanas-hetvenes években. Azt hiszem, azt most se látjuk nagyon máshogyan, hogy Szilágyi Domokos vagy Szilágyi István, Bálint Tibor, Lászlóffy Aladár vagy Hervay Gizella munkássága ne lenne alkalmas arra, hogy egy nagyon markáns irodalmi értékrend épülhessen rá. Ezt az építményt készítették el az első Kántor–Lángban a szerzők, és az új könyvben az összegzés-mozzanat megpróbál kicsit visszatérni, visszatekinteni erre. Nagyon fontosnak tartom az új könyv első egy-két fejezetét, amelyikben a szerzők elmesélik az egész eredeti vállalkozás történetét, és azt is, hogy mi az, amit ebből vállalnak, és mi az, amit nem. Láng Gusztáv akár a definíciók kérdését is szóba hozza, máshogyan ragadná meg magának az erdélyi magyar irodalomnak a fogalmát is az első kötethez képest. Most csak azt emelném ki ebből, hogy Láng Gusztáv mellett kardoskodik, hogy ezt az irodalmat ne valamiféle hibridként gondoljuk el, amelyik mondjuk kicsit romániai és nagyon magyar, és valamilyen köztességbe helyezük el emiatt, hanem egy sokkal komplexebb viszonyrendszert lássunk meg, amely függ a többség-kisebbség dinamikától, történeti helyzetektől és hasonlóktól.

A másik horizonttágító mozzanat az új könyvben az, hogy az új könyv nagyvonalúan kezeli a határátlépések mozzanatát, azt, hogy ki számítható erdélyi magyar írónak egyáltalán: Bartis Attila, Dragomán György, Szabó T. Anna erdélyi magyar írónak számít-e például. Azzal

a gesztussal, hogy Kántor Lajos beiktatja a könyvbe ezeket a szerzőket, azt gondolom, leteszi a voksát amellett, hogy kezeljük minél tágabban az erdélyi irodalom vonatkozási körét.

Látható ugyanakkor a kötetben, hogy műfaji értelemben is horizonttágító: nem csak kimondottan szépirodalmi teljesítményeket vonnak be a szerzők az erdélyi magyar irodalom relevanciakörébe, hanem az esszét, publicisztikát, akár szerkesztői teljesítményt is, ami ráadásul olykor kifejezetten magyarországi irodalomtörténész-szerkesztőé, mint amilyen az Ilia Mihályé. Ez elgondolkodtat tehát arról, hogy álljunk-e meg a szűk értelemben vett szépirodalomnál, amikor erről az egész komplexumról beszélünk, vagy a téma szempontjából kiemelt jelentőségű a kontextusok, hálózatok szerepe is.

A könyv szerkezetéről még sokan beszélnek majd valószínűleg, azt emelném ki ezzel kapcsolatban, hogy a fejezetek jól strukturáltan követik egymást: fogalomtisztázó, általános megközelítéssel kezdődik, aztán azzal, hogy az első Kántor-Láng szemléletéhez képest vannak-e változások a szerzők elgondolásaiban, utána jön egy kronológiai fejezetbeosztás, a két világháború közt induló, és a közelmúltig eljutó szerkezet. Utána következnek az általam horizonttágítónak nevezett részek a határon túliságról, a helyekhez/lakhelyekhez való viszonyulásról és egyéb, akár szubjektív mozzanatokról: akár olyan jelenségekről is tehát, amelyek bizonyos szempontból „atipikusak”, a szerzők mégis fontosnak ítélik őket.

Az első Kántor-Láng nemzedéki szemléletét általában az első Forrás-nemzedékével szoktuk azonosítani. Fontos azonban kiemelni, és ezt Láng Gusztáv is megteszi a könyvben, hogy van egy nüansz: szerinte a Kántor Lajos nemzedéke és a sajátja valójában két külön nemzedék. Láng Gusztáv évfolyamtársai az egyetemen, illetve azok, akik őt pályakezdése idején körülvesszik, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Páskándi Géza. Láng utólag azt a címkét találta meg ennek a társaságnak a jellemzésére, hogy „az erkölcsi ellenzék nemzedéke”. Tudjuk, hogy Páskándi Géza politikai okokból utóbb börtönbüntetést szenvedett, hogy Kányádi Sándor második verseskötetét bezúzták, hogy Szabó Gyula *Gondos atyafiság* című regényfolyamát az egyes kötetek megjelenésével egyidőben egyre élesebb politikai szempontú támadások érték. Vannak alapjai nyilván ennek az értékelésnek, Láng olyan értelemben használta a szókapcsolatot, hogy nem egy politikai

másként gondolkodás, hanem egy őszintébb, tisztább, erkölcsösebb megközelítést szeretnék volna az ötvenes évek elején annak, ami az irodalomban akkoriban nagyon nem úgy történt.

Az első Forrás-nemzedék fogalma valószínűleg konszenzuálisabb, irodalomtörténetileg is rögzítettebb, az ide sorolt szerzők személye (Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella, Jancsik Pál, Szilágyi István, Pusztai János) is ismert, ennek a terminusnak az irodalomtörténeti relevanciáját tehát most nem részletezném.

Néhány olyan elemét emelném ki a könyvnek a továbbiakban, amelyeket valóban fontosnak tartok. A két világháború közti szakasszal kezdeném. Itt eleve az újdonság erejével kell hatnia az anyagnak az előző Kántor-Lánghoz képest, hiszen az egy másik időszakról szól. Nem egy szisztematikus áttekintésről van szó itt sem, de van néhány igencsak sikerült, portrészzerű pályakép ebből az időszakból – mindenképpen kiemelném Kántor Lajos szövegei közül a Karácsony Benőről és Ligeti Ernőről szólókat. Láng Gusztávnak a Dsida-szövege is természetesen a legsúlyosabb szövegrészek közé tartozik. Érződik az is, hogy mindkét szerző számára fontosak például Kuncz Aladár, vagy Reményik Sándor, utóbbi egy életművét árnyalataiban is értelmező portrét kap. Kezdhetnénk neveket sorolni, hogy ki mindenkiről szerepelhetne még hasonló terjedelmű és minőségű portré, de egyetérthetünk abban, hogy ennek a könyvnek nem az a célja, hogy a teljességet ragadja meg. Bánffy Miklósról például egy viszonylag rövid szöveg szerepel, főleg a románság megjelenése kapcsán, a trilógiában – ő biztosan megért volna egy terjedelmesebb tárgyalást. Emeljük ki még Jékely Zoltán nevét – szerencsés, hogy ő is főbb szerepet kap a könyvben, hiszen az ő neve is ugyanazt a horizonttágítást jelöli, amelyik a határokon keresztül történő ide-oda mozgást nagyvonalúan és természetesen kezeli: fontos és jó dolog, hogy a *Száz év kaland* hagyomány szemlélete kellőképpen nyitott arra, hogy az ehhez hasonló, áttelepülésekkel, költözésekkel átszőtt történeteket is integrálni tudja. Jékely mellett hasonló sorba illeszkedik Ignác Rózsa, Benedek Marcell, Kolozsvári Grandpierre Emil, későbbről Kolozsvári Papp László. A logika mindegyikük esetében ugyanaz: érezzük a sajátunknak az ő munkáikat is, hiszen ezáltal nem kerülnek ki ugyanezek az életművek más lehetséges vonatkozási rendszerekből, irodalmi szö-

vegkorporuszokból sem. Számomra ez rendkívül rokonszenves vonása a könyvnek.

Van egy vitatkozás része is a kötetnek: főleg Kántor Lajos vitázik Schein Gáborral, Gintli Tiborral, Grendel Lajossal, Szegedy-Maszák Mihállyal, kicsit Pomogáts Bélával is. Ez az a fejezet, ahol irodalomtörténeti munkákat tekint át Kántor Lajos, jellemzően azt lajstromozza, hogy ki mindenki hiányzik ezekből a könyvekből; jogosabbak nyilván azok az észrevételek, amelyek az egyes erdélyi szerzők konkrét jellemzéseiben tapasztalható felületességeket érintik. Ezek az észrevételek kirajzolják azokat a hangsúlyokat, azt az értékrendet, amely felől magát az új Kántor-Lángot olvasnunk kell. Nyilván hasonló észrevételeket az épp elemzett munkával kapcsolatban is tehetünk, strukturális értelemben például elgondolkodtató számomra az, amit a mai rendezvényünk egyik résztvevője a szünetben a tartalomjegyzéket átlapozva tett, először találkozva a könyvvel: „az erdélyi magyar férfiirodalom története plusz Hervay Gizella”. Ebben van valami, különösen ha figyelembe vesszük, hogy az erdélyi irodalom száz évének fejleményeiről kíván szólni a könyv – Berde Mária, Balla Zsófia, László Noémi és mások egyaránt szerepelhetnének például hangsúlyosabban ebben az összefoglalóban. A magam részéről ennek a strukturális hiánynak a jelzésével ezt a típusú kritikát ugyanakkor le is zárnám itt, hiszen nyilvánvaló számomra, hogy a kötetet műfajánál fogva nem a teljesség igényével kell olvasnunk.

A nemzedékiség kérdését emelném még ki. Az első Kántor-Láng szükségyszerűen leállt a második Forrás-nemzedék hatvanas évekbeli jelentkezésének méltatásánál, nem követhette tovább a hetvenes évek irodalmi fejleményeit. Nem volt benne reflexió a harmadik Forrás-nemzedék indulására, nem lehetett benne a Kovács András Ferencék, Egyed Emeséék pályakezdésének és kiteljesedő életművének jellemzése. Felmerül tehát a kérdés, hogy mi a mondanivalója a szerzőpárosnak az 1970-nel kezdődő, közel ötvenéves időszakról. Úgy látom, mindketten nagyon jól átlátják azt, ami a rendszerváltásig történik ebben az irodalomban, bár Láng Gusztáv egyszer egy interjújában beszélt arról, hogy a legfiatalabb szerző, akiről ő írt, és biztonságban érezte magát kritikai autoritásként és a kontextus átlátásában, az Szócs Géza volt, nála fiatalabbakról a kritika műfajában már nem szívesen írt véleményt. A rendszerváltás után indult pályákról már viszonylag kevés

anyagot tartalmaz a kötet, ezek is általában rövid, gyakran alkalmi szövegek. Annak személyesen is tanúja voltam, hiszen beszélgettünk is erről a szerkesztőségben, hogy Kántor Lajos, amikor már zajlottak ennek a kötetnek az előkészületei, tudatosan törekedett arra, hogy azokról a szerzőkről, akiknek a munkáit kihagyhatatlannak gondolta egy hasonló vállalkozásból, kifejezetten ennek a kötetnek a távlatában írjon rövid jellemzéseket – közéjük tartozott egyébként Dragomán vagy Bartis is, tehát magához az erdélyiség-koncepció erősítéséhez szükséges szerzők is, nem csupán valamiféle általános esztétikai érvényességre figyelt ezeknek a szövegeknek a kigondolásakor.

Nyilván az értékhangsúlyokat átrajzolhatná még a könyvben egy másik hiányzó szövegtörzset: azok az értekező munkák, amelyeket Kántor Lajos például monografikus méretben készített el Szabédi László, Reményik Sándor, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár vagy akár Csiki László munkáiról, vagy mindaz, amit Láng Gusztáv Dsidáról, Páskándiról összességében írt. A *Száz év kaland* impozáns és terjedelmes könyv, de mégsem férhetett el benne minden. Ehhez kapcsolódott ugyanakkor számomra az egyik meglepetés is a könyvet olvasva (előadásom elején említettem, hogy kevés ilyen ért): hogy Lászlóffy Aladáról például ezúttal csak Láng Gusztávtól olvashatunk írást, kettőt is – míg Kántornak a róla szóló írásai ebből a kötetből teljesen kimaradtak.

Még két dologra lesz időm röviden kitérni: 1. Azt gondolom, hogy noha fontosak a részletek is egy-egy szerző értelmezését tekintve ebben a könyvben, a *Száz év kaland* igazi tézise a szerkezetből olvasható ki. Minden találó rész-értelmezés mellett is ez hordozza ugyanis azt a tágító perspektívát, amelyről már beszéltem. Az, ahogyan hálózatosítja az irodalomtörténetet, Ilia Mihály, Cs. Szabó László, Dragomán, Bartis, Poszler György és mások bevonásával. 2. Talán a szerzők maguk sem gondoltak arra az összevethetőségre saját korábbi könyvükkel, amit zárássképpen felemlítenék. Ez azzal kapcsolatos, hogy milyen helyzetben volt Kántor Lajos és Láng Gusztáv az első közös kötetük megírásakor. 1970-ben ők harmincegynéhány éves kritikusként-irodalomtörténészként huszonöt év irodalomtörténetét írták meg, saját közelmúltjuknak a jelenig tartó történetét. Nyilván ez önmagában is igen nehéz feladat és kihívás, a jelenről irodalomtörténeti relevanciával írni – nekik sikerült ezt a feladatot magas színvonalon, máig ható

módon megoldani. Erről nekem viszont az jutott eszembe, hogy a rendszerváltás óta az új Kántor–Láng megírásáig hasonló időmennyiség, huszonhét-huszonnyolc év telt el. Hasonló az időtartam az első Kántor–Lángban elemzett korszakéhoz, és a kezdőpontját ugyancsak éles politikai változás jelöli, ahogy az első Kántor–Lángét is. Ebből számomra az következik, hogy amennyiben valamely, az első Kántor–Lánghoz mérhető munkát szeretnénk megírni, azt a mércét megugorva, amit nekik 1970-ben sikerült megugrani, akkor a rendszerváltás óta eltelt időszak irodalomtörténetét kellene lassan megvitatnunk és megírunk – egyébként épp ez az az időszak, amelynek összefoglalásával kapcsolatban a leginkább hiányérzeteink lehetnek az új könyvüket olvasva. Ha ezt a munkát olyan színvonalon tudnánk megírni, ahogy akkor, 1970-ben ők megtették, akkor elmondhatnánk, hogy valamit mi is letettünk az asztalra. Javasolom, hogy valamely jövőbeli szárhegyi írótalálkozó témájaként vegyük figyelembe e korszak feldolgozásának lehetőségeit.

BOGDÁN LÁSZLÓ:

A KÜLVÁROSI HAJÓS (JEGYZETEK SÜTŐ ISTVÁNÉRŐL)

1. „...aki szólni tanult, az szóljon...”

Sütő István 1987. január végén, harmincnyolc éves korában halt meg a vonaton, élete színhelyei között, útban Marosvásárhelyről Sepsiszentgyörgyre. Ezt – noha jelképes és túlmutat önmagán – nem ő rendezte. Emlékezetemben – hosszú esztendőig egymás mellett élhattünk, életünk tanúiként – még él, utolsó itteni lakása nagyszobájában áll az erkélyajtónak dőlve, május van, a nyitott ajtón át befúj a szél, lapozgatja az asztalra hányt kéziratlapokat. Tölt nekem egy pohárba bort és ásványvizet – hosszúlépést! –, magának nem, éppen nem iszik, aztán kissé dűnnyögve olvasni kezdi a versét: „*a zöld király kártyában szőke férfi / hadd látom én az életben mire ment / forgatta-e szerencse kénye kedve / ott lenn a mélyben s volt-e odafent*”.

Azt sajnos láthattuk, az életben mire is ment a zöld király – azaz az élet mire jutott vele! –, most vizsgáljuk meg élete és költészete elfogult tanújaként versei irányulásait. Jó alkalom erre a Székely Könyvtárban Lövetei Lázár László kitűnő válogatásában megjelent válogatott verseskönyve, amely főként utolsó könyvére alapoz, noha válogat az

Arcfogyatkozásból (1981) és a *Nagy családi albumból* (1983) is! Posztumusz műként, a Mózes Attila bevezetőjével megjelenő harmadik verseskönyvét, az *én, Dánielt* (1987) még ő állíthatta össze, s ha volt is egy látens, verseit végigborzoló, gondosan titkolt és leplezett halálvágya, nyugodtan, a torzítás legcsekélyebb szándéka nélkül írhatom le: nem készült a halálra. Vagy nem tudatosan készült? Önpusztító életformájának is van oka és magyarázata, mint mindennek a földön, de úgy vélem, érdekesebb lesz itt és most annak utánnyomozni, hogy mire is jutott az önmagával folytatott, eleve kilátástalan küzdelemben. Az *én, Dániel* című könyv versei e harc áldatlan és meglepően közvetlen dokumentumai! Áldatlanok, ha az élete felől nézzük. De hát mindez már visszavonhatatlanul költészet, s őszintén elcsodálkozhatunk a közvetlensége mértékén.

Mindig is izgatta őt önmaga rejtélye, megpróbált maga után nyomozni élete megadatott díszletei között, olyan hévvel és kitartással, ahogy addig legbensőbb pátriáját, a külvárost szólította versbe, vagy szülei, családja történetét írta a *Nagy családi album* sűrű, a múlt századvégtől, a millennium görögtüzeitől a hetvenes évekig indázó, paradigmaticus sors képleteibe. Saját történetéhez akart eljutni, úgy érezte, két előző könyvében kidolgozott egy technikát (szaggatottság, a montázsely tudatos és bátor alkalmazása, pontos, *többszerű* versbeszéd) – minden megvolt tehát, minden összejött ahhoz, hogy bejelenthesse saját kizsaroltnak és nevetségesnek, szánalmasnak tartott, zátonyra futott életének versbe foglalását. Mindez rejtélyekkel kezdődik: „*de miért neveznek dánielnek ha istvánnak kereszteltek / (titokban)*”, s a rejtélyek szaporodnak, önkínzó szenvedéllyel termelve újra önmagukat.

én, Dániel – kezdte, s le akart volna számolni végre már saját legendáival is, ha a külvárosiakkal és a családiakkal, úgy érezte, megküzdött. Feltehetőleg ez volt a legnehezebb harcai közül. Döntsék el mások, mennyire sikerült, itt nem mernék ítélni. Az bizonyos, hogy versei harminc esztendő után sem halványultak el. Kihívóan izgalmasak. Az igazi költő, annyit még el lehet mondani minden ellenkező hiedelemmel, sőt híreszteléssel ellentétben, világosan látja önmagát (is), s ezért elégedetlen. Azután írni kezd, a képbe mások is belesznek, öntudatlanul is, „véletlenül” is, hiszen semmi sem létezik csupán egymaga, s ő mi mást tehetne, ha egyszer magával szemben könyörtelen, miért lenne másokkal szemben könyörületes? Csakhogy

a világ – noha költőjétől valósággal elvárja az önostorozást – nem kér az ostorból.

Sütő István rövidre zárt életében sebeket kapott és osztott.

De mindez túlvezet a költészeten.

Sütő István különben is mindig magáról szeretett volna szólni, már az *Arcfogyatkozás* alaposan megkésétt – késleltetett? – verseiben is, a *Nagy családi album*ban is. A zöld király, kártyában szóke férfi alakja és sorsa átdereng a verseken. Esti szél fúj, vagy délutáni nap süt egy barokk templom előtt, ott lavíroz előttünk az erdélyi tengeren, Kolozsvár–Marosvásárhely–Sepsiszentgyörgy Bermuda-háromszögében a külvárosi hajó, Sütő István pedig ott ül mindenkori szobájában, élete fogyatkozó kellékei között, szemben írógéppel vagy egy vakitón figyelmeztető fehér papírlappal, s megpróbálja versebe fogalmazni csonkult élete tanulságait, azt, hogy „*ugyan még mit remél*”.

Csakhogyn erről – pontosan erről, ami a legfontosabb az egészben, ami költészete legbensőbb lényege – egyelőre nehezen tud szólni. Sütőt egész életében látomásosan és nyomasztóan izgatta Christopher Marlowe, a tragikus sorsú angol reneszánsz drámaíró alakja, akit harminckét éves korában szúrtak szemén, állítólag egy kocsmai verekedés alkalmával. Azt tervezte, hogy a *Psychét* író Weöres vagy a *Horace Cockeryt* író Méliusz mintájára megpróbálja kifordítani, mint egy kesztyűt, a nagy angol előd életét, s beöltözve a maszkba az Erzsébet-kori „mozi” zsúfolt és színpompás világában próbálja érintkeztetni, felszíkraztatni a két sors hasonlóságait. Az ő élete és a Timur Lenkről szóló verses dráma szerzőjéé így egymásba simul, de mert ez „teljesen” nem lehetséges, pontosan a különbözőségek mondják el a legtisztábban, ki is volt ő. A két sors állandóan átjátszana egymásba, egymást magyarázná, de le is leplezhetné. Valahogy így képzelte. Egy este izgatottan jött át, s felolvasta a verset! Elemi erejű nagy vers volt, sajnos, nem kértem el a másodpéldányt, s a hosszú ciklus nincs a könyvben, valószínűleg elveszett. Csak utalások maradtak a *Nagy családi album* emlékezetes nyitó-versében, *A nyolcvanas nyárban* írja: „...angol terrára / úszik az álmos csónakok víz alatt ott is van mormolod / akkor jelenik meg marlowe részeg álmaidban s hogy / hasonlít / majd? talán? / sorsod az övére”.

De élete váltakozó helyszíneinek mindenkori szobájában épp fújt az esti szél, a külváros szólalt, s a költő a *Nagy családi album* komor

világába merült el. Regényekbe való epikus anyagot zsúfolván versbe! (Versbe, hangsúlyozom, olyanba, amely újabb kori költészetünk egyik – s ez idáig méltatlanul keveset elemzett – kiemelkedő teljesítménye.) Hogy most az *én*, *Dániel*ben mindenféle tervezett maszk és álarc és előzetes szándék, hátsó gondolat és komplikáció nélkül mondhatta, csak úgy, maga elé: „*bennem olyan szép és régi az a szándék / teáskannának vagy csak tányérnak lenni / messzi idegenből érkezett ajándék / s tudnék a kezétől bár fölmelegedni / már bevallom lassan az is nagy ajándék / hogy fölmeérem végül semmire se vittem*”.

Miközben saját arcán „dolgozik”! A *Levelet Évának* ciklus minden bizonnyal leggyönyörűbb versében (*Százharmincnég. elégia*) világosan – ha lehet, az előbbi vallomásnál is közvetlenebbül és világosabban – beszél: „*vagyok az évekig / idegen zárt arcú kőház / előtt őgyelgő koldus pedig / hányszor hittem ő az ő / és nyílt a ház nyíltak szobák / sötétben alagúton át / ki jön felém már egyremegy / hiszen egy van egyetlenegy*”...

Amikor ez a vers megjelent – ha emlékezetem nem csal, az *Iffjúmunkás* egyik decemberi számában –, a költő még élt! Most „*sápadtan derengő emlék*” sokunknak a sorsa és ellobbanó élete, épp ezért megdöbbenő, hogy milyen világosan mérte be önmagát, szinte pedánsan lucidus kíváncsisággal: „*szabad csak úgy lehetsz / ha megvárod azt ami régóta vár reád / csak a képzelt rossz szenvedélyes / csak a képzelt jó unalmas-illedelmes / hiszen nem veszhet el a könnyek gyermeke / fényében föl nem ragyoghatna végül / önnön gyöngyeként a fájdalom*.”

Hát felragyogott.

És Sütőnek volt ereje megteremteni ehhez az újabb szerephez – *én*, *Dániel* – az újabb legendákat! S a legendákhoz is a kereteket, a *Dániel ifjúsága* ciklus egymásba indázó verseiben! Ugyanazzal a szaggatott, mindent kimondani akaró, a képzelet rémeit lebíró, majd újra életre hívó lélegzetvétellel, mint a *Nagy családi album* vallomásaiban! A költő visszatalált pár éves önmagáéhoz, és ami még fontosabb: hangvételehez: „*mert a rettegés nevet rajtam és a jövőben terem / a pusztaságban én pedig nem tudok a Semmivel semmire / rámutatni a jelennek háttal állok arccal a jövőnek és / sírok szüntelen mert a rettegés ott nevet rajtam a jövőben / és virágozik mint a sivatagi rózsza aki szólni tanult az / szóljon bármilyen sorsa van*”!

És Sütő István szólt.

Hangját még mindig hallom abból a régi szobából, ahogy az erkélyajtó mellett állva, kissé énekelve mondja a (költészetében) foglalt versét, a *Zöld királyt*: „mert száll a hinta örökké körbe körbe / lassan már az sem szólal hittelt aki érti / az ablaknál míg merül az alkonyatba / a zöld király kártyában szóke férfi”.

Sütő István földi botorkálása 1987 januárjában véget ért, mindörökké lemerült az alkonyatba. De maga helyett itt maradtak versei, amelyekről *John Milton éjszakája* című megdöbbenő vallomásában írta: „ismét sajog hogy életem felén / tankok vonulnak éjjel arcomon / a tipró zajban amíg mormolom / e verset amely szelíden száll felém / / e verset amely szelíden száll felém / oly messziről hogy nem is tudhatom...” A vers most már felénk száll, s rajtunk is áll, mennyire közelíthet meg.

2. A megbilincselte költő

1973. november 6-án éjszaka fél egy körül hosszú, meg-megszakadó csöngetés vert fel első álmomból. Valamelyik haver, motyogtam, szintén felriadó szerelmemnek, és kitámolyogtam ajtót nyitni. Küldd el, szolt ő még utánam, s nem gyújtott villanyt. Az ajtóban középkorú, pocakos milicista állott.

- Tovarășul Bogdán? - kérdezte. Biccentettem.

- Öltözzön - kacsintott -, velünk jön!

Nem értettem semmit.

- Hogy én? - húztam az időt. - Miért?

- A kapitány elvtárs hívatja - magyarázta a hekus békülékenyebben, s újra kacsintott.

- Ha reggelig nem jönnek vissza... - szoltam, fogam közt szűrve a szót, közben magához térő és fürdőköpenyben az ajtó között didergő elképedt szerelmemnek -, hívd fel Sanyi bácsit.

A milicista érthetett magyarul, mert elnevette magát.

- Nem tudja, miért hívatja a kapitány elvtárs, ugye? - kérdezte már a kocsiban, és gyorsított. Elkerültünk néhány tántorgó részegzet.

- Nem - ismertem be.

Kuncogott.

- Majd meglátja, hamarosan meglátja...

Hát megláttam. Egy homályos folyosón mentünk végig. Benyitott egy terembe. Az éles fényben káprázott a szemem, ezért csak másodpercek múlva ismertem meg Danit. Ramatyul nézett ki, haja szemébe

lógott, dzsekije elhasadt a vállán, szája körül alvadt vércsík, a keze – a jobb keze, amelyikkel ír, gondoltam azonnal rosszkedvűen –, a korláthoz volt bilincselve.

– Ismeri? – kérdezte a milicista.

A kelleténél gyorsabban bólintottam.

– A barátom.

– Ez a szerencséje – jelent meg a kapitány, akit rendőrségi tudósító koromból ismertem. – Ha nem magára hivatkozik, el is ítéltetem volna, gyorsított eljárással.

– Miért? Mit csinált?

– Azt majd elmondja ő – legyintett a kapitány. – Jót áll érte, hazaviszi?

Bólintottam. Ő szemével utasította az őrmestert, szabadítsa meg Danit bilincseitől.

Elköszöntünk. Amikor karon fogtam, támolgott! Éreztem, hogy reszket.

– Várjanak! – szólt utánunk a pocakos zsaru.

Megfordultunk. A döbbenet – talán a félelem? – kiülhetett az arcunkra, mert elnevette magát. – Ahogy elhoztuk, úgy is visszük haza – nevetgélt –, nehogy még a kicsi elvtársnő felhívja Dali elvtársat. Kár lenne ilyesmiért felébreszteni.

A kocsiban Dani már jól hallhatóan vacogott. Megköszöntem a fuvart, kezét ráztam a zsernyákkal. Dani közben a falhoz támaszkodva állt, s amikor a járőrközi elporzott, ellenségesen kérdezte: – Most elégedett vagy, baszd meg? Legyek hálás?

– Tőlem – fordultam el s megindultam fölfelé a sötét lépcsőházban. Hallottam a maszogást, hűségesen caplatott utánam.

– Bátyám... – kérdezte az ajtó előtt, akkor fedeztem fel, hogy már halottsápadt –, valami mókuszvíz... ízé, nyakolaj... valami lesz?

Bementünk. Szerelmem az ágy szélén üldögélt, felöltözve, a telefont fixírozta. A lakás ki volt világítva.

– Hát ti? – kérdezte. Bontott üveg rumot nyomtam a reszkető Dani kezébe, meghúzta, krárogott, ismét meghúzta, s miközben szerelmem egy vizes zsebkendővel igyekezett letörölgetni a vércsíkokat az arcáról, minden átmenet nélkül kezdett el röhögni. – Ha tudnátok, milyeneket mázoltam be ezeknek a hülyéknek – már fuldoklott, s a kezét tapogatta.

– Hányadika van ma? – kérdezte a szerelmem.

- Már november 7. - mondtam. - Sátoros ünnep.

Amire mi is elkezdtünk felszabadultan nevetni, egymás kezéből tépve ki a rumosüveget. Dani már sírt. Hogy ő milyen egy állat... Nem részletezte, többet nem szólt akkor éjjel. Tulajdonképpen a pontos dátumra is a sátoros ünnep miatt emlékszem. Addig is jóban voltunk, olyan meghitten tudtunk bakalódni, mintha óvodás korunk óta ismer-tük volna egymást, de barátok azután lettünk. Sok minden történt, persze, nemsokára, a teljes mélyponton egy csomó könyvem is eladtam neki. Ő akkor szolid kispolgári életet imitált, állás - kul-túraktivista lett átmenetileg! -, fogorvos feleség, lakás, heti lottószel-vény, napközi a gyerekeknek. Könyveket is kezdett gyűjteni, sőt, még exlibrist is csináltatott. Szép piros ex libriseket. Rá tíz évre, amikor ő kerül - egy bokszt-kifejezést ide lopva - a padlóra, visszavásároltam tőle egykori könyveimet. A rózsaszín Németh László-sorozatot, Babits-, Rákos Sándor-, Füst Milán-, Vas István-, Kosztolányi-köteteket etc. Hol volt már akkor a szolid polgári életvitel?! Széthulló díszletei akkor már-már maguk alá temették a költőt. A hetvenes évek elején, izzadva, nagy igyekezettel „kiépített” kispolgári milió káprázatként foszlott szerte, s Dani örökké összerezenőben, fogcsikorgatóan éldegélt a nyugtatók félholdjai alatt, a *hallgatás és kihallgatás erdélyi nemzetközi-ségében*. Persze absztinenciái se tartottak soha túl sokáig, amire kialakulhatott volna valami, „jött a kegyetlen alkohol”, hogy ismét őt idézzem, mégiscsak ő ismerte a legjobban saját magát, „és összetört mindent”. Ha az ő szétszóródó könyvtárát is megjárt könyveimet nézem, mindig minuciózus pontossággal vizsgálom meg az utolsó oldalra gondosan beragasztott, kicsi, piros exlibriseket.

Persze, a versek mindezekén túl vannak, de végső soron, a versei mélyén fortyogó, ki-kirobbanó elégedetlenség, sértettség, harag is ugyanazt jelzi, mint ezek a puszta létükkel, hivalkodó formáikkal büszkélkedő vörös exlibrisek. Valami felé törekszünk, elérjük, már nem lesz fontos, hullámhegyek, hullámvölgyek követik egymást a maguk monoton eufóriáival, s amikor már azt hihetnénk, most is megúsztuk, s fogadkozni kezdünk - magunk magunknak -, hogy soha többé, jön az utolsó alattomos hullám és szívögdrön talál.

Egyszer a tengerparton a hullámokat nézgetve, amint önfeledten nőttek egymásból, hogy felmagasodjanak, majd habozva összetörjenek, afféle költői versenyre invitált. Két soromra emlékszem: „*de mi hittük,*

hogy sorsunk nem hullámmódra végzi / hittük, hogy lesz még Isten ki szavunkat megérti...”

Persze ő sem volt istenhívő.

Mindketten szívesen idéztük egyik mesterünk idevágó vereszetét: „Isten / nekem ő stílus forma / mintha a Nilus folyón / egyébként nincsen!...” De ez csak bonyolította, máig bonyolítja s valószínűleg még beláthatatlan ideig bonyolítani is fogja labilis helyzetünket. Hiszen a mélyből jöttünk, a mélyből!...

S ő már harmincegy esztendeje visszahullott oda. A zöld király, kártyában, szőke férfi... Nem folytatom, jól látható, az életben mire ment. Mindennek persze van valami borzongató tanulsága is, de mielőtt kimondanám, befejezem. Régóta készülök utána, remélem, megvár. Már azt hiszem, nem kell túl sokáig várakoznia... Agyó!... Agyó!...

(Elhangzott a szárhegyi író táborban Kántor Lajos – Láng Gusztáv Száz év kaland című könyvének vitáján. Igen, száz éve keressük magunkat, igazán nem tudom, mi is lenne, ha végre megtalálnánk! Én nem az elegyes gyűjtemény vélt vagy valós hibáiról és értékeiről szóltam, ezt megtették mások, hanem rendhagyó módon a nagy hiányzókat egyikéről, Sütő Istvánról, akinek torzóban maradt életművét aktuálisabbnak érzem, mint megírásuk idején. – B. L.)

BORCSA JÁNOS:

GONDOLATOK AZ ÚJ KÁNTOR-LÁNGRÓL²

A véletlen műve ugyan, mégis fontosságot tulajdonítok neki, és pedig annak a mozzanatnak, hogy az új *Kántor-Láng*³ elkészültéről éppen a szerzőpár egyik tagjától, Kántor Lajostól szereztem tudomást 2017 áprilisában egy Kolozsváron tartott konferencia alkalmával. S ugyan-csak tőle tudtam meg, no meg tapasztalhattam magam is egy rövid távon, az Erdélyi Múzeum-Egyesület székházától a Bulgakov kávéházba menet, hogy a hosszú évtizedek során *százhuszat verő szív* az ő esetében bizony-bizony akadozik már...

2 Elhangzott a gyergyószárhegyi író táborban, a *Száz esztendő kaland? – honnan hová, erdélyi magyar irodalom(történet)?* című tanácskozáson, 2018. szeptember 22-én.

3 Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Száz év kaland*. Erdély magyar irodalmáról (1918–2017). Csíkszereda, 2018, Bookart.

Várakozásom az új *Kántor-Láng* megjelenése előtt tehát nagy volt, mint ahogy az elsőt is idejében igyekezett beszerezni az egykori érettségire készülő középiskolás diák, s forgatta is nagy érdeklődéssel már 1971–72-ben, mintegy párhuzamosan a „*Spenóttal*”, amely a klasszikus magyar irodalom történetébe vezetett be, előbbi pedig a kortárs romániai magyar irodalomba, amelynek egy-egy alkotóját, jelesen Kányádi Sándort már Kézdivásárhelyt, iskolai író-olvasó találkozó keretében személyesen is megismerhette...

Ezzel a várakozó alapállással magyaráznom, hogy az új *Kántor-Láng*ról igyekezett a kritikus mielőbb rövid, figyelemfelkeltő írást, majd egy szabálytalan könyvismertetőt írni, amelyekben ugyanakkor sikerült talán egy-két kérdést is felvetnie...

A példátlan kritikai visszhangot kiváltó első *Kántor-Lángot*⁴ nemcsak értékítéletei miatt vitatták, de a választott tárgyalásmódot, módszert és műfajt is kikezdték. Módszertani szempontból például az volt talán a legsúlyosabb kifogás, hogy „nem a dialektikus és történelmi materializmus alkalmazása jegyében születtek meg az egyes írókról, költőkről, irodalmi lapokról, kritikusokról és szerkesztőkről kialakított értékítéletek, hanem szubjektív túlzások, torzítások alapján” – írta a fiatal költő, Szócs Kálmán *Ikernemzedék* című vitairatában. (*Igaz Szó*, 1972. 4. 604.) Tartalmi szempontból aztán számtalan kifogás hangzott el, az egyik általánosabb jellegű szerint „nem érvényesül könyvükben – irodalmunk törekvéseinek arányában – a nemzetiségi jelleg, nem hangsúlyozzák [a szerzők] kellőképpen azokat az értékeket, melyek ezt az irodalmat a romániai magyarság nemzetiségi kultúrájának legfontosabb meghatározó tényezőjévé emelik” – fogalmazott *Egy vitáról beszélve* című írásában Farkas Árpád. (I. h., 602.) Mondhatom, akár politikai következményei is lehettek volna ama módszertani „hiányosság” felrovásának, abban az időben egy ilyen „bírálat” felért egy feljelentéssel, a másik, tartalmi „hiányosság” szövatételét, hogy nem érvényesül úgymond a nemzetiségi jelleg, már nem is kívánom „lefordítani”, sem kommentálni... Csak arra emlékeztetnék, hogy például az egyik irodalomtörténeti sarkkönek tekinthető mű, az 1970-ben megjelent *Anyám könnyű álmot ígér* az 1971-ben kiadott irodalom-

4 Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945–1970*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1971; illetve: Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó.

történeti összefoglalóban a maga jelentőségének megfelelően értékeltek, nemkülönben a *Fától fáig* szerzője...

Az elhangzott személyes sértésekről, az olyanokról, amelyek például a rosszindulat határát súroló elfogultságot vagy kisszerűséget említenek, továbbá a szerzőket illető gúnyról nem is szólnék, ha Kántor Lajos nem tartotta volna fontosnak elmondani 2016-ban a Méliusz Józseffel kapcsolatos esetüket. Eszerint Méliusz többször emlegette, de levélben le is írta, hogy őt a *Kántor-Láng* deréktől lefelé kinyírta, ám örül, hogy deréktől fölfelé elismerte. Az eset ezzel a visszajelzéssel nem ért véget, Kántor ugyanis hozzáteszi az új kötetben olvasható beszélgetésben, hogy tudtával éppen Méliusz volt az, aki könyvüket akadémiai díjra javasolta, amit a Román Akadémiától meg is kaptak 1974-ben. (36.,38.)

Azt gondolom, az új *Kántor-Lánggal* szemben is sokféle elvárást fogalmazódik majd meg, sokféle vélemény hangzik majd el, de a tárgyilagosság és elvszerűség határain belül tudnám ezeket elképzelni...

Kántor Lajosról az új, közös munka alapján is olyan kép alakítható ki, mint aki igen aktív résztvevője volt majd' hatvan évig az irodalmi életnek, ezzel is magyarázható, hogy irodalomtörténeti munkáiban is fontos „társításokat” tesz, írók, intézmények és életművek hálózatszerű kapcsolatát tárja fel, azaz alapos tájékozottságából adódóan az irodalom egy-egy metszetéről széles horizontú képeket nyújt, Láng Gusztáv pedig úgy jelenik meg számomra, mint az író és a mű kimerítő elemzésére és az irodalom egészébe való beillesztésére vállalkozó, értelmezéseiben az eszme- és stílustörténeti áramlatokat szem előtt tartó írástudó. Azt is fontosnak tartom hangsúlyozni, amit néhány évvel ezelőtt már leírtam, hogy tudniillik az ő jelképes „köpönyegéből” bújt elő a tegnapi s mai értelmező közösség igen nagy hányada, sőt a *csoda* művelői közül is bizonyára sokan mondhatják el, hogy a Tanár úrnak szerepe volt alkotói pályájuk egy-egy szakaszában irodalomképük alakításában.

Az irodalom, a művészet nem napi eseményekhez, történésekhez igazodva követi a történelmi változásokat, így sokszor vagy megelőzi azokat, vagy nyomukban jár, azok következményeit és az egyes emberben, valamint a társadalomban kiváltott, illetve okozott rezdüléseket és traumákat mutatja fel. Mert, ugye, az írótól, a művésztől sem idegen semmi, ami emberi...

Az utolsó száz év erdélyi magyar irodalma mint földrengésjelző műszer három nagy történelmi fordulatot „érzékelhetett”, az 1918–20-as impériumváltást, az 1944–48-as, valamint az 1989–90-es rendszer-változást. Tulajdonképpen ezekhez a fordulatokhoz igazodva alakult ki annak a vaskos irodalomtörténeti tanulmánygyűjteménynek a törzsanyaga, amely *Száz év kaland* címmel jelent meg a Kántor Lajos és Láng Gusztáv „szerzői társulás” munkájaként.

Az első világháborút követő összeomlás és impériumváltás nyomán az elszakított területekről, így Erdélyből is tömegesen menekültek a magyarok, 1919 és 1922 között számuk több százezerre rúgott, de a helyben maradtak többsége is az új történelmi helyzet kilátástalanságával szembesült. Reményik Sándor verse, az 1918 utolsó napjaiban írt *Eredj, ha tudsz!* című örökítette meg a magyarságnak ezt a tragikus próbatételét: „Eredj, ha hittelen / Hiszed: a hontalanság odakünn / Nem keresőbb, mint idebenn. / Eredj, ha azt hiszed, / Hogy odakünn a világban nem ácsol / A lelkedből, ez érző, élő fából / Az emlékezés új kereszteteket.” De ugyancsak ebben a versben fogalmazódott meg a költő szerepvállalása: „Még nem tudom: / Jut-e nekem egy nyugalmas sarok, / De addig, varjú a száraz jegenyén: / Én itthon maradok.”

Azt mondhatjuk, azokban az években írók, értelmiségiek szólaltak meg – sőt tettek visszhangos gesztusokat, mint Benedek Elek, aki hatvanévesen hazatért Pestről, hogy itthon építkezzen a kultúra terén! –, akiket egy súlyos helyzetbe jutott nemzetrész gondjai mélyen foglalkoztattak. „A mi igazságunk: a mi erőnk. Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak. A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak, a látni akaróknak, az előrenézőknek. Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne aludjanak, ne duzzogjanak. Az Élet nem vár, az Élet rohan. Kiáltó szómmal ezt kiáltom! (...) Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára. Kiáltom a célt: a magyarság nemzeti autonómiája. De kiáltom még egyszer azt is: aki gyáva, aki rest, aki alkudni akar, az nem közénk való, mert az a mi igazi ellenségünk; a mi árulónk. Ezt kiáltom, és hinni akarom, hogy nem leszek mégsem pusztába kiáltó szó csupán...” – így szólt Erdély magyarjaihoz 1921-ben Kós Károly.

S valóban, fokozatosan életre keltek a hőskornak tekinthető periódusban a kisebbségbe került erdélyi magyarság talpra állásával kap-

csolatos elképzelések, politikai programok, szervezetek, intézmények, művek. Egy új korszak kezdődött az erdélyi magyar kultúrában.

Kós Károly a második történelmi fordulat idején is hallatta szavát, határozottan hirdette, hogy ezúttal *okos szóra* van szükség. Cselekvésre ösztönző erdélyi magyar értelmiségiként gondolkozott a közélet, illetve magyar nemzeti közössége gyakorlati kérdéseiről egy romjaiban álló világ közepette, de egy ígéretesnek tűnő történelmi helyzetben, úgymond a nagy remények korában. Ezt az oldalát mutatja be Kántor Lajos a kolozsvári *Világosságban* 1944 és 48 között megjelent Kós-politikai publicisztika alapján.

A Benedek Marcell és Gaál Gábor ugyanezen periódusban játszott szerepének a felvázolását ugyancsak Kántor készítette el. (Érdeemes arra is felhívni a figyelmet, hogy éppen a legutóbbi fordulat idején írta a két tanulmányt Kántor, az előbbit 1990-ben, az utóbbit 1989-ben!) A korabeli kolozsvári nyilvánosságban, a sajtóban (*Világosság, Utunk*) és vitauléseken megfogalmazott véleményeket szemlélve arra mutat rá a szerző, hogy „Gaál Gábortól eltérően Benedek Marcell hangsúlyosan erdélyi programot fogalmaz, vagyis a kétféle – a társadalmi haladás vonalán álló és a nemzetiségi – kontinuitást összekapcsolja.” (251–252.) Benedek Marcell programadó írásában (*Fiaim, csak énekeljetek! Világosság, 1946. április 1.*) Kóssal egybehangzóan s mondhatni egy időben összegezte álláspontját: „Az erdélyi szellemnek – az új szociális tartalommal megtelt régi, emberséges erdélyi szellemnek – meg kell szólalnia.” (252.) Tulajdonképpen azt mutatja be a szerző két szereplőjének egyetlen rövid pályaszakaszán keresztül, hogyan vált át az erdélyi magyar irodalmi élet a demokratikus elvekről és gyakorlatról a diktatórikusra. A tanulmány metaforikus címét idézve: *szivárvány és dorong* jellemezte ezt az időszakot...

Az új munka tárgyát, műfaját és jellegét illetően különben az alcím igazít el (*Erdély magyar irodalmáról, 1918–2017*), s valóban a két szerző saját régi és új irodalmi tanulmányaiból, esszéiből, jegyzeteiből, a publicisztikai és irodalomtörténeti szempontokat „elegyítő” írásaiból összeállított kötet, vagyis az új *Kántor–Láng* a kisebbségbe került erdélyi magyarság száz évéről kíván egy sajátos képet nyújtani. Persze nem olyat, amely a sajátjukhoz, az egykori rendszerező munkájukhoz

vagy Pomogáts Béla legújabb, hat részre tagolt, háromkötetes irodalomtörténetéhez mérhető (Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben*. Csíkszereda, 2008–2010), viszont kihívó könyv ez is, akárcsak előző, abban az időben példátlanul nagy visszhangot keltett közös munkájuk.

A *Kántor–Lángként* emlegetett munka tette nyilvánvalóvá ugyanis a második világháború utáni romániai magyar irodalomban végbement számottevő értékrendváltozást, Kányádi, Szabó Gyula, Bálint Tibor, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos és mások jelentőségét tudatosította. A szerzők ugyanis nem külső, például irodalompolitikai szempontokat, hanem belső erővonalakat, fejlődési irányokat tekintetbe véve tárgyalták az irodalmat, ellentétben a korábbi évtizedben folytatott irodalomértelmezés (!) gyakorlatával, amikor is a dogmatikus irodalompolitika nyomására a sematikus irodalom dominált, mégpedig *a legmagasabb hőfokon(!)*, s az így „termelt” írások közül jelölték ki a „csúcsokat”...

Az új munka kihívó voltát jelenti az a gesztus is, hogy a két szerző többnyire már lapokban és folyóiratokban, illetve saját könyveikben közölt írásaiból válogatva állította össze az új kötetet. Tulajdonképpen jó félszázad terméséből válogatták a *Száz év kalandot* kitevő írásokat, a legkorábbi 1966-ból származik, a legújabb 2017-ből, így pedig az irodalomvizsgálatban követett egységes elv és módszertan érvényesítését eleve értelmetlen lenne számon kérni, inkább a szerzők egymáshoz közel álló szemléletbeli elveit és értékrendjét érdemes hangsúlyozni, esetleg az e téren történt „elmozdulásokat”, korrekciókat...

Ezúttal egyetlen ilyen „elmozdulást” emelnék ki, amely éppenséggel a mai, élő irodalomra vonatkozik, és pedig azt, amely Farkas Árpád szépírói munkásságának megítélésében észlelhető. Bevallottan mindkét szerző egy-egy, a második Forrás-nemzedéknél korábbi generáció elkötelezettje, tehát ezek indulásánál, illetve ezek szépírói teljesítménye elismertetésében játszott döntő szerepet; a Kányádi, Páskándi, Bálint Tibor nevével fémjelezhetőben Láng volt – ahogy emlegetni szokta – a szálláscsináló, a Lászlóffyék, Szilágyi Domokosék esetében Kántor tekintette magát a nemzedék kritikusanak. Láng egy alkalommal azt is megvallotta, hogy ő „idegenkedő vonzalommal” nyúl Farkasék lírájához (Vö. *Igaz Szó*, 1969. 5. 745.), ennek dacára Király László elbeszélői és költői művei egyaránt komoly elemzést és méltatást kapnak ebben a munkában Láng Gusztáv részéről, míg a költő Farkas Árpádról csupán publicisztikai írásokat tartalmazó kötete (*Asszonyidő*,

1983) okán olvashatunk méltatást, holott ennek szerzője, Kántor Lajos a fiatal költőt indulásától kezdve nagyra értékelte – első kötetét például úgy emlegette, mint amely „kiemelkedett a Forrás-kötetek átlagából” (*Utunk*, 1971. december 24.) –, de sem az első két kötetéről írt kritikáit, sem a komoly fenntartásokat megfogalmazó későbbi bírálatát (*Volnánk csak jámbor hegedősök?* *Utunk*, 1979. október 26.) ebbe a gyűjteménybe nem válogatta be...

Aztán határozottságot érzek a *Száz év kaland* esetében, amint például a szerzők felállítják a belső arányokat, kijelölik a súlypontokat, amint az egyes alkotókat, tendenciákat és jelenségeket tárgyalják, vagy másokat éppen mellőznek. A két háború közötti időszakból Dsida Jenő kapta a legnagyobb teret és fontosságot, a háború utáni periódusból pedig Páskándi Géza, viszont akinek a szépírói munkássága fölött átsiklottak, az véleményem szerint Áprily Lajos, Molter Károly, Salamon Ernő, Horváth István, Kenéz Ferenc, Ferenczes István, Ágoston Vilmos, Balla Zsófia, Szávai Géza, Sütő István, Egyed Péter, az új korszakból pedig Fekete Vince, Tompa Andrea. Szépírói művének jelentőségéhez képest kevésbé hangsúlyos Bodor Ádám, Szilágyi István, Markó Béla és Mózes Attila jelenléte. Ugyancsak szerény helyet kap Cs. Gyimesi Éva. Az ő esetében munkássága hatását is fontosnak tartom, a Bretter Györgyéhez hasonlítanám, akit különben a „tárgyhoz” méltó esszében idéz meg Kántor.

Emellett szólnom kell, hogy Ignác Rózsa, Nyirő József és Wass Albert elbeszélő művészetét jelentőségükhöz mért alapos tanulmányokban tárgyalják a szerzők, az utóbbiakat Láng, Ignác Rózsa regényeit Kántor. Például Wass Albert regényeiről irodalomtörténeti összefüggéseket felvázolva beszél a szerző, de magyarázatot kapunk e regények mai népszerűségére is: „Nem tekinthetjük igazi újítónak [Wass Albertet]; írói célja is a 'szórakoztatva nevelni' jelszóba sűrítendő, amitől a mai elbeszélő irodalom immár távol áll. A közönség azonban változatlanul szórakozni is akar, ha könyvet vesz kezébe, erkölcsi érzeke pedig azonosulásra alkalmas regényhősöket keres. Wass Albert népszerűségének ez lehet a kézenfekvő magyarázata.” (319.)

Méltányolni tudom azt is, hogy például markáns vélemény hangzik el a kötetben az utóbbi egy-két évtizedben megjelent irodalomtörténeti munkákról, többek között a Grendel Lajoséről, a György Péteréről és

a Pomogáts Béláéről. Minden alkalommal méltat, értékel, bírál és vitázik Kántor Lajos...

Erdélyi magyar kritikus kötetét méltatva tett szóvá Láng Gusztáv egy, az irodalomismeret terén észlelt „működési zavart”, mondván, hogy ha a mai magyar(országi) kritika és irodalomtörténet-írás tudomást is vesz a határon kívüli irodalmi jelenségekről, e jelenségek „helyi” értelmezéséről már csak ritkán. Tekintettel a felvetett gondolat súlyára, a továbbiakban szó szerint idézném Láng ezzel kapcsolatos álláspontját: „Pedig kánonképző tevékenysége során a ’határon kívüli’ kritikust is az összmagyar irodalom ’értelmezőközösségének’ egyenrangú tagjaként kellene elfogadnia, különös tekintettel annak a ’helyi horizontnak’ a képviselőjére, mely az összmagyar irodalmi elvárások tagoltabbá tételében játszhatna el nem hanyagolható szerepet.” (654.)

Ki más mutathatott volna rá erre az anomáliára, ha nem Láng Gusztáv, aki 1984 óta ugyan az anyaországban él, viszont magyar nemzeti kisebbségi tapasztalatai okán és alapján igen érzékeny bármiféle megkülönböztetésre. Alátámasztandó az általa szóvá tett „rendeljenességet”, a Szegedy-Maszák Mihály főszerkesztette háromkötetes irodalomtörténetre hivatkoznék ezúttal (*A magyar irodalom története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2007), amelynek harmadik kötete 1920-tól napjainkig terjedően tárgyalja a magyar irodalmat, de Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos költészete egyetlen sort sem kapott benne, sőt a Dsida Jenő nevét még a névmutatóban sem találni, míg például Rejtő Jenő munkáinak kilenc (!) oldalt „szenteltek”...

Szerepe lehet tehát az új *Kántor–Láng*nak az „összmagyar irodalmi elvárások tagoltabbá tételében”, mert ha nem is egy nagyelbeszélést választva, de szerzők, irodalmi jelenségek és folyamatok tekintetében fontos jelzéseket, úgymond bójákat helyeztek el munkájuk által.

Hogy mi is várható el rendszeres irodalomtörténeti munka szerzőjétől, ezt Kántor Lajos fogalmazta meg Pomogáts Béla irodalomtörténeti vállalkozását méltatva, s abból indult ki, hogy ilyen esetben szükség-szerű a foglalkozás és hivatás összekapcsolódása. Az új *Kántor–Láng*ot szemlélve fontosnak tartom hangsúlyozni – ha munkájuk nem is a hagyományos irodalomtörténet műfajába illeszthető –, hogy mindkét

szerző esetében ez a fajta összekapcsolódás létező valóság, munkásságuk alfája és ómegája.

DEMETER ZSUZSA: KÜLÖNVÉLEMÉNY⁵

„Abban a reményben, hogy te könnyebben rátalálsz az 1971-es megjelenés utáni kritikákra”, olvasom a 36-dik oldalon Kántor Lajos hozzászólását, „talán érdemes ezek osztályozását” is megkísérelni”. Visszatekintés, számvetés már a könyv elején az első Kántor–Lángra, a vitákra, az utókorra hátrítandó feladatra, mely szerint valaki majd „megpróbálja kideríteni, hogy mit értettek meg és mit értettek félre kortársaink könyvünkől (Eközben, persze, majd ő is jócskán félreérti a könyvet is, a kritikát is.)” Ez már Láng Gusztáv szkepszise (?), de nem fejt ki, pontosan mire gondol, ez a félreértés a kritika természetéből eleve következik-e, vagy valami másból. Mindenesetre rácsodálkozom, a számunkra már az egyetemen is egyfajta alapkönyvként tekintett Kántor–Láng-irodalomtörténetnek nincs, nem készült el a története. (Ugyancsak rácsodálkozom arra is, hogy léteznie kell valahol egy román nyelvű változatnak is, amelyet Domokos Géza, az újabb botránytól tartva, már nem jelentet meg. Vajon hol van ez a kézirat?) Meg kell-e írni a Kántor–Láng-irodalomtörténet történetét? Jó kérdés, de való igaz, ezekből a botrányokból, a korabeli vitákból jószerivel semmit nem tudunk vagy nem kamatoztatunk ma. Talán nem lenne teljesen haszontalan végigolvasni ezeket. Nem lépnénk kétszer ugyanabba a folyóba. Vagy ha mégis, legalább tudnánk a folyó nevét. Vagy helyét.

Hetven-száz közötti kritika jelenik meg a Kántor–Lángról, a visszaemlékezők szerint, ami, valljuk be, mai irodalmi közegünkben nem csak kivitelezhetetlen, de egyenesen elképzelhetetlen. Mindenesetre a kíváncsiságom felkelti Kántor Lajos és Láng Gusztáv könyvbéli visszaemlékezése, előkotorászom az 1971–72-es *Utunk* lapszámokat. Az 1971-esben nincs nyoma, hogy megjelent a könyv, az 1972-esben annál inkább. *Utunk* lapszámokat olvasni mindig izgalmas kaland. Ezúttal sem csak a Kántor–Láng-kritikákra bukkanok. 1972-ben Lászlóffy Aladár *A hetvenes évek* című kötete kapja a Pezsgő-díjat, bár Marosi

5 Előadásként elhangzott 2018. szeptember 22-én, a gyergyószárhegyi írótáborban.

Péter kiemeli, az 1971-es év a kritika és az esszé éve, s sorolja is a példákat. Kántor–Láng, Méliusz József esszégyűjteménye, Tóth Sándor Gaál Gábor-monográfiája. Szilágyi István, Csiki László, Panek Zoltán a magyar prózában, Szemplér Ferenc, Farkas Árpád, Horváth Imre, Balla Zsófia, Király László, s külön kiemelve Lászlóffy Aladár verseskötete teszi kérdésessé az esszé primátusát az akkori irodalomban.

Elovasom a vitát (Marosi Péter, Szócs István, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, K. Jakab Antal, Földes László hozzászólásait). A Lászlóffy-költészet lényegi vonása a „hadargás”, mondja K. Jakab, „amely olyan játékmódot jelent, ami a bábuk célszerűtlen ide-oda tologatásából áll, aminek azonban mégis nagyon jól meghatározott célja van; nevezetesen az ellenfél figyelmének az elterelése. Ezzel a hadargással a sakkozó eltereli az ellenfél figyelmét a saját gyenge pontjairól, hogy aztán a döntő pillanatban lesújthasson rá. Ilyesmit érzek én Lászlóffynak ezekben a hadargásaiban is. Addig-addig történelemfilozófál, mígnem a gyanútlan olvasó, aki időközben megszokta ezt a hadargást, tehát már nem ütközik meg rajta, s hagyja magát ezzel a hömpölygéssel sodortatni – végül egy lakatlan szigetre kerül, egy gyönyörű szép szókép, egy-egy gyönyörű szép hasonlat kellős közepébe, ahonnan aztán... nincs menekvés.” Mintha a thriller műfaji követelményeit hallanám, az olvasóra való lesújtás azonban nem halálos, szerencsére, épp ellenkezőleg, a „lira legbensőbb lényegét” kapja a gyanútlan olvasó. Azt a pajzsot, amelyről Láng Gusztáv tanulmánya is beszél az új Kántor–Lángban (1974-es szöveg!), a tízezerszer átlóttat, amely mögül tízezeregyedszer talpra tudunk állni. K. Jakabra meg még visszatérek.

Tovább lapozok, Marosi Péter interjúja Láng Gusztávval – a kritikus morális felelősségéről értekezik, a hiú és sértődős emberfajtáról, az íróról, akinek ingerlékenysége a kritikus őszinteségével csak nő. A kritikus legfőbb feladata, mondja Láng Gusztáv, hogy „a kritika elvi színvonaláért, a véleménymondás mindennemű személyi szempontot mellőző tisztaságáért küzdjön.” Ennél azért megint csak szkeptikusabb Láng Gusztáv 2016-ban is a már említett beszélgetésben – „a kritikus helyzete az irodalom életében mindig felemás. A szerzők szemében... mindig van az olvasatok nyilvánossá tételében valami tolakodás, belépés az alkotás intimitásába. És ezt az olvasatot sohasem érzik teljesnek. (...) Minden értelmezés előbb-utóbb érvényét veszíti, csak a

művek változatlanok.” A kritikairás tétje, módozatai az elmúlt ötven év tapasztalatából leszűrve. Erről is elárul ezt-azt az új Kántor-Láng. (S talán erre gondolhatott Láng Gusztáv a fentebb említett mondattal? „Eközben, persze, majd ő is jócskán félreérti a könyvet is, a kritikát is.”)

Az egyik, szintén 1972-es *Utunk* számban az irodalmi olimpiász nyerteseinek arcképe és dolgozatszemelvényei. Egyed Péter fényképe, *Az iffjúság hitével* című dolgozata. „A mit jelent számomra a munka” kérdését taglalja. Robot, verejtékes kitartás? A válasz: „Ha az alkotás ezzel párosul, igen. Ismerem ezt az érzést, amit egy utolsó betű leírása kelt, vagy az írógép zaja, amikor kirántod belőle a legújabb gondolatot.” Mindössze 18 éves ekkor Egyed Péter. „Ha valaki elkérné énem kulcsát, csodálkozva tárnám szét karjaimat, és magam sem tudnám, hogy mit adjak kezébe. Mondjam azt a kissé frázisnak tűnő szót, hogy keresés? (...) Mindig hatással van rám az eddig nem tapasztalt, és ezért hirdetem a cselekménysort kibontakoztató tett létjogosultságát. Romantikus cselekvéskultusz? Nem – a játék szeretete. Ember- és életideálom klasszikusan ifjú, a prométheuszi konceptus André Gide-i átlényegítésben, amely határtalan tavasz-kultuszommal egyezik: *megjött a tavasz, s a börtön rácsai között fehéren virágoznak a gliciniák.*

– *Nemsokára elmegyünk innen – mondta a sas.*

– *Sasom, sasocskám, vigyél magaddal, kérlelte Prométheusz – most már elvihetlek, mert májadon megerősödtem, te pedig lesoványodtál. És a sas megszöktette Prométheuszt.*”

Egyed Péter tizenháromszor említették az új Kántor-Lángban, legtöbbször felsorolásként költőtársai között, majd szerkesztőként, a 643. oldalon már mint az első *Korunk*-kulcsos, ekkor fél mondatot kap: „ha nem számítjuk ide az elsődlegesen filozófus és prózairó Egyed Pétert” – mondja Kántor Lajos. A 764. oldalon az Erdélyi Íróportréban már egy egész bekezdés van, sorsképvillanás, a róla készült fotó és táj titokzatossága: „De nem a vidám gyerekjátékék titkairól lehet szó. Inkább a gonosz felnőtt-maffiák rejtelmeiről.”

A január 28-ai számban Marosi Péter nagy tanulmányt szentel a Kántor-Láng-irodalomtörténetnek. „Ez lesz az utóbbi évek legvitatottabb romániai magyar könyve. Élőszóban máris az” – vág mondandójának közepébe. A Forrás-sorozat története, állítja, ezt a nemzedéki elfogultságot említi Láng Gusztáv is mint vádat az új kötetben,

megállapítva, „két nemzedék iránt és nevében voltunk elfogultak.” És utólag igazat ad a vádnak. Nem vádként, inkább tényként megállapítható Marosi állítása az új Kántor-Lángról is. Arányában – noha az időkeret tágult – mégis a Forrás-nemzedékek kerülnek alaposabb tárgyalásra. Marosi egyébként a 20 kisesszé sikerét abban látja, hogy „a problémára koncentráltak. Olyan rangos esszék sorozata a Kántor-Láng, amely „a Forrás-nemzedék irodalmi vívmányai szempontjából igyekszik újjáértékelni a 40-es és az 50-es évek irodalmi jelenségeit.” Az irodalomtörténet definícióval csinján bánik. Esszé tanulmányban elbeszélve, mondja írása címében is szerző. Nem állítja magáról az új Kántor-Láng sem, hogy a szabályos irodalomtörténet-írás szabályához ragaszkodna, mégis újragondolni próbálják, amit e tárgykörrel írtak. „Lényegesen más, gazdagabb”, mint az előbbi, mondja Kántor Lajos, az azonban, hogy miben más, azt az olvasónak kell kideríteni. Kérdeznie mindenképp. Mint ahogy Tamás Gáspár Miklós is elsősorban kérdez az 1972-es *Utunk* február 11-ei számában. TGM vádjai/kérdései, úgy gondolom, ma is feltehetőek, még ha „jól félre is értelmezem a könyvet és a kritikát”. TGM kérdései közül időhiány miatt csak az első idézném, azt, amely szerintem a kortárs irodalomtörténet-írásnak is egyik sarkalatos pontja.

Minek a történetét írta meg Kántor és Láng? – kérdezi. „Nem tudni”, összegez sommásan TGM, egyben azt is állítva, ebből fakad az interpretációs bizonytalanság is. A húsz esszé a szerzőpáros személyes preferenciáit jelzik, a szelekció szempontjai nem teoretikus választás eredményei, hanem véletlenek. Illetve mi az, hogy történet? Történet-e az, amit Kántor és Láng írt? – kérdi a szerző? Anélkül, hogy belemennék a hetvenes évek vitájába, úgy gondolom, nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az új Kántor-Láng külön fejezetet szentel az elmúlt húsz évben született irodalomtörténeteknek. Gintli, Szegedy-Maszák, Grendel, György Péter, Pomogáts irodalomtörténetei kerülnek terítékre, s a hiányokat számba véve az új Kántor-Láng is végső soron ehhez a kérdéshez tér vissza. Az *Irodalomtörténeti olvasatok (Képzelt Erdély)* című fejezetének számomra legfontosabb kérdése is ebben összegezhető: „hol a határ (van-e határ) egy kompendium, résztanulmányok sora, egy lexikon és egy irodalomtörténeti kézikönyv között?”

Az erre adott válaszoknak a függvénye, miként olvassuk az új Kántor-Lángot, hogy minek a történetét írják meg, egészítik ki, Kántor megfogalmazásában „kerülnek közelebb száz év irodalomtörténetéhez”. (Zárójelben hadd jegyezzük meg, a könyvről egyelőre kevés kritika született, Markó Béla a Forrásban a TGM által is kiemelt irodalmi preferenciákról beszél, illetve kétféle Erdély-olvasatként olvassa a könyvet). A TGM-i kérdésselvetés létjogosultságát mi sem bizonyíthatja jobban, mint hogy maguk a szerzők is felteszik ezt a kérdést: „Mi a jogosultsága az erdélyi irodalom terminusnak, és mi a létjogosultsága a romániai irodalom terminusnak? Ha erre találunk választ – TGM negyedik pontja épp ez, ki ad választ kérdéseinkre –, akkor azt is meg tudjuk válaszolni, hogy minek a történetét írta meg Kántor-Láng 2018-ban, történet-e egyáltalán, s hogy hol a határ kompendium, résztanulmányok sora, egy lexikon és egy irodalomtörténeti kézikönyv között?”

Hogy hol a határ, nem tudom. Mint ahogy azt sem, hogy van-e határ. Egy példával azonban hadd szemléltessem, mennyire expanzív ma az, amit irodalomtörténet-írásról gondolunk. A kötet utolsó fejezete öt nekrológ, mind az ötöt Kántor Lajos írta. A Forrás-nemzedékek közül egy lírikus (Lászlóffy Aladár?), két prózaíró (Mózes Attila, Veress Zoltán), egy teoretikus (Cs. Gyimesi Éva), illetve egy kritikus (K. Jakab Antal) nekrológja kerül a kötetbe. Közülük csupán Lászlóffy Aladár kap külön tanulmányt a kötetben, Mózes Attila hétszer, Veress Zoltán szintén hétszer, K. Jakab Antal kilencszer, Cs. Gyimesi Éva tizenegyszer említődik 767 oldalon. A nekrológok révén viszont valamiképp reflektorfénybe kerül életművük, a nekrológ alkalmi jellege a kötetbe emelve más értelmezési utat is kínál. Elmélázom, milyen lenne egy nekrológokból összeállított irodalomtörténet, a szelekció szempontjai ez esetben biztosan nem kérdőjeleződnének meg. A halhatatlansághoz ez esetben meg is kellene halni.

A nekrológ önmagában is különleges műfaj, meghatódott, érthető módon elfogódott és elfogult hangvételű, ugyanakkor nagyon sok tanulással szolgáló műfaj. Azáltal, hogy Kántor beemeli a száz év kalandozásába a nekrológokat, s mint jeleztük, az ötből négy esetben ez hivatott jelezni a pályaképet, ebben az esetben a nekrológ nagyon is fontos és meglehetősen pontos jelzés lehet egy lezárult életút megítélésének várható alakulástörténetéről. Mindegyikükben felmerül

az életmű jelentésének és jelentőségének kérdése is, sőt, a kérdések ismétlődnek: a gyász elmúltával mutatkozhat-e kellő esély és igény arra, hogy az elhunyt szerző élete és munkássága végre az őt megillető méltó elemzésben és elismerésben részesüljön? A halotti beszédnek vagy nekrológnak kánonépítő ereje vagy szerepe is van. Megfogalmazója az érintett közeli ismerőseként/kortársként, elsők között foglalja össze és jelöli meg az elhunyt legjellemzőbb személyiségjegyeit és tevékenységének legfőbb eredményeit. És itt viszont egyáltalán nem mindegy, hogy engedünk-e személyes preferenciáknak. Nem térek ki mind az őt nekrológra, csupán két ellentétes példát említek: K. Jakab Antalról szólva az „értékítéleteinek szigorúságát” említi Kántor, amelyek nem személyeskedésen, hanem esztétikai meggyőződésen alapulnak. S abban is igaza van Kántor Lajosnak, az *Utunk* Levélváltás rovatában megjelentetett dilettánsoknak vagy féldilettánsoknak írt K. Jakab-féle válaszokat valóban érdemes lenne alaposabb kutatás tárgyává tennünk. Mózes Attila esetében – noha Markó Béla nekrológiára fűzi fel mondandóját Kántor Lajos – a kritikusi tevékenységére esik a hangsúly (s ez még akkor is vitatható, ha a *Korunkban* közölt Mózes-szövegek súlyát taglalja Kántor), a prózai életmű ismertetése kimerül a puszta felsorolásban. Mózes Attila munkásságával nem foglalkozik tanulmány a kötetben, így a természetes kontextusától megfosztott nekrológnak kellene pótolnia ezt a hiányzó pályaképet, ha már ekképpen kitérítette az irodalomtörténet-írás határait. A személyes preferencia ebben az esetben legalábbis vitatható. Vagy Láng Gusztáv szavaival élve: „különvélemény”.

LÁNG ORSOLYA: '71-TŐL '17-IG⁶

Amikor Fekete Vince felkérésére megszereztem, és elkezdtem lapozgatni Kántor Lajos és Láng Gusztáv négykezes könyvét, az volt az első impresszióm, hogy ez egy nagy könyv. Hogy nem fogom tudni átrágni magam rajta pár nap alatt. Vince jószándékúan kisebbíteni próbálta a kihívást – meg tudod csinálni olvasónapló formájában is, súgta álnokul fülembé a delejező szavakat, nagyszabású értekezést senki nem vár tőled. Hiába szabadkoztam a kolozsvári Bulgakov teraszán, Boka László könyvbemutatója és Karácsonyi Zsolt köszöntése közé ékelődve, hogy

6 Előadásként elhangzott 2018. szeptember 22-én, a gyergyószárhegyi írótáborban.

nem értek én ehhez, utoljára tizenkettedik osztályban olvastam irodalomtörténetet, -elméletet, és az utolsó magyar nyelv és irodalom tantárgyversenyre való felkészülés óta teljesen kiestem a gyakorlatból, Vince nem tágitott, szinte „tudom, amit tudok” kifejezéssel tette vállamra a kezét: úgy lesz, ahogy lennie kell – és lön. Most itt állok, önként és dalolva, mint Pilátus a Credóban, és a XI. Szárhegyi Írótalálkozó meghirdetett programjában szereplő *előadásomat írott formában rögzített belső monológra* javítom.

A 2006 óta rendszeresült, biennális találkozók tematikája mindig a kortárs magyar (és azon belül erdélyi) irodalom körül bontakozott ki. 2013-ban Pomogáts Béla irodalomtörténetéről folyt a vita, melyet a szerző beszéde előzött meg, Erdélyről és a Pallas Akadémiánál megjelenésben levő sorozat létrejöttéről. Előzményként és fontos ihletőként említette meg a „Kántor-Láng”-ot, vagyis *A romániai magyar irodalom történetét*, miután a nem csak szellemükben megidézett, de fizikailag is jelen lévő érintettek megnyitották a vitát. „Kántor az irodalomtörténet és általában az irodalomtörténet-írás egyik legnagyobb, legmegkerülhetetlenebb problémájának a kiegyenlítődési szándékot tartja, az állandó méricskéléseket, ahol értékes és értéktelen(ebb) óhatatlanul egy szintre kerül” – írja a vitáról szóló beszámolójában Bogdán László. Kiegyenlítésre való törekvést én a szerzőpáros részéről is látok, igaz, nem az értékeket elkenő egyenlőség szellemében, hanem az észérvekkel alátámasztható értékítélet pozíciójából. Ez az attitűd az általuk meghirdetett kánonreform programjába illeszkedik. Ezzel kívánják kiemelni az általuk nagyra becsült írói teljesítményt az ideologikusan kanonizált művek sorából, és a cenzúra által elhallgattatott szerzőket fokozott odafigyelésben részesíteni (lásd még az általuk alapított Pezsgő-díj intézményen kívüli intézményének erre irányuló törekvését).

A szintézis vágyával összegyűjtött írások ezek, melyeknek legnagyobb hiányossága talán az, hogy a közlés helye nincs feltüntetve. De ez inkább a szerkesztés rovására írható. Az írások végén zárójelbe tett dátum fontos adalék az időben való eligazodáshoz, de az olvasónak hiányérzete támad a megjelenés helyét illetően. Több szövegen érezhető (főleg a kolozsvári irodalmi eseményeken, ill. temetéseken jelen lévő Kántor Lajoséin), hogy publicisztikaként íródott, beszámolóként jelent meg – nagy valószínűséggel a *Szabadság* című napilap, esetleg a *Korunk* hasábjain. Erre azért is lenne fokozottan igény, mert nem csak az egyes

fejezetek függetlenek egymástól, hanem azok írásai is. De ez a különösebb szervezőelv nélküli, egyberostált szöveggyűjtemény talán pont annak a kaotikus, külső és belső vívódásokkal teli századnak a tükörképe, amit átfog. Nem csak műfajilag vegyes szövegekkel van dolgunk (tanulmányok, kritikák, esszék, recenziók, alkalmi írások), hanem kronológiailag is. Szemelgetésre persze tökéletes ez a laza rendszer, ez a kontratimpes pulzálás (Nemes Nagy Ágnes szavaival élve: a hulló gyümölcsök egyenetlen, *extraszisztólés dobbanásai* ilyenek). Tehát dobog ez a könyv, lélegzik. Ebben az oda-vissza játékban váratlanul villannak elő olyan fontos kordokumentumok, mint a Szabédi tanár öngyilkosságának előestéjén lezajlott egyetemegyesítő gyűlés, az első szárhegyi Kriterion-találkozó, egy-egy *Korunk* szerkesztőségi gyűlés, vagy olyan filológiai ritkaságok, mint a Kántor Lajos levelesládájából előkerült levelek és kommentárjaik. Kántor a kötet előszavában (amihez jó lett volna hozzáfűzni egy szerkesztői előszót is) előrebocsájtja ezt a mozaikos-jelleget. Az írások sokfélesége azonban nem világít rá a gyűjtés módszerére. Azt sem tudjuk, jelen kötet tartalmazza-e Láng és Kántor összes írását, ami az irodalomtörténethez valamelyest kapcsolódik, vagy ez is egy válogatás. Az előljáró beszédekben (a kötet első fejezetének mindenik írását tekinthetjük előszónak, amennyiben az előzményeket tárgyalják, az első közös munkáig visszamenően) képet kapunk a legendássá vált irodalomtörténet fogadtatásának sokféleségéről, és arról a hálózatról, amelynek mind baráti- lag, mind szakmailag a részesei voltak. A rendszeren belüli rendszer, ez az irodalmi hálózat a szem a láncban elvén működött, és ez segítette az irodalomtörténészek szisztematikus munkáját, az összehasonlító elemzést, a lényegbeli eltérések vagy hasonlóságok szerinti csoportosítást (úm. a Tizenegyek, az Erdélyi Fiatalkok, az első és második Forrás-nemzedék). Láng Gusztáv szerint: „Legtömörebb (ön)értékelésünk így hangozhatna: a Kántor–Láng az első teljes körű megfogalmazása és végrehajtása a 60-as és 70-es évek fordulóján esedékessé vált kánonreformnak.” Kántor ugyanebben a 2016-os levélváltásban így összegzi egy életen át tartó munkájukat: „a(z érdemi) kritikaírás eleve társszerzőség az elemzett íróval, költővel, drámaíróval”. Időközben nem az ízlésük vagy a meggyőződésük változott, hanem a kimondhatóság lehetőségei. Amikor Kántor Lajos egy datálatlan (de mindenképpen 2000 utáni) írásában a Kriterionról ír Domokos Géza visszaemlé-

kezései kapcsán, pontos és objektív képet nyújt a hatalom árnyékában életben tartott műhelyről. Ez a cikk mégsem jelenhetett volna meg abban a korban, amelyről elfogultság nélkül szól.

Az előzmények, vagyis a Kántor–Láng újrapanonizáló tendenciáin immár túllépve beérkezett pozícióból publikálják újra ezeket a szövegeket. Az 1971-es, illetve 1973-as bővített kiadás szituációs kontextusa merőben különbözik jelen kiadványétól: ha úgy tetszik, amaz kitaposta ennek az utat, megágyazott a személyesebb hangú, kötetlenebb műfajú szövegeknek is. A harmincöt év alatt kézikönyvvé vált irodalomtörténet szakmai elismerése és a párhuzamos síkon közben bekövetkező rendszerváltás egy „fellelegzett”, oldottabb beszédhelyzetet eredményez. Amitől ez a könyv „fokossá” és vaskossá válik, az a mögötte álló tekintély, ami végeredményben nem negatívum. Örülnünk kell annak, hogy ez a két ember ismert és elismert kritikusa az irodalomnak. Hogy ez a két megbízható tudású ember is viszi a hátán ezt a csomagot. Amit akárhonnán nézünk, mindig ugyanaz, és mindig más. Kántor Lajos és Láng Gusztáv az előszóban nem rejtik véka alá első közös munkájuk szándékát. Láng megemlíti, hogy (a Dsidáról szóló) doktori értekezésének opponenseként még Nicolae Balotă is megdicsérte a Kántorral közösen írt könyv „erkölcsi bátorságát”, amellyel az akkori kánonnal szembeni véleményüket vállalták. Ez a tét hiányzik a *Száz év kalandból*. Hiányzik a történelmi kontextus feszültsége, amelyben viták lobbanhatnának az eltérő vélemények nyomán. „Azt gondoljuk, egy másfajta, közel fél század alatt általunk írt tanulmányok és kritikák, esszék összegyűjtésével, válogatásával, talán mondhatjuk, új Kántor–Lángot nyújthatunk át olvasóinknak 2017-ben, lényegesen mást, gazdagabbat, mint tettük 1971-ben (majd 1973-ban)” – írja Kántor. Ebben az esetben az összehasonlítás mégis tévútra visz. Az időközben beágyazódott tekintély nem tud mit kezdeni a szó kimondhatóságával – ezzel a szabadsággal sokan nem tudtak mit kezdeni, a hatalommal radikálisabban szembeforduló, vakmerőbben politizáló ellenzékiek sem (gondoljunk a mindenkori szabadságért küzdő Gyimesi Éva fordulat utáni magába zuhanására). Túl laza lett körülöttük a levegő, nincs sem morális, sem ideologikus irodalom. Mindenki azt ír le, amit akar, és ezen nehéz fogást találni. Talán itt érzem, hogy alulmarad az, amit a kötet felmutat, ahhoz képest, ahogyan találja magát: 800 oldalon,

gömbölyű gerinccel, a címek jelentőségteljes kiemelésével, új oldalon kezdődő szövegekkel. Nagyratörő megjelenés.

Dávid Gyula fülszövegének tanácsa szerint mégse várjunk ettől a könyvtől valamiféle rangsorolást vagy egységes értékrendet. A változatos műfajú írásokon belül persze jól körvonalazódik mindkét szerzőnek az adott témában képviselt álláspontja, esztétikai alapelvei. „Az egykori Kántor–Lánghoz képest ennek a mostani könyvnek a horizontja túlterjed tulajdonképpeni tárgyán”, írja védőbeszéd/vitaindítójában a szerkesztő. Szerinte az erdélyiség új dimenziója jogosítja fel erre a nyitásra a kötet szerzőit. Ez teszi lehetővé számukra (de leginkább az itthon maradt Kántor számára), hogy olyan eseményekről írjon, amelyek tágabb értelemben kötődnek Erdélyhez és/vagy a magyar irodalomhoz, mint pl. a Magyarországon élő Dragomán György és Szabó T. Anna közös estje, a kisebbség és a demokrácia viszonya, Cseh Gusztáv képeskönyvei, vagy hogy a névmutatóban olyan nevek is szerepelnek, mint Tarkovszkij. Azt vizsgálják, hogy az életművek között van-e értéktörténeti összefüggés. És van, tényleg van olyan, hogy erdélyiség. Szabédi, mint egy visszajáró szellem, felbukkan itt-ott. Ugyanígy Páskándi, a méltatlanul mellőzött. A fáklyaként világító Bretter. Visszajárnak, átkopognak egymáshoz a tanulmányírók ismerethalmazának visszhangos folyosóin, amelyben anekdoták és értő műelemzések képezik az egymással szomszédos helyiségeket. Bár a kötet címe száz évről beszél, ez az intervallum az idén száz éve megalakult Románia centenáriumi demonstrációira adott lehetséges válaszon kívül nem felel a saját felhívására. Korántsem fedi le a teljes évszázadot, a szerzők kritikai attitűdjében a '90-es évek után érzékelhető a leválás, az úttörő és hiánypótló állítások elmaradása, és végül a 2000 utáni erdélyi magyar irodalom szem elől tévesztése. Pedig a száz év a könyv kiadásának évével telik be, az utolsó jegyzett írások 2017-ből valók. A legfrissebb reflexiók az Erdélyből elszármazott Bartis Attila és Dragomán György regényeiről (*A vége, Máglya*) szóló recenziók. Csak felvillantják a folytatást, illetve a jelent.

A kötet utolsó négy fejezetében paradigmaváltás történik, a filologikusabb szövegeket anekdotikus, alkalmi, nosztalgikus hangú emlékezések, beszámolók váltják fel, az irodalom nem tárgyként, hanem alanyként van bennük jelen. És az az érdekes, hogy szívesebben olvasom ezeket a teljességgel alanyi szövegeket, a Függeléként meg-

jelölt Helyszínelő szövegeket, mint abbéli igyekezetük tanúságait, hogy rajta maradjanak az élő irodalom tápegységén. Láng láttató erejű emlékképei a gyerekkorból és az indulás éveiről, Kántor Mikes utcai házának története kapcsán értem meg, hogy ez a könyv róluk szól, adalékul szolgál a szerzők életművéhez. Függelék, valóban: olyan, mint az enciklopédiák végén összegyűjtött színes ábrák, ahová olyan szívesen lapoz az ember csemegézni, a még olvasni nem tudókat is beleértve. Megérteni, hogy miről is szólt a leírás. Amikor kézzelfoghatóvá válik az, amiről olyan elvontan beszéltek.

A tudós rákészsülés mellett intenzív szövegélményt a személyes érintettség nyújt, az elemzett szöveg írójával kapcsolatos emlékek felidézése (az ivászatok! a lakomák! a preferansz partik!) egy szubjektív irodalomtörténetet hoz létre. Így a kötet, ha kézikönyvvé nem is válhat, olyan elven mégis működhet, mint Nádás Péter *Párhuzamos történetek* mellé függelékként megjelentetett *Párhuzamos olvasókönyve*. Csordás Gábor, a kötet szerkesztője összegyűjtötte a regényfolyam megírásakor felhasznált dokumentumokat, a felhasznált irodalom listáját, a szerző regénnyel kapcsolatos levélváltásait, fényképeket, cetliket, mindent, ami Nádast inspirálta és eligazította a történetben/történelemben. Ilyen kiegészítésnek képzelem a *Száz év kalandot* – legjobb szerepét akkor tölti be, ha az Irodalomtörténet mellett lapozzák. Emellett a tárgyalt vagy elemzett művek újraolvasására is buzdít – miatta vettem elő az utóbbi napokban Szabó Gyulát, Lászlóffy Aladárt, Gyimesi Évát, és ébredtem rá arra, hogy milyen hiányosságaim vannak. Hogy jobb napjaimban erdélyi magyarnak vallom magam, de a kontinuitásról, arról, hogy egyáltalán mitől és kik miatt lehetek az, sokszor megfeledekem.

Persze, nem lehet mindent egy időben számon tartani. A '90-es évek fenegyerekei után megszólalt az új generáció, amelynek Bodor Ádám világa mágikus realizmus, de inkább szürreál. A Kántor–Láng által tárgyalt fiatal költők (Orbán János Dénes, Balázs Imre József, Kelemen Hunor, Jánk Károly) után olyan publikációs robbanás következett, olyan galaxis jött létre, amellyel a fiatal írókkal foglalkozók száma intézményeken belül és kívül is örömdetesesen megnőtt. Például: Balázs Imre József a Korunk Akadémiában, Rigán Lóránd a *Korunkban*, Demeter Zsuzsa és László Noémi a *Helikonban*, Karácsonyi Zsolt a *Nagy Kilometrikben*, Horváth Benji és André Ferenc a *Pavilon 420*-ban

és azonkívül aztán a *székelyföldes* Fekete Vince és Lövétei Lázár László, a látósok: KAF, Vida, Szabó, Láng (egy másik Láng⁷), immár a két éve létrejött szilágybagosi Látó-táborban is; a *Váradnál* Szűcs László, az *Irodalmi Jelenben* Varga Melinda és Böszörményi Zoltán, a filozófia tanszéken kreatív írást is oktató Egyed Péter, a bölcsészkaron Demény Péter, a Láthatatlan Kollégiumban Selyem Zsuzsa, Serestély Zalán, az Irodalmi Kreativitás Versenyt szervező Simon György, a Dankuly-fivérek a Nappali Menedékhelynél, az Erdélyi Magyar Írók Ligája, a *Communitas* Alapítvány kuratóriuma, a Mikó András-díjat osztó Egyed Emese, Gáll Attila az Erdélyi Híradó Kiadónál, az *Insomniában* és a *Bulgakov* tájékán tehetségkutatót és -gondozást végző Bréda Ferenc és Szántai János, a *szem* online folyóirat köré csoportosuló masszív mag, Borbély Andrással, majd a „szemvedéj” című irodalmi rovatnál Székely Örssel és Juhász-Boylan Kincsővel. Szóval lesz mit feldolgozni az *Az erdélyi magyar irodalom 2000 után* című irodalomtörténet íróinak.

És végül hadd osszak meg egy személyes emléket, ami eszembe jutott a *Száz év kaland* ostroma közben. Merthogy az volt, az előképzettség és rálátás nélküliek hol kapituláló, hol diadalmas ostroma. Ez a tapasztalat juttatta eszembe a tavaly ősszel Kasselben meglátogatott Grimm-múzeumot. A nemrég felújított és újonnan átadott *Grimmwelt* egy teljes univerzum. Furcsa, kettős érzés keríti hatalmába a látogatóját, különösen akkor, ha az nem birtokolja a német nyelvet. Ha nem érti részleteiben, hogy miről van szó, csak azt érzi, hogy éppen most válik egy nagyszabású dolog részesévé. Jacob és Wilhelm Grimm a mérhetetlen tudás birtokosaiként is elragadóan játékosak voltak. Nem csak átláthatatlan munkásságuk, a világ minden részére kiterjedt kapcsolati hálójuk, de egész családjuk dokumentációja ez a gyűjteményes kiállítás. A külön-külön is monumentális kettős életmű árnyékában porszemnek éreztem magam. De a felszabadító szellemesség és magának a múzeumnak a struktúrája, az interaktív kiállítás teljes értékű emberré avatott. Minél több elágazását fedeztem fel a labirintusnak, annál kevésbé éreztem magam eltévedve. A látogató maga döntheti el, melyik irányba indul, milyen rendszer vagy intuíció szerint. Keresztül-kasul bejárható szintek, a tájszólás bugyraitól a nyelvújítás

7 az erdélyi magyar irodalom a Lángok martalékvá vált

piedesztáljáig terjedő alfejezetekkel. A mesegyűjtésről híres Grimm-fivérek legnagyobb munkája az az értelmező szótár volt, amely a német nyelv szókincsét a kezdetektől Goethe haláláig tartalmazza, de amely gyűjtőmunkája jócskán túlnőtt rajtuk: utolsó, 32. kötete 1961-ben jelent meg. (Jacob 1863. szeptember 20-án bekövetkezett halálakor még csak a Frucht [gyümölcs] szócikken dolgozott.) A rendelkezésemre álló kevés idő és a nyelvi korlátok szorításában is kibomlott előttem egy másik dimenzió. És ugyanezt éreztem, ha leszűkítettebb és periférikusabb viszonylatban is, a *Száz év kaland* olvasásakor, hogy ennél a két embernél összefutnak a szálak. Ők is a hatalom árnyékában próbáltak értéket védelmezni és képviselni, mint a két Grimm, akik a göttingeni egyetemen tanítottak addig, amíg öt másik professzorral együtt ki nem utasították őket a Hannoveri Királyság elleni protestálásuk miatt. Mindannyian egy kor tanúi voltak. Az új Kántor-Láng írásaiból kitetszik: így éltek ők, irodalomból kelve, irodalomba ágyazottan. Egyikük a kiadás alatt meghalt – hozzáírta magát a kötetet záró nekrológokhoz. Ez a kötet nem csak kettejük párbeszéde, hanem egy nagy kerekasztal-beszélgetés holtakkal és élőkkel, a tárgy körül, amelyet erdélyi magyar irodalomnak neveznek.

TAMÁS DÉNES: KALANDOS IRODALOMTÖRTÉNET

Rövid szabadkozással kezdeném.

Nem vagyok irodalomtörténész. Az irodalmat elsősorban az elolvasott művek által kiváltott delejezettséggel mérem, amit természetesen ki kell bontani, értékelni kell, be kell vezetni a kultúra mozgó egészébe. Erre az irodalmi művekről írt kritikáimban, recenzióimban szoktam kísérletet tenni. Míg magához az irodalomhoz saját teremtő aktusaimon keresztül is megpróbálok viszonyulni: novellát, verset, regényt írok.

Most azonban arra kaptam felkérést, hogy Kántor Lajos és Láng Gusztáv közös kötetéről írjak, az új „Kántor-Lángról”, ahogy szerintem némileg tévesen nevezni fogják ezt a gyűjteményes kötetet. Azért vállaltam el ezt a feladatot, mert úgy gondolom, egy külső, nem az irodalomtörténészi szakma nézőpontját, értékrendszerét osztó szemnek is van érvényessége egy ilyen munkával kapcsolatosan. Ugyanakkor arra gondoltam, egy ilyen horderejű munka esetében szükség van egy, a kultúra jelenlegi állapotára reflektáló szempontra, amit képes

vagyok felvázolni. Mindenestre, szakmai elfogultsággal nem vagyok vádolható. És talán megengedhetek magamnak némi tiszteletlenséget is, akár egyfajta olvasói naivitást is, hiszen nem köteleznek a céhes kényszerek.

Nem egyszerű egy ilyen összetett, hatalmas anyagot magában görgető könyvet értelmezni és elhelyezni. Elsődlegesen arról számolnék be, hogyan olvastam ezt a vaskos könyvet, mert bizony átrágtam, átbúvárkodtam magam rajta, és azt sem mondhatom, hogy túlságosan megfeküdte volna a gyomrom. Először arról beszélnék, hogy mi tette számomra olvasmányossá, élvezetessé a könyvet. Utána pedig két kontextust teremtenék meg, amelyek a véleményem szerint hozzájárulhatnak a könyv tágabb értékeléséhez.

Elsősorban az tetszett a könyvben, hogy általa két, egymáshoz közelálló elme működésébe tudtam betekinteni. Két kiegyensúlyozott elmébe, amely világos értékrenddel bír, és ugyanakkor a művek elhelyezéséhez szükséges szempontrendszerrel és átfogó műveltséggel is rendelkezik. Ugyanakkor a két elme közötti finom különbségek is érdekesek voltak. Míg Láng Gusztáv az analitikusabb, szisztematikusabb elme, addig Kántor Lajos szélesebb műveltséganyagot mozgat, és érzékenyebb a különböző emberi tényezőkre.

Fentebb nem véletlenül használtam az *elhelyezés* szót, ugyanis ritkán lehet beszélni műértelmezésről a szövegek kapcsán, néhány recenziót leszámítva az írók szempontja a legtöbb esetben irodalomtörténeti. Egy kor, egy társadalmi összefüggés, az abból fakadó problémák, esetleg hatástörténeti összefüggések képezik legtöbb esetben az értelmezési keretet, amelyben elhelyeződnek az irodalmi alkotások és az életművek, sőt az irodalmi események is, amelyek szinte egyenrangúan a könyv érdeklődésének előterében vannak.

Ami még előrevitte az olvasást, az az, ami különben hiányzik a könyvből: hogy nem egy szisztematikus irodalomtörténet. A benne található szövegek műfajaikban is, de a tárgyalásmódjukat, a felvillantott problémák jellegzetességeit illetően is sokszínűek, ami nemcsak a szerzői, hanem az olvasói kalandozást is lehetővé teszi. Véleményem szerint a jövőbeli értelmezéseket az ehhez a sajátossághoz való viszonyulás fogja megosztani. Ugyanis azt kellene eldönteni, hogy ez a sokszínűség, mozaikosság előnyére vagy hátrányára van-e a könyvnek, hogy fogyatékosaságról beszéljünk, vagy inkább egy tudatos lemondás-

ról, a rendszerezett, átfogó irodalomtörténeti koncepció átgondolt feladásáról. Azt mindenesetre tévedésnek gondolnám, ha a régi „Kántor-Lángot” kérnénk számon a köteten, és „az erdélyi magyar irodalomtörténet új alapműveként” aposztrofálnánk. A hetvenes években megjelent „Romániai magyar irodalom 1944–1970” címet viselő kötet ugyanis egészen más koncepció alapján készült el, sokkal lényegesebb volt abban a kanonizálási szándék, egyfajta új, elsősorban az első Forrás-nemzedék műveiben gyökerező irodalmi értékrend felmutatása.

De minek tekinthető ez a kötet, és milyen súlya lehet manapság?

Érdekes módon, a könyvből ki lehet olvasni, mi lehetett volna. Hogy hogyan nézne ki egy szabályos irodalomtörténeti munka a szerzők szerint. Ezt azokból a kritikákból lehet kihüvelyezni, amelyekkel a szerzők a már megjelent irodalomtörténeti munkákat illetik, elsősorban Gintli Tibor és Schein Gábor: *Az irodalom rövid története II.* kötetet, és Grendel Lajos: *A modern magyar irodalom története* című könyvét. A következőkben ezekből a kritikákból emelek ki pontszerűen néhány elvárást, tudván azt, hogy mindegyik mellé kérdőjeleket lehetne tenni.

Egy irodalomtörténet ne csak poétikatörténet legyen, hanem az esztétikai eredményt is vegye figyelembe, a művek értékét.

Ne legyenek belőle kizárva az írói életrajzok.

A művek élvezete, a befogadás tűnjön át a steril esztétizáláson, a kipreparált laboratóriumi gyakorlaton.

Ne gettósítson, hanem a magyar irodalom egészében gondolkozzon. Ne legyen Budapest központú.

Ne cövekeljen le egyetlen irodalomfelfogás, kánon mellett, képes legyen tárgyalni különböző természetű és szemléletű alkotókat.

Ne csak a próza és a líra számítson, hanem más írói műfajok is, esszé, színmű, írói publicisztika stb.

Érdekes módon ezek a sajátosságok mind érvényesülnek ebben a gyűjteményes kötetben is. Anélkül azonban, hogy szabályos irodalomtörténetté válna. És mivel nem szabályos irodalomtörténet, ezért nem is várható el, hogy azt nyújtsa, amit egy ilyen jellegű munkától várni szoktunk. Tehát nem kapunk a könyvben átfogó képet tulajdonképpen semmiről. Sem korszakokról, intellektuális irányzatokról, sem szerzőkről, életművekről. Mindenből egy keveset kapunk, ezt azonban nagyon szerteágazóan, az irodalmi élet megannyi vonatkozásában, számos személyes élménnyel, megfigyeléssel hitelesítve. Véleményem szerint

a könyv legjobban kidolgozott része a két világháború között írók irodalmat taglaló rész, míg a hetven utáni rész sokkal szegényesebb, s főleg a kortárs rész nagyon feghíjas. Talán Dsida Jenő, Páskándi Géza és Szócs Géza azok az alkotók, akik a legjobban járnak a kötetben, ugyanis velük kapcsolatosan íródtak a könyv legterjedelmesebb rész-tanulmányai. De azt fontos kiemelni, ne innen tájékozódjunk azzal kapcsolatosan, hogy mi fontos, jelentős és leginkább mi aktuális az erdélyi magyar irodalomban.

A könyv aktualitásával kapcsolatosan merültek fel bennem a legnagyobb kérdőjelek. Ugyanis túlságosan kibékítő az a szemlélet, ami végigvonul a könyvön. Az irodalom élete ennél sokkal antagonisztikusabb, és törésvonalak, a hagyományt kizökkentő, felülíró művek megjelenései teszik változatossá. Nem igazán tudtam magam előtt látni azokat a műveket, amelyek áttörték a különböző értelmezői elvárásokat. Nagyon kevés műhöz hajoltak közel a szerzők, és azokat is belesimították a hagyománytörténésbe, korszakjellemzőkbe. Ugyanakkor teljesen hiányoznak a könyvből a hetvenes években kirobbanó, elsősorban nyugat-európai irodalomelmélet szempontrendszerei. Persze jó kérdés, mennyire lehet ezt a szerzőktől elvárni, akik egy sokkal korábbi elméleti iskolában szocializálódtak. Azonban azt gondolom, hogy nem igazán lehet ma már szakszerűen irodalomtörténetet sem művelni Gadamer, Derrida, Foucault, Ricoeur, White, de Man gondolatainak használata nélkül. Eleven, virulens értelmezések semmiképpen nem tudnak születni. Ezt főleg az 1989 utáni irodalom olvasataiban éreztem problémának. Láng Zsolt, Vida Gábor, Bartis Attila, Dragomán György, de akár Bodor Ádám, Szilágyi István műveit csak hiányosan és felületesen lehet értelmezni a kurrens irodalomelméleti keretrendszer nélkül.

A könyv legfontosabb sajátosságát a címe adja vissza a legpontosabban. Kalandozásokról van szó valóban. Persze, ahogy ezt már kiemeltem, irodalomtörténészek, illetve az irodalmi kultúrában szenvedélyesen érdekelt emberek kalandozásai, ezért áthatja a könyvet a kultúra, azon belül pedig az erdélyi kultúra szenvedélyes szeretete, egyfajta általános, talán egyre ódivatúbbnak minősülő humanizmus. Ami valamilyen értelemben be is határolja ezeket a kalandozásokat. Amelyek minden tiszteletadás mellett, ma már egy kicsit porosoknak, maradiaknak hatnak. Ennek ellenére a sokszínűség, az elméleti következetes-

ség, a kötet egészen végigvonuló intellektuális tisztesség elégséges ahhoz, hogy a kötet akár egy kezdő irodalmár kezébe kerülhessen, hogy belőle ismerje meg a felvillanó életműveket, az erdélyi irodalom vitáit, küzdelmes évtizedeit.

Kérdés, hogy ez mire elég? Illetve, elvárhatunk-e ennél többet?

Nem kerülhetem meg a kérdést: lehet-e, s ha igen, hogyan, ma irodalomtörténetet írni?

Véleményem szerint két koncepció rejtőzik az irodalomtörténet gondolata mögött. Az egyik azt mondja ki, hogy az irodalom nem csak betagozódik a kultúra nagyobb áramlatába, hanem ezt meghatározó, alakító módon teszi. Másrészt az irodalomtörténet azt feltételezi, hogy létezik TÖRTÉNET, amelyben a részek egymásra mutatnak, egymást meghatározzák, befolyásolják, a történetből pedig olyan motívumok emelhetők ki, amelyek átvonulnak az egészen. Illetve, létezik olyan értékrend és szempontrendszer, amellyel leírható ez a történet.

Mi lehetne az a Nagy Történet, ami egybefoghatná az erdélyi magyar irodalmat? Aminek a létjogosultsága nem kérdéses, hiszen folyamatosan továbbíródik, de az már kérdés, hogy a belterjes gyakorlatán túl tudunk-e valamilyen magasabb, általánosabb értelmet tulajdonítani neki.

Habár nem írtak szabályos irodalomtörténetet, ennek az irodalomtörténetnek a koncepciója, mintegy háttérként, fellelhető a szövegekben. Például abban, ahogy a szerzők az irodalomról gondolkodnak. „Az irodalom a legfontosabb identitáshordozó volt hetven éven keresztül” – állítja Láng Gusztáv (13. o.). Az irodalom ugyanis képes magába olvasztani, közös tudattá formálni a közös identitásörökség elemeit. Ez a közös tudat pedig tulajdonképpen a nemzettudat, a nemzeti önazonosság, amely tulajdonképpen egyik legfontosabb mozgatórugója e térség kulturális mozgalmainak, s ezzel számolni kell az erdélyi irodalom vonatkozásában is – állítja szintén ő.

Az anyaországától független romániai magyar azonosságtudat kialakításában azonban kérdéses, hogy mi ad fogódzót. Hisz mind a nyelv, mind a kultúra, a tradíció problémás ebben a vonatkozásban. Marad a szenvedéstörténet, a megmaradás-történet, az ellenállás-történet – csak éppen kérdéses, hogy ez mennyire aktuális ma, illetve mennyire tud termékenyítőnek maradni az irodalom vonatkozásában.

Természetesen maguk a szerzők is problematizálják ezt a perspektívát, és hát az erdélyi irodalom történetében számtalan vita tematizálta, hogy mire kell a hangsúlyt fektetni. Közösségszolgálat-e vagy személyes önkifejezőmód az irodalom, a partikularitás vagy az egyetemesség lényegesebb a vonatkozásában, vagy hogy Esterházy Péter híres kérdését megidézzem: hogy népből, nemzetben vagy alanyban és állítmányban való gondolkodás fontosabb-e az irodalom számára? Minden kérdésesség ellenére a könyv szerzői osztoznak abban az előfeltevésben, hogy az irodalom a közös erdélyi identitásunk kifejeződése, de úgy, hogy közben formálja is ezt az identitást.

Úgy gondolom, ez a perspektíva, még ha nem is vesztette el teljesen a létjogosultságát, mindenképpen erőteljesen relativizálódott manapság. Elsősorban a kultúra egészében végbemenő átrendeződés miatt. A kultúra ugyanis mára erőteljesen multimedialissá vált, amiben a szöveg, azon belül pedig az irodalmi szöveg csak egyetlen, és egyre kevésbé központi médium. Nem tudja áthatni a kultúra egészét. Jó kérdés, hogyan tudta áthatni régebb, de az biztos, hogy régebb az alkotók enne az ígésében írtak, festettek, szereztek zenét. A kultúrunkások (az irodalomtörténészek is) ebben a horizontban gondolkodtak, innen vezették le értékeiket. Ugyanakkor a magas és az alacsony kultúra közötti, sokáig egyértelműnek vett cezúra is egyre kevésbé fenntartható, ami többek között a kanonizációt teszi problematikusává. Bagi Zsolt, magyarországi esztéta írja *Az esztétikai hatalom elmélete* című művében: „Véget ért a műveltség korszaka, amikor a kultúra elemei olyan szerves egységet alkottak, ahol a *Bildung* totalitásában mindegyik önmaga kiteljesítése által a kultúra egészét bontakoztatta ki; ahol az autonóm művészetek egymással összefüggésben álltak, és reflektáltak egymásra; ahol „mindenki” olvasott minden »klasszikust«, sőt ahol bizonyos műveket el sem kellett olvasni, ha a többit ismertük, mert a kultúra szerves összefüggése miatt olyan művekről is bátran beszélhettünk, amelyeket csak más művekből ismertünk.” (Bagi Zsolt: *Az esztétikai hatalom elmélete*, Napvilág Kiadó, 2017. 9. o.)

A kötet egyik szerzője mára már halott. Ahogy sokan távoztak el az elmúlt években Erdélyben azok közül az alkotók közül, akik a műveltségnek ezt a korszakát képviselték, akik műveket lélegeztek ki és be. Mi már másként vagyunk műveltek, mint ők, sokkal szertelenebbül, töredékesebben, bezárkózva egymással alig kommunikáló műveltség-

gömbjeinkbe. Ez azonban nem feltétlenül a mi hibánk, fogyatékoságunk, hiszen a korszakunk kultúrájának a szerkezete változott meg. És ez megváltoztatja azt a perspektívánkat is, ahonnan az irodalomra, vagy akár az irodalom történetére nézünk.

Én a műveltség ezen korszakhoz tartozójának érzem ezt a válogatás-kötetet. Ami igazán az erénye, hogy jelzi saját problematikusságát. Hiszen a könyvből, az egyértelmű műveltségeszemély ellenére, nem az derül ki, hogy az erdélyi irodalom hogyan fejezte ki, építette az erdélyi magyar közösség identitását, hanem az, hogy ez a viszony mindig is problémás volt, már a kezdetektől kezdve. Egymástól eltérő állásfoglalások, kiújuló viták szabdalják ezt a kérdést, véleményem szerint befejezhetetlenül. Ennyiben ez a könyv nem az irodalom története, hanem az irodalmi élet története. Annak a szertelenségével együtt.

LÁNG GUSZTÁV: SZÁZ PERC KALAND

Talán a köszönettel kellene kezdenem. Számos konferencián vettem részt az utóbbi évtizedekben, de csak most fordul elő életemben az a furcsaság, hogy nem előadója lehetek egy ilyen összejövetelnek, hanem a tárgya. Úgy érzem, meg kell köszönnöm e kisdéd tanácskozás dolgos résztvevőinek a reám – és természetesen az általuk is nagyra becsült Kántor Lajosra – fordított figyelmet. Annál is inkább, mert a „dolgos” jelzőt nem kedélyeskedésből írtam le; a könyv sajtó alá rendezése során az egészet el kellett olvasnom „hibakereső” szemmel, és mondhatom, nagy próbatétel volt. Akik ugyanezt elvégezték, egy húsz perces előadás előmunkálataként, a két szerző iránt olyan megbecsülésről tettek bizonyosságot, amelyért csak köszönet járhat.

Akárcsak az őszinteségért – melynek mértékét csak becsülni tudom, lelkekbe nem látván, de amennyi kicseng a szövegekből, nagyon tanulságos. Az előadóktól legalább két nemzedéknyi távolság választ el bennünket (hadd beszéljek néha „kettes számban”, Lajos nevében is), ami azt is jelenti (jelentheti), hogy minden munkánk, írásunk a régmúltból szól hozzájuk – nemcsak a valóban régiek, születésük előtt fogalmazottak, hanem az is, amit ma írok. A régiséget akár avultságnak is nevezhetjük, hiszen számos szöveg avul az idő múlásával, bár néha kiderül, hogy hivatkozni kell (vagy illik) rá. A kritikus, a történész becsvágya csak annyi lehet, hogy lábjegyzetté lényegüljön. E tekintet-

ben legélesebben Tamás Dénes fogalmazott: ...teljesen hiányoznak a könyvből a hetvenes években kirobbanó, elsősorban nyugat-európai irodalomelmélet szempontrendszerei. Persze jó kérdés, mennyire lehet ezt a szerzőktől elvárni, akik egy sokkal korábbi elméleti iskolában szocializálódtak. Azonban azt gondolom, hogy nem igazán lehet ma már szakszerűen irodalomtörténetet sem művelni Gadamer, Derrida, Foucault, Ricoeur, White, de Man gondolatainak használatával nélkül. Eleven, virulens értelmezések semmiképpen nem tudnak születni. Ezt főleg a 1989 utáni irodalom olvasataiban éreztem problémának. Láng Zsolt, Vida Gábor, Bartis Attila, Dragomán György, de akár Bodor Ádám, Szilágyi István műveit csak hiányosan és felületesen lehet értelmezni a kurrens irodalomelméleti keretrendszer nélkül.” Jogos kritika, és részben igaz. Azért részben, mert „a kurrens irodalmi keretrendszer” használatával is lehet „felületesen értelmezni”; a befogadás nagy mértékben függ a befogadó/értelmező beleélő készségétől, szövegre hangolódásától. A szakmai tapasztalat egyébként azt is mutatja, hogy az „egy-elméletű”, azaz egy bizonyos elméleti irányból kiinduló (és többnyire ennek igazát bizonyítani kívánó) történetírói kísérletek éppen úgy elavulnak, mint elődeik. A megoldás egyszerűnek tűnik: minden teóriából csak a célunknak megfelelő rész-tanulást kell átvenni. Csakhogy – mint minden kompromisszum – e megoldás azzal járhat, hogy egymással összeférhetetlen elemeket gyúrunk eklektikus masszává, több félreértést gerjesztve, mint ismeretet.

Ezt azonban senki se tekintse mentegetőzésnek. Nem nehéz elfogadni, hogy amit Lajos barátommal írtunk hosszú évtizedek alatt, az irodalmunk tegnapijához (sőt talán tegnapelőttjéhez) tartozik. Fontosabbak és érdekesebbek számomra azok az elmélkedések, melyekre most a mából jövő vélekedések készítették.

Az „alapkérdést” Demeter Zsuzsa fogalmazta meg, Tamás Gáspár Miklós negyvenöt évvel ezelőtti kérdését ismételve meg: „Minek a története?” Értelmezve: Van-e egyáltalán olyan, hogy romániai/erdélyi magyar irodalom? Ez a kétely egyébként nem „helyi érdekű”, felvetődik minden kisebbségi magyar irodalomban. Tózsér Árpád egész elméletet kanyarított köré, eljutván a „világ-magyar irodalom” terminushoz mint összefoglaló tárgynévhez. Markó Béla egyik esszéjében „Erdélyben élő magyar íróként” azonosítja magát, és ha csak szóban is (írásban a cenzúra lehetetlenné tette), ez volt az „identitása” Panek Zoltánnak is,

és titokban úgyszólván valamennyi jeles kortársamnak. Ez azonban nem dönti el a kérdést. Gábor Andornak van ezzel kapcsolatban egy frappáns sorpárja: „Azt is, hogy nem vagyok magyar, / Csak magyarul kiáltom.” Azaz: a költőnek, írónak van egy maga választotta identitása, és van egy, amely nem választás eredménye, mert örökletes, és ellene hiába protestál. A kisebbségi irodalom művelője a vele (és művészetével) kapcsolatos „helymeghatározást” lefokozásként él(het)i meg, ezért tiltakozik ellene. Ettől az még érvényes lehet, csak be kellene látnia a kritikának is, az irodalomtörténet-írásnak is, hogy egy „nemzeti irodalom” regionális árnyalatú részekből tevődik össze. Össz nemzet jellege nem egyformaságot jelent, hanem tájhoz kötött élmények sokszínűségét, és a nemzeti egység a műfajtörténeti, stílustörténeti rokonságokban nyilatkozik meg. Mikszáth Kálmán legalább annyira a felvidék írója, amennyire Petőfi az Alföld költője. Ugyanakkor Mikszáth a magyar regény fejlődésvonalának össz nemzet jelentségű állomása, Petőfi lírája pedig a magyar romantika nagy összefoglalása. Ennek a szemléletnek az érvényesítése érdekében jó lenne újra áttekinteni – ha úgy tetszik, a legfrissebb elméleti irányok felhasználásával – mindazt, ami a magyar irodalomban erdélyi származék. Balázs Imre József említi (könyvünk erényeként) azt a „horizont-tágítást”, amellyel erdélyiként kezelünk a térséggel valamilyen életrajzi vagy lelki kapcsolatban álló magyarországi szerzőket is. Én ennek fordítottjával tágítanám tovább közös horizontunkat; erdélyi szerzőknek az össz magyar kánonba illeszthetőségét javasolom vizsgálni. Sok újat nem mondok ezzel, hiszen eddig is tudtuk (és mondtuk is), hogy például Jósika Miklós erdélyi illetőségű, *Abafiját* azonban az „össz nemzet” magyar történelmi regény úttörésekként tartjuk számon. Holott az *Abafi* megjelenésekor Jósika is „határon túli” magyar író volt; vizsgálandó lehetne, hogy regénye (és rákövetkező művei) milyen kapcsolatban vannak Erdély sajátos – úgymond regionális – műveltségével. Ugyan csak Balázs Imre József jegyzi meg (nem szárhegyi előadásában, hanem *Erdélyi magyar irodalmi olvasatok* című tanulmánykötetében), hogy erdélyinek tekinthetjük „mindazokat az értékeket, amelyeket ez a kultúra felhalmozott”. E meghatározás feltételezi, hogy létezik viszonylag önálló erdélyi kultúra, melynek kimagasló értékei aztán beépültek az össz magyar értéktárba. (Azért „viszonylag”, mert már a XVIII. század végén megjelenik az egységes kultúr nemzet álma, melyben a

politikai nemzet vágya is benne rejlik, és ennek hatása a regionalitásokra egyre erősebb.)

Ez a fajta horizont-tágulás Trianon után sem szűnik meg, azzal a különbséggel, hogy az akkori csúcsművek szerzői programszerűen vallják erdélyinek magukat, a transzilvanizmus jegyében. Három példával élnék. Elsőként Tamási Áron novellisztikáját említem, melynek erdélyisége, sőt székelysége kezdetben igazi regionális különösségnek tűnt, mígnem a kritika fokozatosan belátta, hogy e „különösséggel” a magyar novella-irodalom új fejezete kezdődik. Másik példám a *Fekete holostor*. A magyar nagyepika új – és egy ideig vezető – műformája a dokumentáris próza. Népiek és urbánusok összetűzéseinek tárgya lett, hogy vajon a *Puszták népe* vagy az *Egy polgár vallomásai* ennek kezdeményezője. Kuncz Aladár „feljegyzései a francia internáltságából” azonban mindkettőt megelőzik időben, és abban is, hogy megteremti azt az előadásmódot, amelyben a fikció belesimul az ellenőrizhető tényanyagba, és maga is valóságként válik olvashatóvá. Végül említem Dsida Jenőt, aki joggal sorolható az újklasszikus irány második nemzedékéhez, egy fejezetbe József Attilával és Radnóti Miklóssal. (Utolsó tanári évtizedemben így is tanítottam.) Mindhárom szerző erdélyi, mint mondám, a transzilvanizmus képviselője. Nemcsak interjúkban, hírlapi nyilatkozatokban vállalják az erdélyiség-eszmét – ez legfeljebb „civil” identitásukra vetne fényt –, hanem ezt a műveikből kiolvasható önidentifikációs utalások (melyek egyben a költői-írói szereptudatról is vallanak) teszik kétségtelenné. Ami arra jogosít fel bennünket, hogy az erdélyiség-eszme „tisztán regionális” értékeiben keressük (és persze találjuk is meg) az összmagyar irodalmat gazdagító remekléseket.

E vonatkozásban örülök, hogy Borcsa János mellém szegődik az erdélyi, a „határon kívüli” kritikus szerepének védelmében. Pályája során (mely immár hosszú és megbecsülést szerzett) ő is tapasztalhatta, hogy elemzéseink-értékeléseink csak az általánosság szintjén számíthatnak egyetértésre és méltánylásra az anyaországi műbírálókat képviselői részéről, és azokat a megjegyzéseinket, amelyek a helyi, a regionális értékekre vonatkoznak, rendre periferikusnak vagy éppen provinciálisnak minősítik. Holott egy jelentős mű nem erdélyiségét levetkőzve válik összmagyarrá, hanem éppen erdélyisége által. Babits Mihály írja valahol, hogy a nemzeti irodalomban az számít értéknek,

ami összhangban van a világirodalom – T. S. Eliot szerint normává lényegült – hagyományaival, a világirodalomba pedig csak az kerülhet be a nemzeti irodalmakból, ami tartalmaz valami olyan újat, amelyet a világ még nem látott. A rész-egész viszonyoknak ez a dialektikája nyilván a regionális és az össznemzeti irodalmak vonatkozásában is érvényes.

De hadd vesztegessek néhány szót a transzilvanizmusra is. Az előadók szinte mellőzték e témát, ámbár a két háború közötti erdélyi műveltség kulcskérdései közé tartozik. E mellőzés (egyik) oka szerintem az, hogy e művelődés-történeti kategóriával elemzői elsősorban annak eldöntése érdekében foglalkoztak, hogy utópia volt-e, a „termékeny hamis tudat” címszó alá sorolható-e, és volt-e esély megvalósítására. Holott szerepe és jelentősége *hatásában* keresendő. Az Isten sem azért irányította évszázadokig Európa történelmét, mert *van*, hanem azért, mert hittek benne. „Hauptsache ist der Effekt”, dalolta egyik filmjében Liselotte Pulver, és ezt akkor megjegyeztem.

A transzilvanizmusnak az a tartalma, mely elődeink identitását meghatározta, természetesen mára érvényét veszítette. Egyszerűen azért, mert az ő Erdélyük már nem létezik. Eltűnt az erdélyi műveltségben, városiasodásban meghatározó szerepű fémilliós németység – ez a román állam bűne. Eltűnt a nagyrészt magyar ajkú és a magyar műveltség fenntartásában elkötelezett több tízezernyi zsidóság – ez a magyar állam bűne. Lehurrogott kisebbségbe szorult az Erdélyt táj hazájának érző (nagyrészt görögkatolikus) része a románságnak – ez a nacionalizmus bűne. Persze teljesen mindegy, hogy ki a bűnös; ahogy Dsida Jenő írta: „Mondják, apáink bűne, ami történt. / Mindegy. Mienk a végzet és a sors...” Szomorú tény, hogy csak töredékesen van meg Erdélynek az a sokfélesége, amely a régió *multikulturális* jellegét élte és hordozta. Ez a nyelvi és műveltségbeli sokszínűség nem voluntarista módon *létrehozott* volt, hanem évszázadok alatt, történelmi körülmények és az egyes népcsoportok szükségletei szerint *létrejött*. Emléke értékes hagyomány, de igazi folytatása aligha lehet. Lomtárba azért nem dobhatjuk; inkább múzeumba való, hátha egy-egy látogatót még inspirálhat.

Egy finom megjegyzése Láng Orsolyának ugyancsak meglepett és elgondolkoztatott. Azt írja: „Láng megemlíti, hogy (a Dsidáról szóló) doktori értékezésének opponenseként még Nicolae Balotă is megdicsér-

te a Kántorral közösen írt könyv »erkölcsi bátorságát«, amellyel az akkori kánonnal szembeni véleményüket vállalták. Ez a tét hiányzik a *Száz év kaland*ból. Hiányzik a történelmi kontextus feszültsége, amelyben viták lobbanhatnának az eltérő vélemények nyomán. (...) Az időközben beágyazódott tekintély nem tud mit kezdeni a szó kimondhatóságával – ezzel a szabadsággal sokan nem tudtak mit kezdeni, a hatalommal radikálisabban szembeforduló, vakmerőbben politizáló ellenzékiek sem (gondoljunk a mindenkori szabadságért küzdő Gyimesi Éva fordulat utáni magába zuhanására). Túl laza lett körülöttük a levegő, nincs sem morális, sem ideologikus irodalom. Mindenki azt ír le, amit akar, és ezen nehéz fogást találni.” Elgondolkoztatott, mert ha igaz (és miért ne lenne az?), nemcsak a szövegekre vonatkozik, hanem a belőlük-mögülük kikövetkeztethető kritikusi (és emberi) magatartásra. Kockázat és tét nélkül írni vajon érdemes-e egyáltalán? Kockázat és tét mindig a jelenben adódik, és jelenünkben – ez ennek a megítélésnek a lényege – más „veszélyek” támadnak és fenyegetnek. A szembenézés ezekkel nyilván nem a mi tisztünk. Hivatkozhatnék még Borcsa János azon passzusára, amelyben azokra a hajdani kritikákra emlékszik vissza, amelyek „felértek egy feljelentéssel”, és emlékszem feljelentésre is, amely még csak kritikának sem álcázta magát. A túlélő veszedelem azonban lassan feledésbe merül.

Ezért csak annyit jegyeznek meg, hogy a „morális és ideologikus” irodalom nem szűnt meg egy politikai fordulat nyomán, csak elhallgatott, és korábbi példái visszahúzódtak a „lappangó kánonba”. Mert nyilván közönsége is maradt, és bármikor újra jelentkezhethet. E távlatban talán maradt értelme egy-egy írásunknak. A végső vigaszt egy öreg katolikus író fogalmazta meg: „Az Istent nem érdekli, hogy mit írunk, legfeljebb felhasználja.”

Demeter M. Attila

ARRÓL, HOGY A SZERELEM LEHETSÉGES

- *Egyed Péter: Szellem és környezet II.*¹ -

Miközben a kötetbemutatóra készültem, kézbe vettem a *Szellem és környezet* első kötetét (amiről akkoriban, amikor megjelent, persze még nem lehetett tudni, hogy első kötete lesz valaminek). Mindjárt a borító és a címlap között egy borítékot találtam, benne egy összehajtogatott papírlapot, rajta a következő szöveggel: A Polis Könyvkiadó tisztelettel meghívja Önt Egyed Péter *Szellem és környezet* című filozófiai esszé- és tanulmánykötetének a bemutatójára, 2010. november 4-én du. 18 órai kezdettel a Honterus Könyvesboltba; a könyvet bemutatja és a szerzővel beszélget Horváth Andor, a *Korunk* főszerkesztőhelyettese. Rémlik, hogy a könyvbemutatóra nem jutottam el, már nem is emlékszem, hogy miért: talán az egészségem gyengélkedett akkoriban. De bármi volt is az oka, ma már bánom: sem Péter, sem Andor nincs ugyanis már közöttünk, kettejük disputájához tehát többé már nem lesz szerencsénk.

A másik dolog, amin megakadt a szemem, a kötet ajánlása: Demeter M. Attilának, „vallatómnak”, barátsággal, Egyed Péter; Kolozsvár, 2010. nov. 2. A „vallatómmal” Péter arra utalt, hogy nem sokkal korábban, valamikor 2009 végén készítettem vele egy életpálya-interjút a *Székelőföld* folyóirat számára, ami 2010 elején, a lap márciusi számában meg is jelent. Sajnos nem elérhető online, ha valaki kíváncsi rá, elő kell bányásznia valamilyen archívumból ezt a lapszámot. Amint az lenni szokott, amikor két filozófus beszélget, elég sok szó esett az interjúban a filozófiáról, amit a lap egyes szerkesztői nehezményeztek is. Egyikük (szándékosan nem mondom meg a nevét) azt is mondta, hogy a végén már a feje is fáj a sok filozófiától, s hogy miért nem kérdeztem inkább Pétert a szerelmeiről. Hirtelen nem is tudtam erre

1 A jelen szöveg alapját képező előadás 2019. február 27-én hangzott el Kolozsváron, Egyed Péter posztumusz művének, a *Szellem és környezet* második kötetének (Kolozsvár, 2019, Erdélyi Múzeum-Egyesület) a bemutatóján. Ez a szöveg az előadás szerkesztett és - helyenként - kibővített változata.

mit válaszolni: őszintén szólva eszembe sem jutott Pétert a szerelmeiről faggatni.

De ha magánéleti ügyeiről nem is faggattam, egy kényelmetlen kérdést azért mégiscsak feltettem Péternek. Onnan is tudtam egyébként, hogy kényelmetlen (túl azon persze, hogy eleve annak szántam), mert Péter némi ingerültséggel reagált rá. A kérdéssel ugyanis tulajdonképpen arra emlékeztettem, hogy a filozófiai önkifejezőmódja töredékes, hogy gondolkodásának a formája az esszé, s hogy nem írt olyan összegző, rendszerjellegű filozófiai munkát, mint például *A tiszta ész kritikája*. Mire ő kurtán csak azt válaszolta, hogy: „még írhatok”; úgy tett tehát, mintha csak idő kérdése lenne az egész. Ő még nagyon fiatal ember, mondta (és valóban az is volt: amikor az interjú készíttettem vele, még nem töltötte be az 56. évét), s végül is Kant is csak azért írta meg a fent említett művét, mert valamiféle „kihívással” szembesült. Ennek a kihívásnak olyan természetűnek kell lennie, tette hozzá, hogy „megérje a ráfordítást”.

Nos, nyilván nem fogom azt állítani (bár az eddig mondottakból logikusan ez következne), hogy ez a könyv, a *Szellem és környezet* II. kötete Péter hiányzó, összegző és rendszerjellegű műve. Talán ideje nem volt már rá, talán nem találkozott a megfelelő kihívással, de az a könyv, amit az interjúban számonkértem rajta, végül is nem született meg. Bár én továbbra is fenntartom azt, amit a ravatalánál mondtam, hogy ti. Péter gondolkodása esszéisztikus volt, és nem is kívánta azt ennél szigorúbb formára hozni. Ugyanakkor ma már (és ne feledjük el, a közben eltelt tíz esztendő alatt megjelent a *Szellem és környezet* két kötete), szóval ma már egyáltalán nem tenném fel neki ezt a kérdést. Nem feltétlenül azért, mert időközben magam is arra a következtetésre jutottam volna, hogy a gondolkodás *rendszerességének* önmagában nincs semmiféle értéke, bár persze ez is lehet igaz. Van Ludwig Wittgensteinnek, a 20. század eme furcsa filozófusának egy csodálatos aforizmája, amiben azt írja, hogy kimondhatatlanul sok fáradtságot pazarol arra, hogy megszabja gondolatai rendjét, „mely rendnek talán nincs semmiféle értéke”. Ő éppen ezért, teszi hozzá, a sorrendi kényszer, a gondolatok rendbe állítása helyett az aforizmat, vagyis a téma egyfajta „körülugrálását” preferálja. Hadd tegyem hozzá itt, hogy az aforizmat Péter is a „legtöményebb” filozófiai műfajnak tartotta, s erről ír is a kötetében. (428.)

De ha ma már nem tenném fel neki ezt a kérdést, az akkor inkább azért van, mert ma már (ellentétben a tíz évvel ezelőtti önmagammal) pontosan tudom, hogy hol kell keresni Péter gondolati háztartásának a belső rendjét, gondolkodásának *koherenciáját*. Legalább négy, különböző összefüggésben tudnám ezt megragadni és leírni. Először is úgy gondolom, hogy Péter bizonyos esszéi vagy tanulmányai önmagukban is *totalitások*, amelyekhez nem lehet és nem is érdemes semmit hozzátenni. Ezek önmagukban felérnek egy-egy könyvvel, a szónak abban az értelmében, hogy exhausztívák, a téma teljes terjedelmét és mélységét átfogják, s mint ilyenek megállnak a saját lábukon. Jelen kötetben ilyennek tekintem például *A fogalom kérdései Hegel Természetfilozófiájában* című tanulmányát. Valószínűleg ez a legsűrűbb szöveg, s egyszersmind a legnehezebb lektúr is ebben a könyvben, ugyanakkor módszertani értelemben messze a kötet legfontosabb tanulmánya. Ha ezt a szöveget megértjük, akkor Péter alkotói *módszerét* is bizonyos mértékig már megértettük.

Másodsorban, ami egységet és koherenciát visz a Péter gondolkodásába, az a kifejtés *stílusa*. Itt azonban nem mennék bele a részletekbe, mert messzire vezetne, ha beható stíluselemzést akarnék végezni, maradjunk tehát annyiban, hogy az általa beszélt nyelv egészen biztosan nem, ahogyan ő fogalmazott, „vaskos filozófiai nyelvezet”. (143.) Ez egy kiérlelt filozófiai próza, amelynek stílusjegyei Péter legelső filozófiai szövegei óta konstans módon jelen vannak. Harmadsorban pedig ott van a belső *referenciáknak* az egész rendszere. Engem régóta kísért az a gondolat, hogy Péter gondolkodásának a belső rendjét nem a gondolatokhoz képest mindig *külsődleges* logikai formákban, hanem a referenciáinak rendszerében, ezek sajátos belső összefüggéseiben kell keresni. Volt néhány alapvető témája (bár itt gondban vagyok a megnevezéssel, mert nem annyira témák ezek, mint inkább gondolati szekvenciák, perspektívák, vagy ahogy ő nevezné: „beállások”), amelyeknél valahogyan gondolkodás közben mindig kikötött. Úgy kell elképzelni ezt, mint a hajózást nyílt vizeken: a gondolkodás ugyanis bizonytalan dolog, soha nem tudjuk, hogy éppen hol fogunk kikötni a végén (ha van vége egyáltalán), s ezek a témák, szekvenciák voltak Péter gondolkodása számára a viszonylagos biztonságot nyújtó horgonyhelyek. Ezekhez tudta a gondolatait lehorgonyozni. Vagy, ahogy ő mondaná: ezek voltak annak a mátrixnak az elemei, amelybe

a gondolkodását rendezni tudta, s amelyek az ő elméjében egységbe szerveződtek.

Kettő ilyen emelnék ki, amelyek ebben a kötetben is nagyon hangsúlyosan jelen vannak. Az egyik a filozófia *önismereti* jellege. Hogy mennyire fontos volt ez Péter számára, azt jól mutatja a tény, hogy ő, aki egyébként mindig nagyon körültekintően fogalmazott, ebben a kérdésben megenged magának némi radikalizmust (talán még kétszer találtam ilyesminek nyomát az egész kötetben). Azt írja a 99. oldalon, az önformálásról és az önismeretről szóló tanulmányában, hogy „az európai filozófia eredeti szándékait és lehetőségeit tekintve *önismeret* (annak kell lennie, mert eszközeit tekintve sem tud más lenni)”. „Az is kétségtelen”, teszi hozzá, „hogy az európai filozófia elfordult ettől az alapvetéstől, és más, tőle idegen létezők természetének objektivista kutatásába fogott, ezzel elidegenedvén önmagától.” Vagyis a filozófia, állítja Péter nagyon határozottan és egyértelműen, vagy *önismeret*, vagy pedig elidegenedett – harmadik opció, úgy néz ki, számára ebben a kérdésben nem létezett.

Egy másik visszatérő témája vagy referenciája Péternek a *fogalom*: annak helye és szerepe a filozófiai gondolkodásban. Amikor viszont a fogalomról beszélünk, akkor ezzel egyszersmind Péter gondolkodásának a sajátos *módszeréről* is beszélünk. Csupán emlékeztetésképpen: azt állítottam korábban, hogy Péter gondolkodásának belső koherenciáját vagy rendjét legalább négy, különböző összefüggésben le tudnám írni. Nem kétséges azonban, hogy ezek egyike kell legyen maga a módszer, ami, ha van, értelemszerűen koherenciát tud vinni a gondolkodásba. A Péter által követett módszernek az egyik aspektusa a *fenomenológia*: a reflexió kiindulópontja nála gyakran valamilyen hétköznapi élethelyzet teljes értékű fenomenológiai leírása. Példaként említeném mindjárt a kötet nyitó tanulmányát, amit a tudat és tudatosság kérdésének szentelt Péter. A tanulmány elején megjelenünk mi magunk a „reggeli ébredést követő” tudatállapotunkkal, öneszmélésünk gyötrelmes folyamataival, amikor még fel-fel tolnak az álmaink, de amikor már a napi teendőket tervezzük és rendszerezzük stb. De ugyancsak említhetném a szerelemről vagy hazugságról szóló esszéket: az előbbiben a szerelmes ember különféle lelki diszpozícióit írja le okos figyelemmel és fenomenológiai részletességgel Péter.

A módszer másik aspektusa viszont a dolognak magának a *fogalomra* hozása – amit viszont minden kétséget kizáróan Hegeltől tanult Péter.

Számomra az, hogy Péter gondolkodásában tetten érhető valamiféle hegeli hatás, akkor vált először nyilvánvalóvá, amikor elolvastam a John Stuart Mill kötetéhez írt (egyébként briliáns) előszavát (s ez valamikor nagyon régen volt, talán a kilencvenes évek legelején). Ma is azt gondolom (bár ezt soha nem mondtam neki, s nem is biztos, hogy ezzel az álláspontommal egyetértene), hogy ezt a nagyon erős kezdeti hegeli impulzust ő soha nem vetkőzte le, s valószínűleg nem is akarta levetkőzni. Miben áll ez a módszer? Maga Péter írja le a kötet két különböző tanulmányában. A hegeli természetfilozófiáról szóló, már említett tanulmányában azt írja például, hogy Hegel szembeállítja a külső reflexiót a belső reflexióval, s hogy utóbbi esetében „a fogalmakban valóban a dolgok bontakoznak ki lényegük szerint”. (124.) (Itt a hangsúly a „valóban”-ra esik). Vagyis, teszi hozzá, „mi nem reflexióval közeledünk a dolgokhoz” (figyeljük meg, hogy Péter, aki mind ez ideig a hegeli természetfilozófia tárgyyszerű leírását adta, hirtelen átvált többes szám első személyre), vagyis, még egyszer, nem külső reflexióval közeledünk a dolgokhoz, mint a kanti ismeretfilozófiában, azaz a reflexió nem valamiféle külsődleges dolog a tárgyhöz képest, „hanem a dologiság belső viszonylatának a szemlélete konstituálja a (belső) reflexiót”. (125.) (Itt viszont a „szemléleten” van a hangsúly.) „A fogalom”, írja ugyanitt Péter, „egy komplex viszonyrendszer *lehetősége* részei és mozzanatai között, amelyekben szekvenciálisan egész lehet, hogy aztán megint a részei irányába mozdulhasson el, és éppen ez a mozgás, amely fenntartja a reflexiót.”

Ugyanezt a, véleményem szerint a saját módszerét tekintve is rendkívül fontos gondolatot viszi tovább a következő tanulmányban, úgyszintén Hegelt citálva. A kiindulópont itt megint csak az, hogy Hegel szerint „a reflexió *elérheti* a dolgot magát”. (144.) (Azaz nem marad hozzá képest külsődleges.) Az ész, teszi hozzá Péter (és az ész ebben az összefüggésben ugyanazt jelenti, mint korábban a fogalom), szóval az ész éppen ebben a reflexióban van, hozzá képest nem „transzcendentális előfeltétel”, miként azt Immanuel Kant állította volt. Csakhogy a reflexió csupán akkor ész, idézi immár lábjegyzetben Péter Hegelt, ha „az abszolútumra vonatkozik”. Manapság, a „tudományos gondolkodás” korszakában, mondja, a filozófia továbbra is szem-

mel tartja „az egészet”, azaz az abszolútumot, még akkor is, ha ma már csupán „a fenomenológia vagy a hermeneutika korlátozott értelmében” teszi is ezt. Összefoglalva: a reflexió nem külsődleges, hanem belső, elérheti emiatt magát a dolgot, s magának a dolognak a belső viszonyait szemlélve, a dologság belső szekvenciái között mozogva válik ésszé, de csak akkor, ha tekintettel van közben az egészre, amit manapság csak a fenomenológia vagy a hermeneutika korlátozott módján tehet meg. Ez lenne, azt hiszem, Péter módszerének a rövid summázata. (Nagyon fontos egyébként, hogy Péter hitt abban: a filozófia képes továbbra is átfogni az egészet, a totalitást, az abszolútumot, még ha csak korlátozott értelemben teheti is ezt ma már meg. Ma nyilván nem tudnánk ugyanúgy természetfilozófiát művelni, mint Hegel, mert időközben a természettudományok a maguk számára vindikálták a természet kutatását, de a fenomenológia mint *módszer* ma is segíthet a természet kutatásában.)

Ezek lettek volna az előzetes megjegyzések, amelyek valamiféleképpen Péter gondolkodói stílusát járták körül *általában*. Ami konkrétan magát a kötetet, s annak *szerkezetét* illeti, a legfontosabb talán, hogy – miként azt a szerkesztő is megjegyzi –, négy nagyobb tematikus egységre tagolódik, amelyek azokat az irányokat jelzik, amelyek úgymond „a szerzőt pályafutása során a leginkább érdekelték”. (8.) (Még egyszer hangsúlyoznám, hogy Pétert a filozófia a totalitás módján érdekelte: mindenféle filozófiai kérdés érdekes volt számára, s nem kívánt egy bizonyos terület szakértője, amolyan filozófiai szakbarbár lenni.) Hadd tegyem hozzá azt is, hogy az egyes tematikus részek egy nagyon szigorú belső logika szerint építkeznek. Amikor Péter a kórházi ágyán azt mondta nekem, hogy utolsó erőivel sikerült ezt a kötetet is még összeraknia, akkor láthatóan nagyon is komolyan gondolta. Az egyes tematikus egységek a szó legszigorúbb értelmében „össze vannak rakva”. Gondolok itt például az első, a tudattal, tudatossággal foglalkozó tematikus tömbre. A benne összegyűjtött tanulmányok tematikái: tudat-öntudat-akarát-vágy, túl azon, hogy ezek a tanulmányok strukturálisan is egymásra épülnek, az emberi szellem szinte teljes analitikáját adják.

Fontosabb azonban, hogy a kötetet nemcsak tematikai, hanem *műfaji* változatosság is jellemzi: olvasható itt tanulmány, esszé, recenzió és sok minden egyéb. A kötet szerkesztője ezt a műfaji sokszínűséget

Péternek arra az igyekezetére vezeti vissza, hogy a filozófiát az erdélyi magyar olvasókkal a többi nagy „tudatformával” (pl. az irodalommal, történetírással s.i.t.) egyenrangúként ismertesse meg. A szerkesztő szerint ugyanis Péternek az volt a meggyőződése, hogy a filozófia soha nem tudott az erdélyi magyar kultúrában szervesülni, „nem tudott a neki kijáró helyre kerülni és, folytonosságát megtartva, a közgondolkodásba és a közoktatásba organikus módon beépülni”. (7.) Ebben egyébként abszolút módon egyetértek a kötet szerkesztőjével: sokszor beszélünk erről Péterrel, minthogy nekem is régi meggyőződésem volt ugyanez. Ha emlékezetem nem csal, 1994-ben írtam le először, s utána még jó néhányszor ezt a dolgot. Egyébként úgy gondolom, hogy ilyen téren, azaz a filozófia meghonosítása terén nem sokat léptünk előre, s hogy ma talán távolabb vagyunk ettől a céltől, mint negyed évszázaddal ezelőtt, dacára annak a ténynek, hogy mindez időben szabadon oktattuk és írtuk a filozófiát, intézményeket hoztunk létre a művelésére és folyóiratokat a népszerűsítésére – mely folyamatokból Péter is derekasan kivette a részét.

Én azonban úgy gondolom, hogy a kötet műfaji gazdagsága nem csupán a népszerűsítés szándékának köszönhető (noha kétségtelenül jelen van az is), hanem egyfajta *autopoézis* is megjelenít, s hogy a sokféle műfajban való szimultán mozgás Péter részéről nagyon is tudatos, az önkifejezéssel összefüggő opció volt. Úgy gondolom, hogy mindaz, amit Péter az Umberto Ecóról szóló csodaszép nekrológiájában ír, ugyanolyan jól vonatkoztatható az ő saját filozófusi ethoszára is. A 218. oldalon azt olvassuk, hogy a 19. század végétől a filozófiában nálunk is a német egyetemek másodvonalbeli professzorainak a szaktudós eszménye lett az uralkodó. Ezen eszmény szerint, mondja Péter, a professzor élete végéig egyfolytában ugyanarról ír, mégpedig „elrettentően semleges bükkfanyelven”. S „azon az egyen kívül”, teszi hozzá, „büszkén semmihez sem ért”. Ehhez képest Péter szerint az Eco eszményképei (s tegyük hozzá: jó valószínűséggel az övéi is) a humanista Itália literátusai voltak, akik „nemcsak irodalmárok voltak, hanem tudósok, filozófusok, írók, akik értették az irodalmi kifejezés minden csinját-bínját”.

Nyilván nincs terem itt, és nem is áll szándékomban a kötet összes tanulmányát vagy esszéjét érinteni, csupán két szövegnél, pontosabban két *mozzanath*nál időznék el, amelyeket ilyen vagy olyan megfontolásból

fontosnak tartok itt megemlíteni. Az első ilyen szöveg a vágyról szóló esszé, ami az első tematikus tömbben kapott helyet, s aminek a tulajdonképpeni tárgya azonban nem a vágy a maga általánosságában, hanem a *szerelem*. Azt gondolom, hogy a lehető legklasszikusabb értelemben vett *esszé* ez, olyan, amelyet Erdélyben talán évtizedek óta nem írtak. Mindannyian többé-kevésbé ugyanabban az akadémiai közegben mozgunk, ugyanabban a tudásüzemben dolgozunk, termeljük a tanulmányokat és a konferencia-előadásokat számolatlanul, néha azt sem tudjuk, miért: közben pedig elvész valahogyan a dolognak a „lelke”. Ugyanezt panaszolja fel Péter a 428. oldalon, a Vasile Muscă professzor könyvéről írott nagyon személyes hangú recenziójában. A tudományüzem, írja itt, hozzászoktatott ahhoz, hogy a filozófia szaktanulmányokból áll, s ami így elvész, az „éppenséggel az, ami a filozófiát és a filozófust teszi: a szabad, ámde formás gondolat”, a „rövid és lényegre törő” „gondolati villanás”. Hogy miről? Bármiről, mondja Péter, aminek az ember életében csak jelentősége van: „életről és halálról, boldogságról és boldogtalanságról, szerelemről és gyűlöletről, magányról és társas létről, a természetről és természetünkről, szabadságról és alávetettségről, az élet értelméről, életvezetéséről ...”

De nemcsak egy filozófia forma, vagy a *par excellence* filozófiai forma, azaz az esszé kopott ki fokozatosan a literatúránkból, hanem elveszett a nyelv is, aminek a segítségével ezekről a kérdésekről beszélni tudunk: „már a nyelv sincs meg”, állítja Péter határozottan, „amelyen a szerelem, boldogság, magány és annyi emberi téma megszólalna”. S ez bizony, teszi hozzá, a mi hibánk is, „filozófiatanároké”. (Fontos itt megjegyezni, hogy amikor Péter azt mondja, hogy elveszett a nyelv, amelyen a szerelemről beszélni tudnánk, akkor a *fogalmi* nyelvre gondol. A szerelemről természetesen ma is tudunk verset írni.) Innen nézve a szerelemről szóló esszéje Péternek az autópoézis része, annak demonstrációja, hogy a szerelemről igenis lehet – fogalmi nyelven – beszélni. Az egész esszé módszertani alapvetését azonban egy másik, a bizalmatlanságról szóló tanulmányban találjuk, ahol azt olvassuk (82.), hogy „az érzelmi tapasztalatok reflektálhatók, racionalizálhatók és nyelvi formába öltethetők”. Vagyis, hogy az érzelmi tapasztalatainkról tudunk beszélni, aminek persze elemi feltétele, hogy előzetesen tudjunk reflektálni is rájuk. Hogy hogyan? Hát nyilván a reflexiónak már említett, belső, fenomenológiai módján. Az esszé legfontosabb konklú-

ziója, hogy a szerelem igenis „lehetséges” (69.), ami persze meglehetősen csekély gondolati hozadéknak tűnik. Mindannyian voltunk szerelmesek (vagy azt hisszük, hogy voltunk), mi sem természetesebb tehát, hogy azt gondoljuk: a szerelem lehetséges. A konklúzió jelentőségét akkor mérjük fel helyesen, ha a modern európai filozófia ama gondolati hagyományával állítjuk szembe (talán Jean-Jacques Rousseau képviselte ezt a legerélyesebben), miszerint az ember alapvető szenvedélye egy egoista, ámbar nem feltétlenül önző érzelem, az *önszeretet*, s az összes többi ennek csak módosulása. (Ha tehát szeretünk, akkor a másikban is magunkat szeretjük.) Ezzel szemben mondja Péter, hogy a szerelem lehetséges, s hogy a szerelemben el tudjuk veszíteni önmagunkat.

A másik mozzanat, aminél elidőznék, a harmadik tematikus tömbhöz, s ezen belül is a *politikai erőszak* motívumához kapcsolódik. Többek között azért is figyeltem föl rá, mert egy személyes élményemet juttatta eszembe. Valamikor 2013 tavaszán Péter megállított a Jókai utca és a Főtér sarkán, s közölte velem, hogy hivatkozni kíván a politikai igazságról szóló szövegemre a politikai hazugságról szóló szövegében. Kisvártatva viszont hozzátette, hogy nem érti, miért hivatkozom az amúgy kiváló esszémben Hannah Arendtre: ki nem állhatja azt a nőszemélyt, mondta, és soha semmit nem tudott kezdeni a gondolkodásával. Ez most azért jutott eszembe, mert az erőszak kérdésében (ami a politika egyik alapvető kérdése, lévén, hogy mindig pontosan kijelöli a politika *határait*) Péter egy, az Arendtére nagyban emlékeztető álláspontot foglalt el. Tegyem hozzá, hogy bár hivatkozik futólag Arendtnek az erőszakra szóló tanulmányára, nem találtam jelét annak, hogy ezt az álláspontot tőle kölcsönöznék: ez inkább a Georges Sorel klasszikus munkájának szentelt reflexióiból nő ki. Eszerint az álláspont szerint (idézem, 249.) „az erőszaknak van... egy idődimenziója, amelynek szekvencialitását átlátni és voltaképpen uralni, megtervezni nehezebb, mint magát az erőszakcselekményt kivitelezni”. Majd Péter hozzáteszi: „az erőszak ilyen értelemben nem lehet *actiongratuite*, spontán fenntartható folyamatok összessége, mert azok önmagukban olyan káoszt, rendetlenséget eredményeznek, amelyben a mindenoldalú aktorok túlélése is kétségessé válik”. Vagy, ahogy másutt fogalmaz (438.): „az erőszak végkimenetele mindig beláthatatlan, azaz ellenőrizhetetlen”. Összefoglalva: az erőszakot mindig nehezebb uralni, mint elkövetni. Az erőszaknak mindig van egy idődimenziója, egy szek-

vencialitása, amit uralnunk kell tudni, mert az erőszak mindig csupán rövid távon lehet értelmes, és csak akkor, ha sikerül belekényszerítenünk a cél-eszköz logikába. Ha ez nem történik meg, az erőszak könnyen parttalanává válik, s azzal fenyeget, hogy *mindenkit* elpusztít (gondoljunk itt arra, ahogy a francia forradalom felfalta a legerőszakosabb gyermekeit is). Nyilván Péter részéről ez intés kívánt lenni azok számára, akik a forradalmi erőszakban látják a világ megjavításának eszközeit.

Végezetül néhány záró gondolat azzal kapcsolatosan, hogy hogyan is olvassuk ezt a könyvet, mert azt gondolom, hogy ennek helyes módszerét Péter szintén leírta, s ez ugyanúgy része volt az auto-poézisének s a filozófia általa preferált eszményének. A 225. oldalon, a hazugságnak szentelt esszéjében a filozófiai hagyomány „legfontosabb” részeként említi a szókratészi dialógusokat. Ezek, mondja, mindig „az igazságról szólnak valamilyen téma kapcsán: összegyűl a hallgatóság, és megcélozzák az igazságot: próbáljuk megfogalmazni azt [Péter árulkodó módon megint csak áttér többes szám első személyre], hogy a barátsággal, a szerelemmel, a bátorsággal kapcsolatban mi az igazság”. Csakhogy, teszi hozzá rögtön Péter, ez a beszélgetés olyan emberek között, akik szükségképpen másként gondolkodnak ezekről a kérdésekről, soha nem ér célt; azaz soha nem érjük el az igazságot. Viszont önmagában az a tény, hogy az igazságot valamilyen mértékben mégiscsak megközelítjük, lehetővé teszi, „hogy ne is hazudjunk ezzel kapcsolatban”. Ez tehát egy folyamat, „amit soha nem lehet lezárni”, mondja Péter, s a szókratészi tanításnak éppen az lényege, hogy „mi folyamatosan kell [megint az árulkodó többes szám], hogy beszélgesünk a barátságról, a szerelemről, a bátorságról és így tovább”: „mert csak akkor tudjuk a magunk és a mások igazságait a korban ezzel kapcsolatban megfogalmazni”.

Mondhatnám tehát, hogy Péter arra kér, beszéljünk vele, de ennél alighanem többről van szó. Említettem már, hogy Péter gondolkodásának volt egy belső referencia-rendszere, s ennél fogva koherenciája. A beszélgetés szókratészi habitusa, az igazságaink kimondása nála a filozófia már említett önismereti funkciójához is kapcsolódott: „az igazság”, írja Szabédi László kapcsán (397.), „autokommunikáció, és mint ilyen, az egészségnek a megőrzője, gyógyító dolog”. Azaz, amikor kimondjuk az igazságainkat, akkor önmagunkból is kimondunk vala-

mit, s az mindig gyógyító erejű. Vagy ugyanez a gondolat a Muscă professzor könyvéről szóló recenzióban (431.): „az igazság”, írja itt Péter, „önmagunkból is tartalmaz valamit, ami nem más, mint a személyiségünk”. De ugyanez a helyzet a szerelemmel is, teszi hozzá, vagyis az is tartalmaz valamit önmagunkból, ezért „nem szabad »kihagyni« a szerelmet, a szerelmeket az életünkől”. Mert „önéltelenek vagyunk szerelem híján, és ennek az önismeretnek a hiányát csak szerelmesként tudjuk leküzdeni”. Lehet tehát, hogy mégiscsak ki kellett volna faggatnom, amíg módom volt rá, Pétert a szerelmeiről.

Szarvasok (részlet)

Czakó Gábor

A HONFOGLALÁS REVÍZIÓJA

– Szentkatolnai Bálint Gábor tiszteletére –

Kik, hogyan és mikor foglaltak hont a Kárpát-medencében bő ezer évvel ezelőtt, kérdezi Szentkatolnai Bálint Gábor 1901-ben megjelent, *A honfoglalás revíziója* című könyvében.

Kérdését meg is válaszolja. Ám a mai iskolai tananyagok – keletkezésük pillanatában elavult válaszokat ismételve. Nagyjából úgy, ahogy százvalahány éve tették – noha azóta elég sok víz folyt le a Dunán.

Időközben feltalálták a genetika tudományát, ami számos, egymástól független, természettudományos – itt: ideológia-mentes – eszközzel és módszerrel, sorozatos vizsgálatokkal kiderítette, hogy a finnugorok és köztünk elméletileg feltételezett néprokonság nem áll fenn. Más szóval: sosem voltunk, tehát ma sem lehetünk „*egy nép*” ivadékai, miként azt ma is írják kulcshelyeken: „*Volt egy nép...*”

Akik erre a kapcsolatra építették életművüket, most esküdöznek, hogy ők ilyet soha nem állítottak, csak nyelvi rokonságot emlegettek...

Tudjuk – ők is, mi is –, hogy nem így volt. Összeomlott a XIX. század második felében szerkesztett hipotézis, miszerint a magyarság finnugor eredetű volna? Ugyan! Helyébe ugrott a „nyelvi leszármazás” ötlete, miszerint szomszédolás közben rájöttünk, hogy a miénknél mennyivel kifinomultabb, érzékletesebb, gazdagabb a kőkorban megrekedt finnugorok beszéde. Nosza, gyorsan eltanultunk ettől a csoportjuktól kétszáz szót, egy másiktól a felét, amattól a kétszeresét – és így tovább, a magunkét meg szemétkébe vágtuk. Még egy pirinyó szavacska sem maradt belőle. Lehet, hogy nem is létezett, némán iparkodtunk fémekkel, állatokkal, fél Európára kiterjedő kereskedelemmel, városok építésével, miközben csak makogtunk és mutogattunk...

Mi tagadás, hosszadalmas kifejtést igényelne, hogy az *összes finnugor nép* miként lehetett egyszerre a nyelvemesterünk? Vagy csak valamilyen? Miért éppen az? Mikor, hol, miért és hogyan történt a dolog? Kínos mellékkérdések is nyújtogatják az ujjukat. Például: miért került

sor ilyesmire? Kókor ide vagy oda, a finnugorok talán olyan társadalmi, kulturális, politikai és szellemi fölényben voltak velünk szemben, ami értékesebbé, kívánatosabbá emelte nyelvüket a miénknél? Annak ellenére is, hogy *fogalmuk sem lehetett* azokról a dolgokról, ügyekről és eszmékről, amikkel őseink akkoriban foglalkoztak.

A választ nem tudjuk. A finnugor térség zömét ugyanis elkerülték az ún. történelmi események az írásbeliséggel együtt.

Ami nem akadt útjukba, annak nevet sem adhattak. Ismeretes, hogy a Krisztus utáni évezredekben is kitartottak a maguk családi keretei között zajló halász-vadász-gyűjtögető életmódjuk mellett. Államot sehol nem alkottak, „hadjárataik” egy-két kemény legény vitézkedését jelentette. Írásuk sem volt, ilyenformán nem maradtak följegyzéseik. Olyan nyelvemlékeik tehát egyáltalán nincsenek, melyek a tan hitelét tárgyalhatóvá tennék. Kivéve a komikat, akik néhány keresztény vallási iratot lefordítottak saját nyelvükre. Ezeket magyarította a nyelvzseni Vászolyi Erik, akit a magyarságtudományok akkori urai hamarosan emigrációba kényszerítettek.

Vászolyi jó messzire menekült. Ausztráliába, ahol az ottani bennszülött nyelvek világhírű kutatója lett. Utolsó idejében kitört belőle az eltitkolt igazság. Mert az igazság fékezhetetlen. A kórházban, pár héttel halála előtt, a következőket mondta feleségének: *„Anyám, nagyon figyelj, mondani akarok neked valamit. A magyar nyelv olyan, mint a baszk. Teljesen egyedülálló. Nekünk nincsenek nyelvrokonaink. De ne mondd el senkinek.”* (Adorján András nemzetközi sakknagymester szíves közlése.)

Az ember utolsó idejében fölmondja taktikai megalkuvásait...

*

Az orosz tudósok által föltárt Szintasta-andronovói kultúra, melyet őseink még a bronzkorban alapítottak i. e. a III–II. évezred fordulóján a Déli-Urál térségében, gazdag régészeti anyagot hagyományozott ránk. Lásd: Szintasta-kultúra, erődvárosok, bányák, stb. Minderről az orosz kutatók mellett kimerítően írt Z. Tóth Csaba és több más tudósunk. Szerénytelenségem *Nyelvédesanyánk, Szabir titok, Nyelvünk aranyágya* és más könyvekben tett közzé számos adatot – szöveget és képet – ősműveltségünk e káprázatos szakaszáról. Azért kell szakaszról beszélni, mert eleink az imént említett időben nem előzmények nélkül, hanem

fejlett bronzkorinak nevezett műveltség birtokában és annak eszközeivel alkották tárgyaikat, lakhelyeiket, tehát környezetükhöz képest igen magasról indították az orosz régészek által *andronovóinak* nevezett kultúrát. Szellemi kincseiket a jelek szerint „délről” hozták, valószínűleg a Kaukázus térségéből, de oda is mentek valahonnan...

Az MTI 2013. augusztus 20-i jelentése szerint a Türk Attila vezette magyar ásatás számos, igen értékes *honfoglaláskori* leletet tárt föl az Urál átjárójától keletre az Uelgi-tó melletti temetőben. Annak ellenére, hogy a sírokat a rablók már derekasán fosztogatták. Ennél szomorúbb, hogy az utóbbi években semmi hír nem érkezett a kutatás folytatásáról. Mindenesetre az I. évezred végén a későbbi honfoglalók, a finnugor tárgyi kultúrától erősen különböző, azt messze fölülmúló iparművészettel bírtak, aminek szerves folytatása föllelhető Árpádék nemzedékének tárgyi hagyatékában is.

Az Urál déli térségének szabarnak-szabirnak mondott lakói, alkotói bekapcsolódtak Európa üzleti vérkeringésébe. Járták az észak-déli kereskedelem fő útját, a Borostyánutat. Az út melletti telepüket Claudius császár *colonia* rangra emelte Kr. u. 43-ban – a róluk vett Savaria néven. A Savaria – Szabaria összefüggés aligha cáfolható. A birodalomban a *colonia* Róma után a legmagasabb városi rangot jelentette. Lakói római polgárjoggal bírtak, önkormányzat stb.

Hasonló jelentőségűek lehettek a délre, a kincses Kaukázushoz és a Fekete-tengerhez, majd Bizáncba vezető szabir kereskedelmi utak. Ennek tényét örököltette meg Iordanes *Geticájának* 37. fejezete.

Ezen az úton odafelé elsősorban nemes prémeket – nyest, coboly, hermelin stb. – szállítottak. Ezeknek a prémeknek az eredeti gazdái ugyanis nem élnek a mediterrán világban, s ha mégis, bundájuk a meleg égöv alatt elsatnyul.

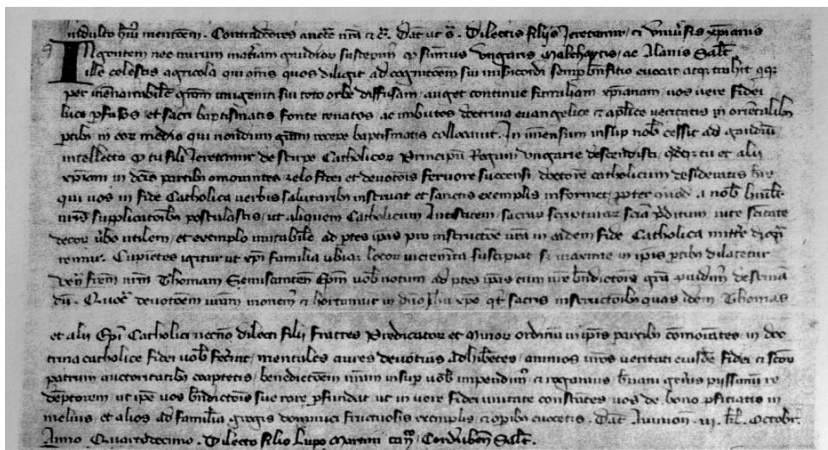
Itt főnngörő népnevünket Szentkatolnai Bálint Gábor hetvennél többször említi *A honfoglalás revíziója* című könyvében – a forrásokat követve szabir, szapeir, szabar, saba stb. alakokban. Bálint nyelvi alapon föltételezi, hogy a sok szenvedést túlélt *adige-kabard* nép magyar maradék. Művét *Lexicon cabardico-hungarico-latinum* címen Kolozsvárott kiadta 1904-ben. A könyv kereskedelmi forgalomban már nem létezik, de a Széchényi könyvtár fizetség ellenében készít másolatokat az olvasóknak.

*

A szabirok Szabariában, azaz Szibériában, a ma már világhírű erődvárosokban és az ezek közé, tehát védett helyre épített falvakban laktak. Ezek körkörös, néhol csigaház alakú alaprajza, az egyes otthonok mai szemmel is kiváló fölszereltsége: saját kút, tágas szobák, műhely fémolvasztóval stb. megdöbbentette az ásató régészeket. Valószínű, hogy a szabir hagyatéék kutatása még számos értékes meglepetéssel fog szolgálni. Mint például a világhírű *Permi bronzok* megtalálása.

A Déli-Urál térségében a szabirok az ottani réz és ón lelőhelyek anyagából bronzot készítettek, abból fegyvereket és különféle szerszámokat, műtárgyakat állítottak elő, ami óriási katonai és gazdasági előnyöket hozott nekik.

Arrafelé eleinte alig akadhattak ellenségeik, de délebbre hatolva sok küzdelem részesei lehettek, hiszen az I. évezredben megindult kelet–nyugati és észak–déli irányú népmozgások hullámai egyre északabbra csaptak. Rokonaink is indítottak katonai vállalkozásokat pl. déli irányba. Oly sikereset, hogy saját államot is szerveztek a Kuma völgyétől a Kaukázusig. (L. Bendefy László: *A magyarság kaukázusi őshazája. Gyertyán országa*. Bp., 1942.) Bendefy mérnöki alaposággal hitelesíti művét egykori adatokkal, leírásokkal, köztük két korabeli pápai levéllel és egy arab útirajzzal.

XXII. János pápa 1329. okt. 3-án kelt.

Jeretán (Gyertyán), kaukázusi vidéki magyar fejedelemséghez intézett bullájának másolata

Egyéb források híján nem tudunk többet Jeretan (Gyertyán?) fejedelemről és elődeiről, akikről a Szentatya ír. Egyes elképzelések szerint a Bíborbanszületett Konstantin által említett szavárd magyarok maradékai, de sem ezt, sem az ellenkezőjét bizonyítani nem tudjuk források hiánya miatt.

*

Ibn Batuta, arab utazó (XIV. sz.) alapos és színes leírást hagyott ránk a kumagyariai hitélettől és gazdálkodástól a népelet apróságaiig: vásár, étkezés, ruházódás stb. Beszámolójának külön érdekessége, hogy a környező muzulmán világhoz képest a magyar nők részt vettek a nyilvános életben, fátyol nélkül jártak és a férfiak tisztelték őket. E tény talán bepillantást enged a kumagyarok világán keresztül a mi őseink életfölfogásába is.

*

Kumagyaritát *Timur Lenk*, az ország hűbérura semmisítette meg. Fővárosát, *Magyart* (Mazsar, Madjar; most: Budjonovszk) 1396 januárjában elpusztította. Romjai ma is föllelhetők a Kuma folyó mellett. E nép maradékát vagy annak egy részét nevezték később és mostanáig adige-kabardnak. Szentkatolnai Bálint Gábor a legközelebbi rokonainknak tartotta őket. Történelmük eseményeiből, szokásaikról is rengeteg előbányászott. Köztük olyanokat is, melyeknek magyar kapcsolata máig kimutatható.

Mindezt tárgyi leletek is támogatják. Lezsák Gabriella régész a közelmúltban a Kaukázus térségében járt, s arról számolt be, hogy az ottani múzeumokban rengeteg középkori, magyarnak is vélhető tárgy található. Ásni sem kell, csak vizsgálni, elemezni.

Egyik legnagyobb nyelvészünk, Szentkatolnai Bálint Gábor műve a könyvesboltokba természetesen nem juthatott el, de tanulmányozható a Széchényi könyvtárban, ahol kérésre és fizetség ellenében külön lenyomatot is készítenek róla. Ki-ki megállapíthatja belőle, valóban nyelvrokonaink-e az adige-kabardok, más néven cserkeszek?

Érdeemes volna utánanézni, hogy az adige-kabardok és köztünk van-e vérségi – genetikai – kapcsolat? S ha igen, milyen? Mai nyelvük mennyit változott a XIX. századihoz és az akkori magyarhoz képest?

Vannak-e nyelvemlékeik? Milyenek? Meséik, mondáik kapcsolódnak-e a mieinkhez? Miféle „magyaros” tárgyak hevernek feldolgozatlanul az észak-kaukázusi múzeumokban? Lezsák Gabriella régészünk többet látott közülük, de ottani tartózkodási idejének rövidege miatt nem tanulmányozhatta őket.

Az összehasonlító népzeneudomány mai jelesei, Juhász Zoltán, Sipos János, Agócs Gergely és mások éppenséggel a magyar népzene V. ágát vélték fölfedezni a ma török nyelvű szöveggel kísért helyi népzeneben. Mire emlékeznek meséik-mondáik, konyhájuk, ruházkodásuk, vigalmi és temetési szokásaik? Mi lett azokkal, akik kivándoroltak Törökországba? Bartók kutatása óta nem hallani róluk. És így tovább...

Az adatok nélküli finnugor kapcsolatból már minden lehetségest és lehetetlent kifacsartak tudósaink. Tanítványaik buzgón írják az újabbnál újabb, a semmiről semmitmondó dolgozataikat. Mi más tehetnének: ebből lesz az ösztöndíj, a doktorátus, előmenetel a tudományos számlélétrán.

Aki föl merné tenni a kérdést, hogy vajon mit rejt számunkra a Kaukázus és vidéke, az vajon úgy járna, mint Szentkatolnai Bálint Gábor, az egyik legnagyobb magyar nyelvész?

*

A múltunk s vele a jövőnk iránt érdeklődők számára aranybánya Szentkatolnai Bálint Gábor könyve, valamint mellette az a tömérdek forrás, amit ez az egyetlen írás érintett. Aranybányászok kerestetnek.

Gál Péter

BALÁNBÁNYA TÖRTÉNETE
– KICSIT MÁSKÉPP

2018 szeptemberében jelent meg egy írás a *Székelyföld* kulturális folyóiratban (XXII. évfolyam 9. szám), Szabó Rita: *Változások egy székelyföldi településen a szocialista iparosítás és urbanizáció következtében* címmel. Az írás a szerző ELTE BTK néprajzi mesterképzésén írt szakdolgozatának egy része, melynek a címe: *Bányatelepből szocialista mintaváros*.

Nagy érdeklődéssel fogtam neki az olvasásnak, lévén, hogy ennek a mintavárosnak a születésénél én is „bábáskodtam”. A régi bányatelepet már 1964-ben megismertem mint praktizáló szakiskolás, és 1966 júliusától 1974 decemberéig ott dolgoztam és ott is laktam Balánbányán.

Ez a szakdolgozat már csak a terjedelme miatt sem adhatott egy teljes körképet a baláni életről és sajnos, néhány téves információt is tartalmaz. Amint a lábjegyzetekből is kiderül, a szerző egyik forrásanyaga Barabási László: *Balánbánya története* (Csíkszereda, 1996) című könyve. Kíváncsi lettem, vajon ki tévedett, ezért kivettem a könyvtárból ezt a kötetet. Hát bizony, Szabó Rita egyik téves adata ebből a forrásból származik: „a fokozódó munkaerőhiány és a munkásvándorlás kérdésének megoldása céljából 1969-ben megnyitotta kapuit a bányászati iskolakomplexum”. (156. oldal) A Balánon felépített iskola valóban akkor nyitotta meg kapuit, de a szakmunkásképzés már 6 évvel azelőtt megkezdődött. A Maros Bányaiipari Tröszt, ahová Balánbánya is tartozott, Csíkszeredában 1963-ban beindította a 3 éves bányászati szakiskolát 160 tanulóval. A most is a birtokomban lévő kicsengetési kártyánk igazolja, hogy 1966-ban a 160-as létszámból 141-en diplomáztunk: 29 bányász, 37 bánya-villanyszerelő, 38 bányalakatos és 37 ércelőkészítő-feldolgozó (19 tanuló, főleg a bányász osztályból, félbeszakította az iskolát).

Mielőtt tovább „áskálódtam” volna, megnéztem a lexikonban (*Új Magyar Lexikon*, 5. kötet, 41. oldal) és a *monográfia* címszónál a következőket olvastam: „valamely körülhatárolt tudományos kérdést részletesen, a teljesség igényével tárgyaló, nagyobb terjedelmű munka”. Miután ez a dolog tisztázódott, már nem zavart különösebben, hogy a rézérc-feldolgozás leírásánál számos műszaki elírás történt. Sokat segített volna ennek a résznek a megírásában, ha a szerző igénybe veszi Somay Péter vegyész-mérnök úr szaktudását, aki a feldolgozóüzem főnöke volt a '70-es években. Ami viszont tényleg zavart, az az, hogy a baláni kulturális-művelődési élet túl rózsaszínűre van lefestve. Az igaz, hogy a kezdeti, kőkorszaki állapotokhoz viszonyítva hatalmas fejlődésről beszélhetünk. Amikor én megismertem, a bányatelepen a mozin és a kocsmán kívül nem létezett semmiféle szabadidős programot kínáló intézmény. A hiányt pótlendő, impozáns méretű kultúrotthon épült, amelyben helyet kapott egy jól ellátott könyvtár is. A bányászklub keretében valóban többféle kultúrccsoportot hoztak létre, akik Balánon is szerepeltek. Azért írtam, hogy „is”, mert ezek az együttesek főleg vidéken léptek színpadra. Előbb csak a szomszédos megyékben, majd a fél országot bejárva tartottak előadásokat. Ennek a kultúrmisszióknak elsődleges célja a munkástoborzás volt. A műkedvelő előadókat mindig elkísérte egy-egy tisztviselő a személyzeti osztályról, jól ellátva megfelelő propagandaanyaggal. A leendő bányászok számára a fő csábítást a tömbházlakás ígérete és a valóban magas fizetések jelentették. A fenti mondatban a „műkedvelő” jelző arra utal, hogy ezek az amatőrök mindnyájan a bányavállalat alkalmazottai voltak, bányász-fizetést kaptak, akárcsak a baláni focisták és a csíkszeredai hokisok. Létezett egy baláni legenda, amely akár igaz is lehetett. Eszerint a vezérigazgató egy zárt körű vezetőségi ülésen a következőket mondta: a legaljasabb kizsákmányolás az, ami a vállalatunknál történik. Van ötezer alkalmazottunk, ebből 800-an dolgoznak a frontokban, ugyancsak 800-an a két flotációban, a többiek ezeknek a hátán élnek. Tele vagyunk raktárosokkal, irodistákkal, néptáncosokkal és focistákkal. Uraim, ha sürgősen nem intézkednek, önök is csomagolhatnak! Hogy ezek után mennyit változott a helyzet, erről nem tudok referálni, mert 1978 júniusában végleg eljöttem Balánbányáról.

Hogy igazságos legyek, a kultúrházban mégis zajlott az élet, számos országos hírű együttes, színház és előadóművész szerepelt nálunk. (Itt zárójelben két emlékezetes előadást említenék, kis ízelítőül az akkori civilizációs állapotokról. A brassói *Dalszínház* esztrádzenekeara szerepelt Balánban, de a zenekar előadását alig lehetett hallani a hangos tetszésnyilvánítás miatt. A nagy ováció annak a tucatnyi, alig szoknyás táncoslánynak szólt, akik a zenére illegették magukat. A félrészeg, krónikus nőhiányban szenvedő nézőközönség majdnem megrohmozta a színpadot. A másik előadás meghívottja Dan Spătaru volt, a '70-es évek nagy sztárja, akit a rajongói a műsor kezdete előtt jól leitattak.

A spicces énekes vagy két alkalommal majd letántorodott a színpadról, de olyan jókedvvel dalolt, hogy az egyórásra tervezett előadásból majdnem háromórás közös nótaest lett.)

Abban a már idézett könyvben [Barabási László: *Balánbánya története* – a szerk. megj.] van egyéb dolog is, amit én másképp tapasztaltam. A szakszervezet szerepéről van szó, amelyet a szerző túlértékel, a pártszervezet hatalmát jóformán nem is említi. A minden hónapban megtartott szakszervezeti gyűlések tartalmilag termelési értekezletek voltak, de itt tényleg elég sok mindenről lehetett pofázni. A valóságban mégis mindig úgy történtek a dolgok, ahogy az állampárt diktálta, a szakszervezetnek pedig kuss volt. Ami a könyvben tényleg felbosszantott, az egy semmitmondó, rövid híradás volt, minden kommentár nélkül, a 174-ik oldalon: „1975–1977-ben felületes geológiai felmérések alapján kényszerítik Balánbányát higanybánya megnyitására, feldolgozómű építésére Csíkszentimrén.” Ebből a nyúlfarknyi értesítésből egy kívülálló még csak nem is sejtheti, hogy milyen nagymértékű panamázás történt ott, amely egy totális gazdasági buktával és a higanybánya bezárásával ért véget. Mivel a szentimrei feldolgozóüzem beindításának első percétől, pontosabban 1974. december 9-től ott dolgoztam, fontosnak tartom, hogy dióhéjban ismertessem, mi is történt ott.

Így utólag azon csodálkozom, hogy a tervgazdálkodásos szocialista modell hogyan nem omlott össze már jóval '89 előtt? Az országos méretű, elpuskázott gazdasági intézkedésekről most nem beszélek, mert történtek helyi szinten is olyan képtelenségek, amiktől megáll az ész. Ott van például a belga gyártmányú bányamozdonyok esete. Ezek

a gépek nagyon drágák voltak, csak kemény valutáért lehetett megvásárolni őket, de egyetlen ilyen mozdony 45-50 csillét vontatott ki a bányából. A szatmári UNIO gépgyár ráállott a hazai mozdonygyártásra, de ezek a gyakran meghibásodó gépek csak kínkeservesen húztak el 20-25 csillét. Egy másik példa: a megye területén lévő bányáknak évi 150-200 darab csillére volt szüksége. Az alvázat, a tengelyeket és a kerekeket kiöntötték a gyergyószentmiklósi IUPS öntödéjében. Ezeket elküldték Vajdahunyadra, ahol a csille kupáját gyártották, ott összeszerelték és a kész csillét visszaküldték nekünk.

Visszatérve Balánra, el kell mondanom, hogy a mi híres bányánk bizony ráfizetéses vállalkozás volt. A masszív kitermelés folyamán mindig az derült ki, hogy a kibányászott kőzetben nincs meg az a réztartalom, mint amennyit a geológusok feltételeztek. Hogy csak tévedésről vagy csalásról volt-e szó, azt ma már nem lehet tudni. Amit viszont a saját szememmel láttam, az bizony csalás volt. A bányászokat a kitermelt rézérc tartalmú kőzet tonnája alapján fizették. A csalás abban állt, hogy a csillét feléig, háromnegyedéig meddővel rakták meg, majd a tetejére rézércet lapátoltak. Ezt a bányásztrükköt az ércfeldolgozók azzal ellensúlyozták, hogy a próbaszedő gépbe meddő-örleményt csempészték.

A „sumákolás” a szentimrei higanybányánál tetőzött. Ama bizonyos „felületes geológiai felmérés” szerint a kőzetben levő cinóber mennyisége el kellett volna érje az 1400-1500 g/tonnát. A kitermelésnek már a kezdeti fázisában az derült ki, hogy ez a mennyiség alig érte el a 450-500 g/tonnát. Akárcsak a réznek, a higanynak is van hadiipari felhasználása, ezért a bányászásukat forszírozták, ameddig lehetett. Balánon az évi 150-180 kg arany és az 5-600 kg ezüst ára úgy-ahogy pótolta a veszteségeket, Szentimrén viszont kész katasztrófa állt elő. Az eredetileg is veszteséggel indult vállalkozás két és fél év működés után a bánya bezárásával ért véget. Sokmillió kár és egy azóta is ketyegő környezetromboló bomba, a zagytározó maradt utána.

De térjek vissza Balán történetére. Hogy más forrásból is tájékozódjak, becserkésztem az interneten egy anyagot: Farkas Aladár: *Balánbánya rövid története* a címe. Amint azt előre megjósolhattam volna, ez a szerző is felhasználta a néhai Barabási úr könyvét

forrásanyagként. Mondanom sem kell, hogy az ércfeldolgozás technológiájának leírásánál ugyanazokat a pontatlanságokat vette át, amelyekről már említést tettem. Ha csak ennyi hiba lett volna, akkor nem olvasom újra ennek a rövid történetnek a közelmúltról szóló részét. Íme, egy első, számomra meglepő közlés: „de jött a kollektivizálás és elbocsátották a baláni bányavállalattól mindazokat a munkásokat, akiknek földjük volt, de nem léptek be a termelészövetkezetbe”. Hogy ilyen eset valóban előfordult, azt egy kicsit valószínűtlennek tartom. Amíg megvolt a mezőgazdasági háttérük, addig a gazdálkodók nem igazán akartak földalatti munkára menni, és akkor még nem is volt megszervezve az ingázás. Tény, hogy 1962-ben befejeződött a kollektivizálás és aki akkorra még nem állott be „szépszerével” a tsz-be, hát elvettek tőle mindent erőszakkal. A koldusbotra juttatott földművesek a Csíki- és a Gyergyói-medencéből csak ezek után indultak el Balán felé. A teljesen nulláról induló helyzetből a bányászfiatalkor próbáltak új életet teremteni.

1966-ra már kialakult egy száz százalékos magyar ajkú ingázó társadalom. A buszok Csíkszépvízről indultak és Szentmihály-Vacsárcsi érintésével egész Felcsíkról szállították a munkásokat. A másik irányból, a Gyergyói-medencéből is jöttek az ingázók, innen is számszámra. Ezeket a dolgozó és megbízható embereket nem kirúgták a bányától, hanem megbecsülték és igyekeztek megtartani őket.

Nem túlzok, amikor azt állítom, hogy a baláni népesség háromnegyed részét (főleg az első időkben) olyanok képezték, akik valamiért már voltak összeütközésben a törvénnyel. Hozzájuk képest ez az ingázó társadalom képviselte a munkás elitet. Az igazi vezetőréteg, a vállalat műszaki személyzete, az irodisták, a tanügyben és az egészségügyben alkalmazott személyek szigorúan elkülönültek a melósoktól, és nyugodtan kimondhatjuk, létezett a nemzetiségi elkülönülés is. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy 1966-ban az igazgatót, Cristi Marint kivéve, a baláni vezetőség magyar vagy német nemzetiségű volt. Olyan neveket említhetünk, mint: Rác, András, Rittweis, Péter, Lendeczky, Pataki, Stanczki, Daday, Jagos, Kirmayer, Martini, Vermesser, Bagossy, Mezei stb. Hogy a bányánál milyen volt az arány, arról nincs pontos

információm, de a feldolgozóüzemben tevékenykedő személyzet 90%-a magyar volt és nem létezett egyetlen román mester sem.

Egy újabb tévedés Farkas Aladár írásából; „1961–1963 között megépült az ércfeldolgozó üzem.” Ennek az úgynevezett *Új flotáció*nak mindössze egyetlen vonala épült fel 1964-re. A teljes négy vonalból álló ércfeldolgozó az évtized végére lett készen. Még egy téves rész: „1966-ban megkezdték 2 legénylakás és egy 160 lakrészes garzon építését”. Annak az évnek, vagyis '66-nak a tavaszán én mint praktizáló szakiskolás már ott laktam az 1-es számú legénylakásban. A folytatásban nincs megemlítve, hogy összesen 5 legénységi épült, és a garzon is csak jó nagy késéssel készült el. Ahhoz, hogy az alsóváros felépülhessen, beleértve a garzont is, előbb szét kellett verni azt a szörnyűséges nyomortanyát, a két barakkvárost, becenevükön Texast és Brazíliát.

Még egy gyöngyszem: „1969-ben átadták a termelésnek az Északi dúsítóművet, 2.500 tonnás napi kapacitással. (Négy sorral lennebb így folytatódik: „1970-ben tovább bővítették az Északi dúsítóművet”. Az északi vagy más néven a felső flotáció teljes kapacitása maximum 1500 tonna, tudtommal három, egyenként 500 tonna kapacitású golyósmalom üzemelt ott.

A végére maradt egy igazi csemege: „minden évben, szeptember első vasárnapján megünnepelték a bányásznapot”. De csak Magyarországon esik a bányásznapi ünnepség szeptember első vasárnapjára, az 1919. szeptember 6-án Tatabányán eldőrdült sortűz emlékére, amikor a csendőrök a sztrájkoló bányászok közé lőttek és több bányász is életét veszítette. Balánbánya viszont Romániában található, így ott a bányásznapot augusztus elején tartják, az 1929. augusztus 5-6-án Lupeni-ben történt nagy bányászmegmozdulás emlékére, amikor az ottani hatóságok szintén belelővettek a bányászokba, és ott is sok haláleset történt. Ha Farkas Aladár vette volna a fáradságot, hogy megkérdezze a bányásznapi időpontjáról egy balánbányait, elkerülhette volna ezt a tévedést.

Bár mindhárom anyagban sok statisztikát találunk, nincs kimutatás a munkabalesetekről és a szilikózisos megbetegedésekről. Egyetlen utalást találtam, amely évi 10-12 halálos balesetet jelez. Nem valószínű,

hogy létezik valahol egy Balánról szóló bűnügyi statisztika, de ha mégis, az hajmeresztő adatokat tartalmazhat. A bűnözés minden válfaja szerepelne benne, főleg a kezdeti korszakból. A bajok forrása szerintem a mértéktelen alkoholfogyasztásban keresendő. Van egy tényleg hihetetlen adatom, hiteles forrásból. Volt két ismerősünk, akik az új vendéglőben dolgoztak mint pincérek, és a mi legénységi blokkunkban laktak. Ők mesélték, hogy a bányásznap ünnepségre csak sörből tizennyolcezer üveggel vittek ki a színpadhoz, ezt a mennyiséget két óra alatt felvásárolták. Hiába volt szesztilalom a fizetés- és előlegnapokon, a szesztestvérek vidékről hozattak ipari mennyiségű piát. A mértéktelen ivászatokat hatalmas bunyók szokták követni. Néhány olyan verekedést láttam, amelyekben közel ötven ember csépelte egymást. Én, hál' istennek, megúsztam, soha nem keveredtem bele az ilyenfajta „tornagyakorlatokba”. A biztonság kedvéért mégis készítettem magamnak egy önvédelmi „fegyvert”. Ez egy jó vastagfalú gumislag, egyik végében egy jókora vascsavarral. Ez a kézbeli éppen elfér az ember belső zsebében. Balánon minden rosszra fel kellett készülni, mert például két ismerősömet is teljesen ártatlanul agyba-főbe verték „ismeretlen tettesek”. A bányásznap ünnepségei is rendszerint tömegverekedéssel értek véget, egyetlen emlékezetes esetet kivéve. Rossz idő ígérkezett abban az évben a bányásznapon, ezért ki sem mentünk megnézni az ünnepi műsort, a balkonunkon sörözgettünk. Még javában tartott kint a domboldalon az előadás, mikor hatalmas felhőszakadás támadt. Az ünneplő tömeg rohant befelé, hogy minél hamarabb fedél alá kerüljön. A menekülő jónép mögött egy öltönyös-nyakkendőös ürge jövögetett ráérősen. A tömbházunk esőcsatornája valahol a második emelet magasságában le volt tépve és a kifelé hajló vége vastag sugárban öntötte szét a lezúduló esővizet. Volt nagy nevetés, mert az elázott illető, meglátva azt az égi zuhanyzót, szép ünneplő ruháját magán tartva, beállt a bőséges vízszugár alá. Énekelgetett, pattogatott az ujjáival és bokázott is hozzá. Vagy tíz percig szórakoztatott minket, és látszólag ő is nagyszerűen érezte magát.

Van még egy mulatságos sztorim azokból a régi szép időkől, amelyet el szeretnék mesélni. A hetvenes években, az úgynevezett „makaróni-western”-filmekben szerepelt a közkedvelt mozisztár, Giuliano Gemma.

A szereléke: fehér kosztüm, fekete ing, fehér nyakkendő, fekete lakkcipő annyira megtetszett az egyik bányásznak, hogy pontosan egy ilyen öltözetet készíttetett rendelésre. A méregdrága felszerelés remekül állt a gazdáján, de egy apróság sokat rontott az összképen: a fekete lakkcipőből kivirított a tiritarka műanyag zokni. Miután a haverjai társaságában megtartotta a divatbemutatót a központban, betértek a vendéglőbe ünnepelni. Itt történt a katasztrófa, egy pohár vörösbor ráömlött a vadonatúj öltönyére...

Visszatérve a komolyabb témához, a tanulmányozott három krónikából kimaradt annak a nagyszabású ünnepségnek a megörökítése, amelyet 1968-ban abból az alkalomból tartottak, hogy a bányatelep elnyerte a város rangot. Csíkszentdomokos felső végébe egy látványos emlékművet emeltek, egy nagy méretű körző két szára közé beállított csille fölött büszkén hirdette a tábla: ORAȘUL BĂLAN. A székely folklórba rövid idő múltán bekerült egy találós kérdés: Mi van addig a tábláig, és mi van azon felül? A válasz: Addig a tábláig van a törvény és a rend, azon felül van Balánbánya. (Hasonló gyorsasággal született meg egy másik aranyköpés, miután a csíkszeredai Fehér Házra toronyórát szereltek: Hallottátok? Ütött a párt órája!)

Nemsokára a városi rang elnyerése után meglátogatta Balánbányát Ceaușescu, aki többek között „Az ország élbányásza” címet is viselte. Látogatásáról már jó előre értesítettek, így két napon át leállt a termelés, mindenki takarított s megpróbált rendet teremteni a városban és a vállalatnál. Minden melós vadonatúj munkaruhát, gumicsizmát és bányászsisakot kapott. A flotáció teljes berendezését kifényesítettük, és csak akkor indítottuk be a gépeket, amikor a hivatalos kocsisor odaért a főkapuhoz. A főtitkárnak sértette a fülét a pokoli zaj, az orrát csavarta a por és a vegyszerszag, így két perc alatt átfutott az üzemen. Mi gyorsan leállítottuk az összes berendezést, és futottunk utána, a parancs értelmében ott kellett legyünk a bánya előtt felállított dísztribünnél, hogy meghallgassuk az „értékes útmutatásokat”. Amint a dátumból is kiderül, Csau tömjénezése már akkor elkezdődött, de a kezdetekben ez a nyalás még nem került olyan sok pénzbe. A nyolcvanas évek közepén már nem számított a pénz, számolatlanul költöttek az ilyen munkalátogatásokra. Történt, hogy a Génusz egy kétnapos

látogatásra érkezett a tusnádi tsz-hez. Mivel a község nem tudott biztosítani megfelelő létszámú tapsolót, egy sok pénzbe kerülő megoldást találtak a helyi pártfunkcionáriusok. Előállítottak 50 autóbust, a csíkszeredai vállalatoktól kiemelték a termelésből vagy 2000 embert, és lefuvaroztatták Tusnádra. A buszsofőröknek és a tapsolóknak a vállalatok ki kellett fizessék a napi díjukat, és az üzemanyagot is el kellett számolni. Két nap múlva, mikor elutazott a Kondukátor, megismételtük az autobuszozást, a tapsolást, majd testületileg elmentünk sörözni.

A pártfőtitkári vizit messzire nem volt olyan érdekes, mint két, tényleges munkalátogatás. Ha jól emlékszem, 1968-at írtunk, amikor egy húszfős bányász-delegáció érkezett a messzi Kínából. Szájtátva megbámultuk őket, lévén, hogy addig eleven kínait nem láttunk. Az egyik nap úgy jött ki a lépés, hogy egyszerre ebédeltünk velük a kávéban. A szakácsnőnk rizses hússal kedveskedett az egzotikus vendégeknek, s azok a szimpatikus kis emberkéek olyan áhítatosan és lassan ebédeltek, hogy azt hittük, ott fog érni az este. Hogy tulajdonképpen mi célból jártak nálunk, azt nem kötötte az orrunkra a magas vezetőség.

Egy másik látogatás még rendkívülibb volt, egy flotációs szakemberekből álló küldöttség érkezett a világ másik feléből, Chiléből. Ők egy konkrét ajánlással érkeztek, óriási fizetéseket és ötéves munkaszerződést ígértek azoknak az ércfeldolgozó szakiknak, akik bár konyhanyelvi szinten, de beszélnek spanyolul. Egész Balánon nem lehetett ilyen embert találni, így pár nap után egy másik javaslattal álltak elő. Jóval kevesebb pénzért ugyan, de egy egyéves, üzemi gyakorlattal egybekötött nyelvtanfolyamot szerveznének ott, Chilében, és utána jöhetne a rendes fizetés és az ötéves szerződés. Erre a változatra már voltunk egy páran jelentkezők. Azt nem tudni, mi történhetett, de ez a delegáció egy nap váratlanul elutazott Balánról, többé hírt sem hallottunk felőlük. Utólag örvendhettünk, hogy ez a chilei munkavállalás nem jött össze. Az történt ugyanis, hogy 1973. szeptember 11-én a szocialista államfőt, Salvador Allendét megbuktatta Pinochet tábornok. Ez a hosszú életű puccsista nemcsak az elnököt lövette le, hanem hajtóvadászatot rendezett az összes chilei szocialista-kommunista ellen. Ha abban az időben éppen ott vagyunk mi is, lehet, hogy nem ússzuk meg szárazon.

A baláni életnek volt egy vetülete, amelyről a krónikák szemérmesen hallgattak, hallgatnak. Olvastam egy adatot, amely szerint 1983-ban a baláni összlakosság száma 14 415 fő volt, ebből 8018 férfi és 6337 nő. Arról nincs adatom, hogy ez a férfi-nő arány milyen volt a '60-as évek elején-közepén.

Személyes meglátásom szerint ez az arány 85-90% volt a férfiak javára. Ez érthető is, a bányának nem volt szüksége női munkaerőre. Egyszóval, ahogy már egy helyen említettem, Balánon krónikus nőhiány volt, és ez rengeteg problémát okozott. Mostani szemmel nézve, azt hiszem, hogy a hatóságok hallgatólagos beleegyezésével jött létre az az állapot, amelyet én féllegális prostitúciónak neveznék. Hétköznapiakon is működött az üzlet, de fizetés- és előlegnapok után tömegestől keresték fel városunkat a pénzéhes ringyók. A szájhagyomány alapján árakat is tudok mondani: 100 lej egy órára, 250-300 lej egy éjszakára. Volt egy állandóan Balánon „dolgozó” és ott is lakó luxus-szajha, akit csak úgy emlegettek, hogy Róza, az 500 lejes k...va. Még miután emelkedni kezdett a női lakosság száma, akkor is számos házasságtörés, féltékenységből elkövetett súlyos testi sértés, sőt gyilkosság is történt. Egy tragikomikus „love story” pontosan a mi tömbházunkban zajlott le. A negyedik emeleten egy klub volt berendezve a legénység számára, tévével, sakkasztalokkal és egy minikönyvtárral. A könyvtárosnő egy komoly, olyan 32-34 éves, kétgyermekes családanya volt. A „technikai részletekről” nincs információm, de ez a nő összeszúrta a levét egy hozzá képest taknyos kölyökkel, egy 18 éves sráccal. A nő otthagya a férjét, két gyermekét és megszökött ifjú szívszerelmével. Vagy három hónap múltán bűnbánóan visszatért abból az isten háta mögötti moldovai faluból. Állítólag nemcsak, hogy nem tudott megbarátkozni a középkori életkörülményekkel, hanem egy idő után még verést is kapott a lovagjától. A férj visszafogadta, de a megélt szégyen miatt rövid időn belül elköltöztek.

Van egy szívszorító történetem is onnan, Balánbányáról, amely szintén nem szerepel a krónikákban. Még most, bő fél évszázad után is nagyon jól emlékszem annak a fiatal, Maros menti fiúnak az elbeszélésére: „Mikor betöltöttem a tizennegyedik évemet, hívtak a milíciára, hogy átadják a buletinomat (személyazonossági igazolvány).

Hazatérve ott várt az asztalon egy liter pálinka, 100 lej, és apám azt mondta: Te vagy a legnagyobb a testvéreid közül (haton vagyunk) és most már felnőtt lettél. Ez a pálinka és ez a pénz a tiéd, mától fogva itthon nincs helyed. Menj és dolgozz, tartsd el magad! Két évig egy csobánnál pásztorkodtam egy hegyi faluban. Étel, egy rend pufajkát és egy pár gumicsizmát adott. Még apámtól sem kaptam annyi verést, mint ettől a juhásztól. De most, hogy betöltöttem a 16 évet, megszöktem onnan és itt, a bányavállalatnál felvettek rendes munkára. Senki sem ver meg és itt lakhatok ebben a szép szobában...”

Valószínű, hogy voltak ennél tragikusabb sorsú lakosai is a régi Balánnak, de akárcsak ezt a gyerekembert, már régen elsodorta őket is az élet, élettörténeteikkel egyetemben.

A végére hagytam egy témát, melynek azt a tömör címet adnám: „Káosz a köbön” és egy érdekes szociológiai tanulmány alapja lehetne. Már említettem, hogy a cég öt legénységi lakást építtetett, amelyben ingyenes lakhatást biztosítottak a férfi munkaerőnek. Ezek a teljes komforttal berendezett épületek csak a nevükben voltak legénylakások, a lakók jó része családos ember volt. Szükségmegoldásból laktak ott, amíg a cég ki tudott utalni számukra egy családosoknak épített tömbházlakást. Minden „legénységi” négyemeletes minden szinten 24 négyágyas szobával. Így egyetlen blokk népessége kitesz egy kisebb falunyi lakost, 480 embert. Na, most el lehet képzelni, hogy egy ilyen szobában összekerül négy vadidegen ember, akikben semmi közös nincs. Más és más az életkoruk, a társadalmi hátterük, iskolázottságuk, esetleg a nemzetiségük is. Ennek az összezárt négy embernek sok esetben nem is volt ideje összeismerkedni, összeszokni. Volt rá eset, hogy pár hónap alatt a szoba teljes tagsága kicserélődött, olyan nagy volt az elvándorlás. A legnagyobb problémát az okozta, hogy az import munkaerő általában olyan elmaradott vidékről származott, ahol akkoriban még villanyáram sem létezett. Volt olyan lakótársunk, aki itt látott életében először csapból folyó hideg-meleg vizet. Sokuknak a legegyszerűbb higiéniaiával is gondjuk volt, hogy a rendről és a fegyelemlről ne is beszéljek. Ezt a egyes társaságot csak a szigorú, gyakori ellenőrzésekkel lehetett úgy-ahogy kordában tartani. A szakszervezet és a KISZ küldötteit nem nagyon respektálták, egyedül csak a

rendőrségi ellenőrzésektől tartottak a legényeink. Pontosan a nagyon alacsony civilizációs színvonal miatt a lakótársak zöme meg sem próbált kialakítani egy alapvető együttélési szabályzatot. A három műszak miatt amúgy is nagy volt a jövés-menés, gyakorlatilag hajnali öt órától éjfélig tartott a program. Ezért a pihenés sok esetben csak szakaszosan, részletekben valósulhatott meg. Ébredtem én olyanra, éjszaka fél egykor, hogy egy örült tag, egyetlen madzagos gatyába öltözve a tangóharmonikát nyekergeti az erkélyen. Volt, hogy ugrotunk ki az ágyból, mert egy üvöltöző, hattagú társaság robot lefelé a lépcsőházban, egy hetediket kergetve. A folyósók hosszában tucatnyi, magas fémlábakon álló, öblös bádoghamutálca volt elhelyezve. Akadt olyan tréfacsináló, aki sorra elröpítette ezeket a hamutálcákat a folyósó hosszában, a pokoli csörömpöléssel az egész szint lakóit felébresztve. Fizetés- és előlegnapokon aztán végleg lóttak a pihenésnek, sokszor reggelig tartott a dorbézolás, ének- és zeneszó mellett. (Dobhártyánk terrorizálása akkor érte el a csúcspontot, amikor a szomszédom felvette magnóra *A csavargó* című indiai film zenéjét. Vagy három hónapon át azzal a nyávogós zenével keltünk-feküdtünk. Egyik nap váratlanul megszakadt ez a zenés ébresztő, mert a szomszéd pénz nélkül maradt és eladta a magnóját. Örömben elmentem a kocsmába és megittam egy deci orosz vodkát.)

A baláni bányászat „gyászjelentőjét” szüksézávan így fogalmazták meg: „2006 tavaszán a vállalat elbocsátotta az utolsó 600 alkalmazottját”. Én hiszem, hogy a bánya halála nem érvényes a városra is. Bár a lakosság létszáma több mint felére csökkent, Balánnak mégis van jövője, amelyet én a turizmus felfuttatásában látok. Most, hogy újból tiszta a levegő és tiszta az Olt vize is, a táj csodálatos adottságait kihasználva, a bányászvárosból jelentős turisztikai célpontot lehetne kialakítani. A Nagybagymás–Egyeskő túravonal mindig is nagy vonzerővel bírt, ottlétem alatt engem is sokszor elcsábított. Az valami kimondhatatlanul szép látvány, mikor az Egyeskő csúcsáról körbenézel az egész Felcsíki-medencén. A vérbeli hegymászók tudják, hogy a Nagybagymásról át lehet menni a tündéri Háromkút-völgyébe, onnan „csak pár lépés” a Gyilkos-tó. Ugyancsak Balánról kiindulva, a Gál-kútja völgyön felfelé haladva, elérhető a Naskalat, onnan leereszkedve a

festői Gyimesek völgyébe lehet eljutni. A várost környező hegyoldalak sí- és szánkópályák kiépítésére alkalmasak, és a duzzasztógát mögötti tó körül is kiaknázásra váró lehetőségek vannak.

Nagyon nem szeretném, ha valaki azt hinné, hogy osztani akarom az észet, a balániak maguk is jól tudják, mi a jó nekik. Én csupán egy, a hőskorban ott élt szemtanú meglátásait vetettem papírra.

Nemrég újraolvastam Karácsony Benő: *A megnyugvás ösvényein* című könyvét. Egy helyen az író azt mondja, hogy mint bűnöző, aki visszatér a tett színhelyére, ő is visszatért arra a helyszínre, ahol elkövette azt a bűnt, hogy fiatal volt. Most én is ezt akarom tenni: annyi idő után újra szeretném látni azt a helyszínt, Balánbányát, ahol én is fiatal voltam. Ha a Fennvaló éltet és egészséget ad, még a nyáron felkeresném néhány öreg cimborámat, hogy nosztalgiázzunk azokról az időkről, amikor még a (rezeet tartalmazó) kövek is lágyak voltak...

Neculai

Gagy József

SZTRÁTYA DOMOKOS,
GAZDÁLKODÓ ÉS KOLLEKTIVISTA¹

Az 1948-ban a kommunista hatalomátvétel nyomán kialakuló pártállami rendszer cselekedeteit Sztrátya Domokos falusi, a kialakuló beszolgáltatási rendszerrel viaskodó gazdálkodó család tagjaként éli meg, figyeli és értékeli. A katonaságtól való leszerelése után egyre inkább elkeseríti a politikai rendszer parasztokat kizsákmányoló gyakorlata, meg a gyakorlat és az ezt elleplező propaganda közötti egyre nyilvánvalóbb ellentét. Adott pillanatban úgy dönt, hogy számokra alapozva bebizonyítja ezt, leleplezi a nyilvánvaló hazugságot.

„'54-55 telén nekifogtam, és összeszedtem az egész aktát, amik voltak a zülemnek. Az adónyugtáig el s mindenig, mert annyiféle irat volt, ezért a beszolgáltatásokért, mindenért. Csináltam egy számvetést, hát '47-ig visszamenőleg kaptam meg minden aktát, s csináltam egy összesítőt, összefűztem doszárba és csináltam egy hatalmas táblázatot, a plakát papír hátára. Megírtam mellé egy olyan táblázatot, a katonaságnál úgy mondták románul, hogy számvetést. Hát volt ejisze egy olyan 3 és fél vagy 4 és fél oldal, de csak tiszta ceruzával írtam a dolgokat. Azzal fejeztem be, hogy még kérdezze valaki, hogy miért áll omlás előtt a mi kicsi paraszt gazdaságunk, mikor 7 év alatt 33 tehén értékeinek az árát kitevő javakat adtunk az államnak. 7 év alatt. A szeredai² piacot vettem alapul, piaci értékeket, aztán arról csináltam egy számvetést.”

Ez a számvetés a rendszerrel dacoló csendes ellenállásának bizonyítható kezdete. Két dolog mindenképpen figyelmet érdemel a fentiekből. Az egyik az íráshoz, iratokhoz való családi viszony, amibe Domokos beleszületett, belenőtt: a család megőrzi az iratait, és csak az az iratkezelési technika szükséges ahhoz, hogy ezeket rendezze és ezekből

1 A jobbágyfalvi (Csíkfalva község, Maros megye) Sztrátya Domokossal (1931–2018) 2014 októberétől haláláig, 2018 márciusáig folytattam rendszeres, rögzített beszélgetéseket. Szerencsés körülmény, hogy olvasó-író ember volt, életútja bemutatásához írott dokumentumok is rendelkezésre állnak. A terepmunka anyagának feldolgozása folyamatban van, ezúttal a gazdálkodó és kollektivistá Sztrátya Domokost szeretném bemutatni.

2 nyárádszeredai

értelmezéseket alakítson ki, amelyet a katonaságnál sajátított el. Ugyanis a katonaságban kitanulta a levéltárosi mesterséget. A másik: mindez egy életre megerősíti egyébként is létező, az iskolából és családból magával hozott elveit, elkötelezettségét, világlátását. Mindezek után egy pillanatra sem sem merült fel benne, hogy a szocialista rendszer a család, a családi gazdaság, a falusi gazdálkodók, a paraszti társadalom javára működne, hiszen a statisztika világosan mutatja az állam valódi szándékait, cselekedeteinek eredményeit: nem a jólétet növeli, hanem a kiszolgáltatottságot és alárendeltséget. Nem támogatja, hanem kifosztja a falusi gazdálkodót. A tanulságot egy fiatalember vonja le, de egy életre szól:

„Valahogy nagyon visszataszítóan hatott rám ez a kommunizmus szelleme. Teljesen kiraboltnak éreztem magamat és a népet is. Lelkileg, szellemileg, anyagilag, mindenféleképpen. Úgyhogy mindig vártuk a szebb jövőt, a vége felé, mikor már az idő is telt, s minden, beszélgettünk már a nyugdíjról, ezt-azt. S arra vágytam örökké, hogy a 2000-et érném meg, mert az én rövid felfogásom szerint is, szoktam mondani, hogy addig valami változás kell legyen. Aztán gondoltam arra is, hogy valahol elégtételt kellene kapjon az ember. Aztán meg is jött a változás.”

Sztrátya Domokos a családi iratokból összeállított, ma is vizsgálható iratcsomóban³ *Kimutatás az 1959. január 8-án létező anyagi állapotról* címmel a családi vagyon 1958 végén levő állapotát mutatja be. Eszerint ekkor 3,47 hektár szántófölddel és 0,59 hektár kaszálóval rendelkeztek, ebből 0,29 hektár volt a belsőség (házhely, gazdasági épületek, kert). Volt két tehén, egy juh és egy bárány, két nyolchetes malac, három tyúk. Két testvére (Irma, József) családalapítása után ez maradt özvegy édesanyjának, egyedülálló Péter bátyjának és neki, mint „kicsi hely, parasztgazdaság”, amely eltartotta őket. Vagyis ebből fizették az adót, meg a kötelező szerződések szerinti terménymennyiséget. Az 1959-es, valamint 1960-as és 1961-es évekről sokkal teljesebb beszámolót olvashatunk az iratcsomóban, ugyanis megőrizte az adott évben használt falinaptárakat (1959-es *Előre*, 1960-as *Előre*, 1961-es *Calendarul crescătorilor de animale producătoare de lapte* falinaptárakról van szó), ezekbe bejegyzéseket tett, és a hátukra a következő évek elején

3 2. sz. dosszié 1958–1959–1960. évekre szóló összes iratokkal, az adóívek és nyugták kivételével.

bemásolta a külön is elvégzett, a gazdálkodás eredményeire vonatkozó összegzéseket. 1959 az utolsó év, amikor a teljes gazdálkodást a maguk elképzelései szerint folytatják, a következő két esztendő az átmenet évei. 1959. szeptember 3-án lépnek be a társas gazdaságba. A falinaptárra tett bejegyzés szerint: *„Ez év szeptember 3-ik napjának »emléke« fennmarad, mert akkor »beléptünk« a társas gazdaságba.»* Ez a következő, 1960-as évre jelent majd kötelezettségeket. Az önálló gazdálkodás utolsó évéről a falinaptár hátoldalára elkészített *Kimutatás az 1959. évben eszközölt állammal szembeni kiadásokról. Adóívszám 192, biztosítási lap száma 31.225 az özv. Sztrátya Péterné 4,62 ha összterületű gazdaságában* című összegző statisztikában olvasható, hogy a befizetett adók (földadó, ADAS, önadó, füstadó, fedeztetés, kamat) mennyisége 1875 lej, a bankból felvett tartozás után kifizetett összeg (törlesztett tőke, kamat, biztosítás) 897 lej, a kvóta (hús, gyapjú) 662 lej, tehát *„évi összes kiadás az állam részére 3.434 lej”*. Az oldalon van még egy összegzés: *Kimutatás az 1959-ben csarnok útján értékesített tej mennyiségekről, ez 2.076, 80 lej.* Az oldal alján pedig ott az új helyzetet ismertető megjegyzés: *„1959 szeptember 3-án »beléptünk« a »Bekecsalja« társas gazdaságba 3,51 ha földterülettel, melyet akaratumk ellenére kézbe vettek, ugyane hónap huszon...-án a többit is bekebelezték. 1959. december 1-én a következőképpen lettek »regisztrálva« a társas földek: szántó 3,48 ha, kaszáló 0,54 ha, összesen 4,02 ha.”*

Ugyanakkor ott az oldal alján a hitelesség igazolására hivatott, Sztrátya Domokos öntudatosságát és a munka elvégzése utáni büszkeségét dokumentáló, később is visszatérő formula: *„Ezen a papíron levő összes kimutatások és jegyzetek megegyeznek a teljes valósággal, melyek a hivatalos aktáim segítségével bármikor ellenőrizhetőek. Készítette a legnagyobb pontossággal Sztrátya Domokos Jobbágyfalva 1959. XII. 31. (szilveszter).”*

Mindezt a statisztikát kíséri egy kommentár, külön lapon: *„1959 Isten áldásában »gazdag« esztendőnek mondható. Mindenféle termény tökéletes minőséggel és dús mennyiséggel fizetett egész határviszonylatban. Egyedül a szőlő fizetett a szokottnál gyengébben, melynek legfőbb oka a korai hóharmat és fagy volt, amely egyébként nem ártott. A bor kevesebb lett és savanyú. Istennek hála minden jóságáért. Terményeink a következő mennyiségben voltak: búza 60 kalangya 20 mázsa (szerződés két mázsa), kukorica 6 szekérral (szerződés 50 kg), árpa 3 mázsa, zab 4 mázsa. Vágtunk*

egy 140 kg-os disznót, a madarasi félért. Kiadásokért sem kellett azonban kölcsönért menni. 3.434 leit adtunk ki csak az állam részére, melyet a szükséges akták bizonyítanak. A magunk részére történő kiadások e mellett mélyen eltörpülnek. Sztrátya Domokos.”

A következő összegzés az 1960-as *Előre* falinaptár hátoldalán olvasható. Ebben megjelenik számszerűen a család munkája utáni évi jövedelemnyiség: a bevételek 6338,15 lej,⁴ a kiadások 4329,05 lej,⁵ tehát „Össz. 2.009 lei jutott a család fenntartására irányuló kiadásokra”. A következő, az 1961-es „*utolsó*” esztendőben a bevételek összege 9036 lej,⁶ a kiadásoké 6431 lej,⁷ a család fenntartására ezúttal 2605 lej marad.

Igen figyelemreméltóak azok a feljegyzések, amelyeket 1960-ban és 1961-ben folyamatosan készít arról, hogyan gazdálkodnak a társasban: miképpen történnek az ígéretek és azok beváltása, a munkaszervezés, a kifizetések – vagyis mi az, ami előrevetíti a jövőt, amire még inkább lehet majd számítani a kollektívben. Megelőlegezett bizalmatlansággal figyelni az eseményeket, készíti a feljegyzéseket – s valószínűleg minden, amit leír, nem csak az ő észrevétele, hanem a közösségben állandó beszédtema. Elkezdődik az új – adminisztratív és hatalmi – viszonyokkal való ismerkedés, azok tanulása: „*Társas gazdasági jegyzetek 1960-ra. Gabona szerződések... összesen 230 lej. A 230 lej előlegből levontak 11 lejt beiratkozási díjra, és 15 lejt az elnök, titkár fizetésébe. Összesen 26 lejt. Kézbe kaptunk 204 lejt. 1960-ban hektáronként 5 lej elnök-titkár fizetés jár. 1960. I. 26.*” Majd: „*Cukorrépa előleget kaptunk összesen 241 lejt és ebből levontak 5 lejt elnök-titkár fizetésbe. Kézbe kaptunk 236 lejt.*” Majd „*1960. szeptember 29-én a szójásból a gyakorlótér tetején kaptunk földet a*

4 „1 db. borjú szerződésbe 1.611,90 lej, 1 db. disznó piacon 650 lej, 2.046 liter tej 2.482,50 lej, répa pénz 862,50 lej, szerződött búzáért 412,80 lej, szerződött törökbúzáért 228,60 lej, szerződött árpa-napraforgó 40,21 lej, szerződött bükkönyért 28,64 lej, juhgané pénz 21 lej, összesen 6.338,15 lej.”

5 „Az állam részére eszközölt összes kiadás 1960-ban 2.774,50 lej, Laji bátyánk temetése 1.007,10 lej, édesanyám kórházi költsége 327,75 lej, gázfogyasztásért 466 lej, termelői lap 20,20 lej, újságra 60,50 lej, össz. 4.329,05 lej.”

6 „Beadtuk a vén tehenet 2.460 lei, eladtunk egy borjút Hodoson 1.850 lej, eladtunk egy 100 kg-os disznót 1.180 lej, répapénzt kaptunk 1.750 lej, 756 liter tej pénze 914 lej, szerződött búzáért 416 lej, szerződött árpáért 51 lej, szerződött kukoricáért 236 lej, szerződött bükkönyért 179 lej, összesen 9.036 lej.”

7 „Adók, húsok 2.596,50 lej, gáz 498,50 lej, prizsmahordás Iszlóba 81 lej, termelő lap 20 lej, állatvásárok lebonyolítása 165 lej, újság Előre 50 lej, 2 malacot Kósa Gyulától 320 lej, összesen 6.431 lej.”

cseroldal helyett, amelyet az állami gazdaság eltulajdonított.” Majd: „Az októberi tejfizetéskor fizettünk 12 lejt a vetőgépek javításáért.” Majd: „1960. XI. 25. A répa fizetés a következőképpen ment: legelső lépés volt hogy a répa mennyiségéből 5 kg hiányzott, 2.880 helyett 2.875 szerepel. Így az értéke összesen 862,50 lejt. Ebből levontak: 250 lejt előleget, 30,93 lejt műtrágyára, 10,06 lejt malátára, 29 lejt társasjuh gyapjára, 112,50 bükkönyre. Összesen 432,49 lejt. A répát 30 lejbe fizették, még 5 lejt ígérnek jövő tavaszra. Kézbe kaptunk 429,50 lejt. Ebből kifizettünk 312 lejt adót a Ch. Nr. 06911943-s számú nyugta alapján, haza hoztam 117,50 lejt. Jegyzet: Répa előleget csak 241 lejt kaptunk a 9 lejt reátették a vetőgép kísérő fizetése néven, a 112, 50 lejt azért húzták le a bükkönyre, mert még mindenki nem adta be, pedig mi beadtuk. Azt állították, visszafizetik.” Majd: „1960. XII. 5. Kiosztották a cukrot. A 2.875 kg répára járt 23 kg, mert mázsánként 80 dkgr.-t adtak. Előlegbe adtak a nyáron 3,50 kgt és most 3,75 kgt vontak le. S így kaptunk 19,25 kgt elszámolásakor. Tehát a 25 deka helyet cserélt és az előleghez csatlakozott! Jegyezte Sztrátya Domokos.” Majd: „1960. XII. 21-én fizették a bükkönnyt. Kilójáért 2,81 lejt, 40 kg bükkönyünk volt, az 112,64 lejt. Vetőmag 20 kg, az ára 4 lejt, összesen 80 lejt, és 4 lejt kamat a mag árára, az 84 lejt, 112,64-ből 85 egyenlő 24,68 lejt volt a fizetendő összeg. Még erre adtak 112,50 lejt, amit a répából visszatartottak, tehát 141,14 lejt volt az esedékes összeg. Ebből 14 bani – a Fogarasi D. titkár szavai szerint – örökáron elmaradt, és 20 lejt visszatartottak 2-3 napra a bizonyos végelszámolásig.” Majd: „1960. XII. 28-án beadtunk 32 kg kukoricát a kereki traktor szántás fejében. 25 árra fizettük, holott a föld csak 20 ári.” Majd: „1961. I. 9-én kifizették a bükköny árából visszatartott 20 lejt. A 2-3 nappól 19 nap lett.”

Ez az állammal, az azt képviselő szervekkel szembeni kiszolgáltatottságot erősíti meg, a falusi család számára előre jelzi a kollektívbe való belépés utáni, ennél nagyobb fenyegetéseket. A véleményének, indulatainak nyoma van más papírokon is. 1958. IX. 21-én felszólítás érkezik a néptanácsból: „Sztrátya Péterné Jobbágyfalva Csíkfalvi Néptanács Végrehajtó Bizottsága értesíti, hogy 23-án reggel 7 órára jelenjen meg a Néptanácsnál. Hanemtud (sic!) jönni, akkor a Domokos fiat küldje fel. Megjelenés kötelező. Elnök: Szabó Cs. Ferenc Titkár: Gálfalvi Ferenc”. Hogy miért volt kötelező a megjelenés, a ceruzával (sejthetően Domokos által) írt kommentárból lehet megtudni: „Föld kell nektek ingyen, nem elég ami van? De még hozzá a berek!”. Vagyis, ha jól értem: azt

szerette volna elérni a néptanács vezetősége, hogy egy földdarabról lemondjon a Sztrátya család. 1959. február 25-én Sztrátya Máriával szerződést köt a Tartományi Állatfelvásárlási Hivatal⁸ egy 105 kilósra hízlalt disznó felvásárlásáról, a leadási határidő 1959. december 1. A szerződésnek számtalan alpontja van, ezek közül kommentál néhányat Sztrátya Domokos. Ötödik pont: a hivatal által kiállított elismervény ellenében az eladó a szerződött disznó értékének 10%-ára vásárolhat kiutalás nélkül árukat – a megjegyzés: „*nu s-a eliberat dovada de loc!*”⁹ A hetedik pont szerint a termelő, ha a hatóság kéri, oltásra kell vigye a szerződött állatot, de legalább egyszer kötelező ezt megtennie, és ekkor az oltás ingyenes – a kommentár: „*nu se face!*”¹⁰ A tizedik pontban az olvasható, hogy ha valamelyik fél saját hibájából késik a kijelölt időpontban való átadással vagy átvétellel, akkor minden késedelmi napért 3 lej büntetést fizet – a kommentár: „*nu s-a plătit de stat pentru cele 18 zile*”¹¹, vagyis a szerződő felet az állam 54 lejjel megrövidítette. Végül 1959. december 21-én került sor az időközben a papíron 145 kg-osra becsült és 141 kg-osra mért disznó beadására, de a hivatalos papír hátlapján ott áll a megjegyzés: „*145 kilogramos szerződött disznó beadása, amit esztendővel ezelőtt 75 lejjel vettünk. Az itthoni hídmérlegen előző napon 155 kg volt. Sztrátya D.*” 1960. novemberében 28 napig vittek tejet a tejcsernókba, a fizetett összeghez a következő kommentárt fűzte Sztrátya Domokos: „*A csarnokos Májai Albert »tévedése« miatt szabadáron fizették 1,15 lejbe és csak 251,85 lejt kaptunk. A tévedés pedig nem volt más, mint szándékos mesterkedés, huncutság. Jobbágyfalva 1960. XI. 29. Sztrátya D.*”

1961 áprilisában egy alkalommal nyílt konfliktusba kerül a községi néptanács nagyhatalmú, a változó elnökök mellett a hatalom stabilitását folyamatosan képviselő titkárával, Gálfalvi Ferencsel. Az „önkéntes adóról” van szó, és arról, hogy a titkár meglepődött az igazát kereső Sztrátya Domokos felkészültségén: rendelkezett minden szükséges papírral, és minden papírt, amivel alá tudta támasztani kérését, rendezve, statisztikai összesítések kíséretében nyújtott át neki! A meglepődést követte a düh: szembeszórta vele, majd a földre dobta a

8 Oficiul Regional de Achiziții și Contractări de Animale
azaz: „egyáltalán nem állítottak ki elismervényt!”

10 „nem ez történik!”

11 „nem fizetett az állam a 18 nap késésért”

papírjait. Sztrátya Domokos mai interpretációja szerint: mivel tévedtek, és valaki, velük szembenállva, tévedésüket papírokkal igazolva bebizonyította, a hatalmukban sértve és megtámadva érezték magukat. De végül is jóra fordult a dolog, mert a megfogalmazott kérvényre válaszolva kénytelenek voltak a kérvényezőnek engedni. Úgy gondolom, a történet említése azért fontos, mert ez segített Sztrátya Domokosnak a helyi hatalom képviselői előtt valamelyes tekintélyt, elismerést kivívni. Ebben a konfliktusban megmutatkozott, hogy milyen kvalitásokkal rendelkezik, mire képes, hogy „ki ez a Sztrátya Domi”, és a későbbiekben, a kollektív gazdaság megalakulása után, ezt tudva szólították meg – amikor éppen megszorultak, amikor szükség volt képességeire, eszére, munkájára. A 2. számú iratcsomóban az 1961-es iratok között másolatban megőrzött kérvény a következő:

„Kérvény a Csíkfalvi Néptanács Végrehajtó Bizottságához. Alulírott Sztrátya Domokos azzal a kéréssel fordulok a fent címzett bizottsághoz, hogy szíveskedjék visszamenőleg ellenőrizni édesanyámnak – Sztrátya Máriának – a nevére kirótt és megfizetett önkéntes adó helyzetét. Ezt ugyanis azért kell kérjem, hogy 1957-ben hátralék címen behajtottak 30 (harminc) lej összeget, ami valójában többlet számba ment, és azt óhajtanám, hogy a folyó évi önkéntes adó kiegészítésénél ezt vegyék számításba. 1960-ban jelentettem Szabó Ferenc elnök elvtársnak, aki azonban nem volt hajlandó meg se hallgatni az ügyet, de folyó év február 13-án Gálfalvi Ferenc titkár elvtárs teljességgel lehetséges dolognak nyilvánította ezt a műveletet, feltéve ha a vizsgálat is megállapítja ezt a tévedést. Ugyanakkor a titkár elvtárs jegyzetet készített magának megvizsgálás végett a nyugták számairól és értékeiről, amelyeket neki megmutattam saját irodájában. Jó volna ezt a kiigazítást minél előbb megtenni, tekintve, hogy közeledik a kifizetés megszokott határideje. A túloldali jegyzet a nyugták helyzetét tükrözi.”

A túloldalon a statisztika meg a befejezés: *„Kérésem elintézésének reményében maradok mély tisztelettel Sztrátya Domokos Jobbágyfalva 1961. IV. 4.”* Az első oldal alján: *„Jóváhagyást nyert 1961. IV. 23. Sztrátya.”* A túlsó oldalon a statisztika példaszerűen megszerkesztett, áttekinthető, a rubrikák: *Évszám (1952-től 1961-ig), Megróva lej. A nyugták száma, dátuma, értéke. Összeg.* Ebből kiderül, hogy 1954-ben elmaradt ugyan 30 lej befizetésével, de ezt 1954-ben pótolta, és 1957-ben 30 lejjel valóban többlet fizetett. Összesen 15 darab nyugta

igazolja, hogy az összesen 640 lejből kifizetett 635 lejt – mert az 1961-es évre, amikor 70 lej a megróvás, már befizetett 35 lejt január 12-én. A kérvény igen nagy gonddal van megfogalmazva, igen szép kalligráfiával van megírva (a másolat – valószínű, hogy ugyanígy volt az eredeti is): a szófordulatok választékosak, már-már gúnyosak: „*azt óhajtanám, hogy... vegyék számításba*”, „*teljesen lehetséges dolgonak nyilvánította ezt a műveletet*”, meg a „*maradok mély tisztelettel*” záró formula, nem beszélve arról, hogy aki tudja, mi történt valójában az irodában, az derül a megfogalmazáson: „*a titkár elvtárs jegyzetet készített magának megvizsgálás végett a nyugták számairól és értékeiről, amelyeket neki megmutattam saját irodájában*”. Hogy a titkár derült-e, miután ő is tisztában volt a viselkedésével, azt nem tudni – de hogy a jelentéktelen összeg elengedésén túl az ennél sokkal jelentősebb erkölcsi győzelmet is kénytelenek voltak elismerni, az nyilvánvaló. Igen kevés erkölcsi elégtétele származott Sztrátya Domokosnak a számára ellenséges hatalom képviselőivel való egyenlőtlen és csak igen-igen óvatosan vállalt harcban – de mégiscsak ez volt az egyik elégtétele.

„*Jöttek, hogy hajtsák fel, mert ott volt kiírva 30 lej hátralékunk. Én itt elővettem s megmutattam, betettem a hogyhívjákot s megmutattam, hogy meg van nekünk a nyugtánk, hogy ki van fizetve mind a 30 lej. S nézik, nézik, s Gálfalvi azt mondja, hogy maga mit akar azzal a doszárral, miért gyűjtötte ide össze. Itt is valami kimutatás, ne milyen kimutatás. Mit akar ezekkel a doszárokkal elérni. Régi házunk volt s ilyen helyt volt a sarokban az asztal s úgy fogta s eldobta az asztalon, hogy túl leesett a doszár. Mondom ne tessék eldobni, mert ezért mi pénzt adtunk, s a pénz helyett kaptuk ezeket a papírokat. Felvettem, s lesepertem, hogy lássa, és aztán eltettem. Azt mondta az elnök, Csalóka Feri, hogy: »Minket nem érdekel, ha ki van fizetve, ha nincs. Nekünk elé van írva, ezért jöttünk ki, hogy ezt hajtsuk fel, s ezt ki kell fizetni. Írjal egy kérvényt!« Azt mondta, hogy adjam be s a tanács eltárgyalja, s jövőre előírják, újraírják. De olyan helyzetben voltunk, hogy azt a 30 lejt nem tudtuk elővenni, kölcsönkértük, volt egy olyan bácsitól, napszámostól, nem messze, olyan 20-30 méterre lakott. Annak örökké volt egy kicsi pénze. Kifizettük, s aztán írtam egy kérvényt s a hátsó részen megtalálják a kimutatást. Felsorakoztattam, hogy milyen dátumon, milyen számú nyugtával milyen összeg. Ennyi összeg összesen ennyi. Most pedig pluszban maradt ennyi összeg, 30 lej, és kérem a jóváírását következő esztendőre. Beadtam, jóvá is írták a következő esztendőben. Volt annyit*

képük, hogy jóváírták, de mondom, ezt a doszárt úgy eldobta Gálfalvi, hogy túl leesett, hogy én mit akarok ezzel.”

– S más ilyen konfliktusa nem volt Gálfalvival? Nem veszekedtek? Gálfalvi a tanácsnál volt, s maga pedig a kollektívnel.

„Én a kollektívnel voltam. Aztán nem volt különösebb. Próbáltam alkalmazkodni s minden, úgyhogy nem feszedeztem, hanem inkább mentegőztem örökké úgy, hogy ne tudjanak belém akadni, mert akkor könnyen állt az ember, úgy kikészítették volna, hogy... Örökre. Aztán így valahogy elszakadtunk egymástól, aztán ő beteg lett, s én nem is tudom, meghalt volt, de nem tudom, hogy melyik évben, s hogy s mint. Az kellett volna, hogy kezdetől fogva vezetni naplót, s beszélgetéseknek a súlyosságát s az felét benne.”

Nem voltak tehát illúziói, s amikor már más út nincs, utolsó pillanatban, 1962 januárjában aláírja a belépési nyilatkozatot: önként lemond birtokáról és belép a jobbágyfalvi kollektív gazdaság tagjainak sorába. Amikor 1991-ben visszaigényli a belépéskor beadott földeket, akkor a vele együtt élő Péter testvére 1,30 hektár, ő pedig 1,31 hektár birtokot (szántót és kaszálót) igényel vissza, tehát 1991 után 2,61 hektár földön gazdálkodnak.

Tulajdonképp önként kivonul a társadalomból, magánéletében is társtalanul marad. A családban nem ő volt az első és egyedüli, aki ezt választotta: velük élt agglegény nagybátyjuk, az 1884-ben született Sztrátya Lajos, és bátyjának, az 1924-ben született Péternek is ez volt a sorsa.

„Én nem voltam megházasodva. Nem voltam, mert olyan anyagi nehézségek voltak, s kisebb lakásunk. Lényegében úgy le voltunk vetkezettve, hogy hova, merre, mit csináljak. Ott valami alap kell legyen ahhoz, hogy... Azt mondták, hogy vagy a pártba vagy a tömlöcbe, de valamelyikbe betesznek, ha nem akarok a pártba beállni. Mondom, be, ha be tudnak, de nem biztos a'. Mindenholnan úgy kivontam magam, kivástam abból a generációból, hogy mindenkiből úgy kimaradtam.”

– Akkor sem volt szeretője magának?

„Volt, itt a leányakkal közösen jártunk s minden. Jól barátkoztunk. De úgy, hogy különösen ragaszkodjak, az úgy... Valahogy a függetlenséget... szóval a lekötöttséget nem szerettem, hogy elkötelezzem magam valakihez. A független életet úgy szerettem. Mikor a pártba is be akartak sorolni, azt mondtam, hogy nem engedem meg senkinek, hogy beleszóljon az én

lelkiismeretembe. Ha akarom, csinálom, ha akarom, nem csinálom. Ilyen gondolatba űztem, attól, hogy pártfogságot vállaljak. A független magatartást... hogy szabad lehessen egyebet is, mást is. Ne legyek lekötelezve. Kicsit igen hamar szívre vettem az étellel járó nehézségeket. Igen mélyen belegondoltam, vagy valami, s ezért olyan... Sokszor gondoltam, hogy jó, hogy nem estem búskomorságba, vagy minek is nevezzem... búbánatba. Mert biza, elkallódott, elveszett az élet így. Elmaradt az értéke, a nem tudom mi, az életnek. S ez eddig valahol az embert bántja, így nem is gondolkodok ezen.”

- De nem volt olyan leány, aki ragaszkodott magához, s azt akarta, hogy udvaroljon neki?

„Lett volna. Utólag tudtam meg, hogy lett volna. S volt is, s lett volna is, de valahol nem láttam a lehetőséget, hogy én ragaszkodjak. S akkor el kellett volna itthonról menni munkahelyet találni. Mert abban reménykedtek, hogy valamerre elmegyünk mi iskola után, s nem tudom mi. Volt is ajánlat, Vásárhelyen az adóhivatalhoz, de ilyen-olyan beosztásba, ahol kitettek volna pénztárnoknak, s affélére. Persze, be lehetett volna jutni egyebüve is, csak el kellett volna menni itthonról. De az első az, hogy állj be a pártba, s én pedig, hát nem esküdtem meg, de valahogy úgy jött nekem, mintha fel lettem volna esküdve, hogy soha be nem állok abba a pártba, amelyiket gyűlölök. Ezért örökké maradt, s azon vettem észre magam, hogy... Hát én is azon vettem észre, hogy az idő elment mellettem, s abból a generációból kimaradtam, amelyikkel mondjuk összetartoztam volna. Azután már bajosan adja rá magát az ember, s úgy érzi, hogy jobban megnézik, hogy mit csinál. Nem csak az, akivel van, hanem más is jobban megfigyeli, és akkor utána néz az embernek. Azt nem szerettem, hogy szerepeljek. Kikoptam, kivástem lényegében abból a rétegből. S aztán így elmaradt. Aztán még tudtam így-úgy, most is, özvegyasszonyt kaphattam volna, vagy elváltat, vagy valakit, de már kényszermunkát se akartam. Nem esett volna jól, hogy kényszermegoldást csináljak. S aztán így-úgy elmaradtam, hogy lényegében... Aztán a hétköznapi életek még súlyosabbak. Belefáradtam az életbe, s lényegében aztán, hogy jött a kollektív, végleg elment minden reményem mindentől. De utána csak felvidultam, hogy munkám került. Sikerült aztán 5 évig irodán dolgozni, könnyebb helyen, és akkor felvidultam. Kezdtem forogni a társadalomban, részt vettem itt-ott. Valahogy lezajlott az élet.”

Sztrátya Domokos alapállása egyértelmű volt, a provokáló kérdésekre a következőképpen válaszolt:

„Mikor magának termelt, akkor nagy volt az adó, s ha belépett, akkor már nem kellett adót fizessen. Akkor nem az a biztonság, hogy adót nem kell fizetni? Hát nem jobb, ha nem viszik el a jövedelem nagy részét? Földem sincs, a kollektívben dolgozom s onnan kapok?” (...) „De a kollektív az a más keziben van, s az azt ad, amit akar! S nem bízott a nép a vezérkarban, s az adott szóban nem bízott semmit. S az bé is igazolódott később, bizalmatlan dologgal biztatták a népet. A nép helyesen gondolkozott. Én 1962. január 15-én álltam be, s az adót már ki kellett előre fizetni, s ki is fizettünk ezer lejt, kétezernyolcszáz-valamennyi volt az adó egy évre, s beálltunk, s akkor az odalett...”

Ráadásul számára a kollektív létrehozásának első napjától az új helyzet egy alapkonfliktust bontott ki. Balogh György volt az egyik szervezője a kollektív gazdaságnak, s amikor elküldték brigádos iskolába, akkor kényszerből Sztrátya Domokost tették meg a jobbágyfalvi brigád könyvelőjévé. Amikor az iskola végeztével Balogh György visszatért, Sztrátya Domokos már gyakorlattal, tapasztalattal rendelkező könyvelő volt, aki ráadásul kitűnt megbízhatóságával. Igaz, hogy visszaminősítették „gyalogos kollektivistává”, de a lappangó vetélkedés továbbra is fennállt. Sztrátya Domokos megbizonyosodott arról, hogy Balogh György ellene áskálódik, de végül is nem szállt nyíltan szembe vele.

„Gyuri nagy kolompos volt. Brigádos volt, de ő volt lényegében a falunak a legnagyobb kontrollja. Aztán őt el is küldték, mert előre meg volt egyezve, szegődve, feltételek mindenről, a párttal meg volt egyezve. Politikus volt, s tudta, hogy ezt a kollektívet így is, úgy is megcsinálják, és hogy neki legyen egy olyan posztja, amit ő kiválaszt. Ő könyvelő akart lenni. Még nem volt beállva a kollektívbe, nem adott belépési nyilatkozatot, de a három ember alkotta bizottságnak ő volt az elnöke, aki kérte az akkori néptanácsot, hogy járjon közbe a felsőbb szerveknél, így volt megfogalmazva, hogy engedjék meg nekik, hogy csináljanak kollektív gazdaságot, hogy jobban menjen az élet, hogy egy szebb jövőt építsünk. A három ember bizottságot alakított ki, s az elnöke ő volt, a másik kettő mint két tag írta alá. Most mondtam el nemrég itt a szomszédasszonynak, most kórházban van, nagybátyja volt Fazakas Jani, hogy nekem nem mondta senki, se komámasszony, se szomszéd, se senki, én a paptól láttam az irodán a doszárból, s gondolkoztam rajta, hogy el kéne lopjam azt a papírt, hozzam el, de rájönnek, hogy ki lehet a hibás, kinek volt érdeke, csak én lehetek a hibás, más nem. Akkor nem viszem el, csak hozzam el, másoljam le, mert ott félttem, hogy ne vegyék

ésre, hogy ellopni el tudnám, de azt vissza is kell lopni. Aztán inkább elolvastam, s még azt a számot is, dátumot is tudtam, de már elfelejtettem, mert az be volt iktatva a néptanácsnál, s aztán onnan továbbítva fel a párt útján. ...Akármilyen gyűlés volt az alapításhoz, ő mindig a nép oldalán úgy pártolta a népet. Támadta a vezetést, hogy a nép tapsolta őt, hogy azért választották meg már a társasban is elnöknek. Szállt szembe, de közben valahol a gyepelőnek mind a két ágát fogta. ...'61 őszén felszentelték, avatták itt a kollektívet. Nem voltam beállva, de a megalapított gazdaság vezetőtanácsából három ember úgy nem összeegyeztve, hanem külön-külön eljöttek szerre hozzám, tekintélyes gazdák voltak, nem voltak kényszerítve. Azt mondta Szász Péter, Szász Gyula s Szász Zsiga, három Szász nevezetű jó gazdaemberek voltak: te be kellene állj a kollektívbe, mert ide kell egy könyvelő is. Legyen egy bizalmas emberünk, nem azért, hogy nekem csinálj jót vagy valami, legyen bizalmas emberünk. Akkor másik másokra jöttek egy hét múlva, kettő múlva: állj be így, állj be úgy! Aztán telt az idő, nem álltam be, s mondták, hogy elküldenek egy fehérnépet az iskolába, de közben nem küldték el. Január 15-én beálltam, itt még nem volt könyvelés s a' féle, hanem alakulóban volt, szervezés alatt. Februárban, minden második-harmadik napra hívtak egy-egy gyűlést. Mátyás napján pontosan, február 24-én volt egy gyűlés, hogy na, könyvelőt kell fogadni, meg kell nyitni a könyveket, ezt így mondták. El kell indítani a könyvelést, könyvelőt kell fogadni. Szentannáról volt küldve, leány volt még akkor, volt küldve, s a könyvelő tanfolyamot elvégezte, s hogy azt meg kell fogadni, s nem tudom mi. Azért, mert felesleges volt a szeredai körzetben, mint kiképzett könyvelőnő, s aztán azt meg lehet fogadni, mert a rajon rendezte akkor a dolgokat. A gyűlés nem egyezett, nem fogadunk pénzzel, van nekünk emberünk, azt kell oda állítani. Ki az, s ki az. Különösen két ember nagyon kitört, most is él, a 91-ik esztendőben van, Fazakas Feri s Moldovan Jóska kitörték, hogy Sztrátya Domi jó lesz, azt állítsuk oda. A nép megtapsolta, s egy fél délután folyt a vita arról, hogy odaengednek vagy nem, odaállítanak vagy nem, de a rajoni kiküldött, Csalóka Feri, az szentmártoni, nagyon kikötötte, hát lényegében igaza volt, mert mondta, hogy ezt nem lehet, lehet iskolás is s akármilyen, ez egy szakma, erre szakosított ember kell, aki érti a szakmát. Olyan, mint a suszter, hiába suszter, de nadrágot nem tud jól csinálni. Tehát szakmailag kell legyen kiképezve, de nem tetszett, nem egyezett a nép. Aztán engem mind ez a két ember, ott ültek közel hozzám s mind hallgattattak el, hogy én ne szóljak semmit. Aztán

egyszer mégis mondom, hogy ilyen körülmények között úgysem vállalkozok, ha odaengednék is, mert el fognak követni mindent, hogy rakjanak a tömlöbe vagy csináljanak velem, amit akarnak, mert ellenszenvesek velem szemben, ne is erőlködjének. Na, de elég az, hogy közben írták a jegyzőkönyvet a gyűlés menetéről. Jó hosszas volt az ülés, de ezekből a vitákból semmit sem írtak bele a jegyzőkönyvbe. Aztán majd mégis megfogadták azt a leánykát, aztán elküldték Udvarhelyre könyvelőiskolába, s azt hiszem, hogy már május volt, dolgoztak a népek, s helyette, amíg Gyuri hazajön, elhívtak, nem én jelentkeztem, hogy menjek el és a kezdetleges dolgokat csináljam, a munkanormákat s azokat kiszámítani. Előbb itt volt az iroda, ahol a malom van, s a régi bikaistálló volt átalakítva irodának. Ott volt egy szekrény, benne az iratokkal, amiket ők már elindítottak, s ott megrendeztem a szekrényt s mindent. Volt egy alelnök, Varga Zsiga, s egy raktárnok, László Jóska, másként Nyuszi Jóska a gúnynevéen, nem tudom, miért nevezték így. Azokkal aztán úgy közösen beszélgettünk, s én rendeztem azokat a doszárokat s a dolgokat, s látom, hogy van az a registru de procese verbale a vezetőtanácsi gyűlésekről, a közgyűlésekről minden registerbe volt vezetve, a jegyzőkönyvek. Aztán nekem a pontos dátum megvolt, február 24-én történt. Kinyitom, s arról a gyűlésről, mikor volt az a nagy vita, egy kis jegyzőkönyv volt az egész közgyűlésről. Megmutattam ennek a két embernek, az alelnöknek, és annak a Nyuszi Jóskának. Mondtam, nézzék meg, arra a gyűlésre emlékeznek, nézzék meg, hogy mennyi mindent írtak le ide. Egy szó nincs arról, ami ott akkor lezajlott, 2-5 sorból elintézték az egész gyűlésnek a menetét, de hát annyi baj legyen, mondtam. Gyuri, amíg hazajön, mert őszig volt szó, hogy novemberben jön haza, addig végeznek, s én addig leszek ott. S így is lett, aztán én kijöttem, de elég az, hogy mikor ezt megmutattam nekik, rá két hétre szombatra s vasárnapra hazajött eltávozásra Gyuri bácsi, onnan a könyvelőségtől. Én nem is találkoztam vele, mert vasárnap nem mentem be egyáltalán, én tartottam a magam vasárnapját, mindig. Szombaton bezártam a holmit, s aztán hétfőn reggel mentem. Hétfő reggel, mikor mentem, bent volt már ez a két ember, akít mondtam, Varga bácsi, az alelnök, s ez a raktáros. Kinyitom a szekrényt, s mondom, ebben a szekrényben valaki járt. Azt mondja Jóska, hogy nem hiszi, mert neki nem volt ott mit keresni. Hát én sem jártam, mit kerestem volna ott, mondta Varga. De valaki járt, valaki járt, az a stóc nem úgy van, ahogy én tettem. Az a register alól volt, s nem a közepében. Itt is

valaki járt, valaki járt. Még így csináltam, hogy álljunk meg, nézzük meg, s vettem azt a registert, s rögtön át is lapoztam. Azt a jegyzőkönyvet már kilopta belőle, kitepte abból a registerből, amelyik arról a gyűlésről szólt. Egyikük beárult már, azok a két ember közül, hogy én ezt nyomoztam, s elment, s persze barát volt azzal a Nyuszi Jósikával, mert barátok voltak, s az meg volt bízva, hogy figyeljen engem, hogy mit csinálok, s nem tudom mi. Aztán már kitepte azokat a lapokat, a jegyzőkönyvet eltűntette. Pedig le volt sigilálva, ahogy az szokott lenni, a register. Megszámozva s minden, mert úgy volt valamikor a katonaságnál is. A doszárokat is lesigilálták, spanyolviasszal volt lepecsételve.”

1962 nyarán, amikor összevonják a Csikfalva község öt településén megalakult kollektív gazdaságokat, és létrejön a nyárádszentmártoni Láng kollektív gazdaság, ahol igen nagy hiány van hivatalnokokban – ekkor hívják először a könyvelőségre kisegítőnek.

„Aztán márciusban, március vége lehetett, mert szép tavaszi nap volt, de nem volt hó, hirdettek egy gyűlést az iskolában, mert a kultúrházat nem tudom, javították, mit csináltak az iskolában. Oda elmentem én is. Hát mit adott az Isten, a gyűlés azért volt összehívva, hogy nem lehet külön gazdálkodni, s a néptanács körében csak egy gazdaság létezik, s szentmártoni központ, s ha kell, egyesülnek. Jaj, kell egyesülni!

Kell egyesüljenek a faluk, Szentmárton s Jobbágyfalva s Vadad, mind egy központhoz. Aztán én közel voltam az ajtóhoz, sirültem s kiléptem az ajtón, s hova megyen, s hova megyen, kiabáltak ott elől valakik. Jövök vissza mindjárt. Hátrafelé mentem el, s átal a szomszédba, ott az iskolával, a templommal szemben, s ki a kapun, s elmentem, hogy ne legyen ott a szavazók között, akik megszavazzák. De úgy is meg kellett szavazni, egyesültek. Azután már anuláltak mindent, amit itt terveztek, mert Szentmárton dirigált, az ottani elnök, s vezetőtanácsot alakítottak.

Én 1962. január 15-én álltam be. Nem akartam beállni, pedig jöttek rám, hogy állj be, hogy küldjünk el könyvelőiskolába. Kilyén Lajos bácsinak az idejében, ő volt a néptanács elnöke, s Gálfalvi volt a titkár. S Kilyén Lajos nem ismert engem, mondta az embereknek, hogyhogy nem ismerem én azt az embert, akiről szó van, mert javasoltak, hogy engem hívjanak és küldjenek el könyvelőségre. Hogy nem ismerem, pedig itt van a községben? Aztán megismert. Ez javasolt főkönyvelőnek, hogy hívasd fel azt a Sztrátya Domit, még hasznát veheted, azt mondja, mert járt itt nálam adót hajtani, s látta, hogy az adónyugták s minden doszárba vannak fűzve, s kimutatást

készített róla, s nem tudom mi. Aztán behívott, s az irodánál dolgoztam, ott is 5 évig. 4 évig ilyen kisebb rendű könyvelő, munkavédéseket könyveltem. Tehát az ötödik évben pedig ilyen merceolog volt a címe a funkciónak. Merceolog, ilyen kereskedelmi áruszakértő. Én adtam át a sok vagon gabonát a bázáknak.”

A következő négy évben többször visszautasítja, hogy párttag legyen, kétszer küldik el, kétszer hívják vissza, s közben Sztrátya Domokos világosan látja, hogy munkájával, felkészültségével, értelmi képességeivel kiemelkedik a munkatársai közül, de politikai, világnézeti állásfoglalása miatt csak jobb híján, csak ha nagyon szükséges, akkor számítanak rá. Keresi a lehetőséget, hogy kiléphessen a kollektivisták sorból, a belépés után alig több mint egy évvel, egy 1963. március 31-én kelt iratban kéri a vezetőséget, hogy engedélyezze ezt:

„Kérés a »Láng« Kollektív Gazdaság Vezető Tanácsához Nyárádszentmárton. Alulírott Sztrátya Domokos jobbágyfalvi lakos, a »Láng« Kollektív Gazdaság tagja tisztelettel köszöntöm a fent címzett Vezető Tanácsot és kérem, szíveskedjék nevemre egy olyan értelmű igazolást kiállítani, melynek alapján más állami egységnél bármilyen munkát vállalhassak. Ezen kérésemet azzal indokolom, hogy a szocialista társadalom kebelében fel akarom használni azt az 5 (öt) középiskolai osztályomat, amelyet Marosvásárhelyen végeztem annak idején, és a bizonyítvány eredeti példányával tudom igazolni. Ehhez pedig minden jogot megad, sőt kötelez rá a R.N.K.¹² Alkotmánya, amikor egyik szakaszában előírja, hogy mindenkinek igényei szerint és mindenkitől képességei szerint. A jelenben pedig – és valószínűleg a jövőben sem – a Kollektív Gazdaság kereteiben, legalábbis számomra teljesen ismeretlen okok miatt, egyáltalán nem használhatom fel, még részben sem [!], ezt a nehéz körülmények között, iskolapadban szerzett, ifjú éveim fárdságának eredményét. Köztudomású, hogy igényem nem nagyobb a létszükséglet minimumánál. Azt az elgondolást pedig, hogy annak megszerzésében – ha szerény körben is, de kellő irányba – képes volnék felhasználni végzett iskolámat, biztatóan igazolja az a tény, hogy a R.N.K. néphadserege egyik fegyveres egységének egyik legbizalmasabb osztályán végzett két évi irodai munkámat és abbéli egyenes eljárásomat több mint 10 (tíz) ízben jutalmazták. Köztük a rendfokozatokban való előléptetésekkel, végül pedig a 67/16. 08. 54. számú »Certificat«-tal ellátott

12 Román Népköztársaság

»Semn onorific gospodar de frunte» jelvénnel, mely jelenleg is a birtokomban van. Kérem, vegyék figyelembe, hogy a mezőgazdasági munkák fokozott ütemű gépesítése úgyszólván nemsokára több munkaeőrt tesz fölöslegessé, de addig is egy személy hiánya nem okozna akadályt a munkák jó menetében. Hinni szeretném, hogy a Vezető Tanács a fentieket magáévátéve és a lehetőségeket figyelembe véve hozza meg határozatát. Kérésemet megismételve, és annak kedvező formában történő elintézése reményében maradok elvtársi tisztelettel Sztrátya Domokos.»

Erre válaszként a következő négy soros, géppel írt értesítést kapta:

„Kollektív gazdaság Nyárádszentmárton Csikfalva község Maros rajon Szám 509/1963. április 26. Sztrátya Domokos Jobbágyfalva. Válaszolva a gazdaságba beadott kérésére, amelyben kéri az eltávozására szőllő [sic!] igazolást, a vezetőtanács a kérést megvizsgálta, ugyanakkor ilyen értelmű papírt a Rajoni Pártbizottság határozata értelmében nem tudunk kiadni. Koll. Gazd. Elnöke Kocsis Gyula Főkönyvelő Szakács Ernő.»

Végül 1966-ban nyílik lehetőség arra, hogy kilépjen: előbb 1966-ban a helyi fogyasztási szövetkezetek pénztárosa lesz, majd 1969-től a megyei villamossági vállalat alkalmazottja: a Felső-Nyárárdmenté falvainak lesz huszonhárom éven át, nyugdíjazásáig a „villanyosa”, azaz villanydíj-beszedője.

Leviathan

„TÁRSADALMI ÉRTÉKVÁLTOZÁST VIZSGÁLOK”

– Oláh Sándor beszélgetése Gagyi József

társadalomkutatóval nemrég megjelent könyve kapcsán¹–

A hogy mondani szokás: a téma az utcán hevert, a mindennapok állandó (rejtegetett) jelensége volt a kollektivizálás és a szocialista termelészövetkezetek működésének idejében. Többen, akik az 1945 utáni társadalomtörténettel, társadalomnéprajzzal, kulturális jelenségek elemzésével foglalkoztunk (akár érintőlegesen is), találkoztunk a jelenséggel, csak éppen nem fordítottunk rá különösebb figyelmet. A teljességre törekvés nélkül: Bodó Julianna, Rostás Zoltán, Tánczos Vilmos, Szabó Á. Töhötöm, Kinda István interjúiban a kérdezett beszélgetőpartnerek szóba hozták a lopást a kollektívából és a későbbi mtsz-ekből. Nem mellékes körülmény, hogy a kutatók erre a jelenségre nem kérdeztek rá, a beszélők mégis fontosnak tartották legalább megemlíteni. „A kollektív aranyánya, aki nem lop, az megbánja” mondás ismert volt a Nyárad menti Jobbágyfalván, a Kisküküllő vidéki Bonyhán, a Maros menti Sárpataktól el Menasáig, Korondtól és Homoródalmástól Csíkszentkirályig és felső Háromszék falvaiig. A jelenség országhatárainkon túl is létezett, ahol a szovjet mintát ráerőltették a társadalomra és radikálisan átalakították a tulajdonviszonyokat. (Lásd adalékok erre Márkus István szociográfus és Sárkány Mihály néprajzos munkáiban.) Általános társadalmi jelenség volt, többnyire megjelent ott, ahol köztulajdon létezett. Tapasztalat-történeteink vannak arról, hogy nemcsak a megművelt földekről, de ipari vállalatokból, gyárakból is vándoroltak magánkézbe, háztartásokba, gazdasági udvarokba, kis barkácműhelyekbe szerszámok, használati eszközök, feldolgozható, hasznosítható anyagok. Gagyi József könyvet szentelt a jelenségnek. A szerzőt munkájáról, további terveiről kérdeztük.

– Hol, milyen társadalmi közegben, milyen történeti feltételrendszerben találtál rá a kutatási témára?

– Romániában a 20. század ötvenes-hatvanas éveiben, a mezőgazdaság és a falusi társadalom erőszakos és gyors átalakításának eredmé-

1 Gagyi József: *Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom*. Csíkszereda, 2018, Pro-Print Könyvkiadó, 278 o.

nyeként, a vidéki élet hatalmasra kialakított és fenntartott gazdasági-társadalmi kereteként létező kollektív gazdaságokban született a falusi tulajdonformákhoz és munkaerőkölcsöz való új viszony: a lopás. Vizsgálatom ideje a közelmúlt, mindaz, amiről írtam, adalék a 20. század nagyjelentőségű társadalmi átalakulásának, a paraszttalanításnak a megértéséhez. Egy konkrét korszak eseményei foglalkoztatnak, elsősorban a „létezett szocializmusban”, vidéki környezetben, a modernizációs átalakulás egy adott pillanatát, a kollektív gazdaságok megalakulásának, első éveinek jelenségeit vizsgálom. A jelent és a közelmúltat szeretném folyamatában megismerni és megmutatni, kiindulópontom viszont a ma. Egy társadalomtörténeti folyamatokba ágyazható társadalmi életmód- és viselkedésváltozást, társadalmi értékváltozást vizsgálók.

- E társadalomtörténeti folyamatnak melyek a legfontosabb életmódot és világlátelméletet meghatározó jellemzői?

- A szocialista hatalomátvétel pillanatától alapvető tendencia volt a centralizáció, és megtörtént a helyi autonómia felszámolása. A gazdasági-társadalmi élet szervezését mikroszinten is az államhatalmi, adminisztratív intézmények végezték. A családtagok alkalmazottak lettek, beilleszkedtek a szocialista termelés kereteibe, a termelés helye, alkalmá mind jobban elkülönült a fogyasztás helyétől, alkalmától.

- A kollektívól való lopásra úgy tekinthetünk, mint egy intézményesült társadalmi viselkedésre – írod a könyvben. Ezzel a megalapítással a fentebb idézettek fényében is egyet lehet érteni, a jelenség nagy valószínűséggel széles körű társadalmi gyakorlat volt, ennek változatairól még keveset tudunk. Miért érdemes vizsgálni egy ilyen „megfoghatatlan”, sok-sok egyedi esetben konkretizálódott jelenséget?

- Azért érdemes vizsgálni a jelenséget, mert egyedi eseteken és sajátos összefüggéseken túl egy korszak drámaisága jelenítődik/jelenik meg mindebben, ami ezzel kapcsolatban kifejtésre kerül. Egy korszaké, amit én közelmúltnak nevezek, és szűken véve, írásomban bemutatva a huszadik század hatvanas éveinek eleje, közepe, vége tartozik ide. De mivel terepmunkám során, hosszú beszélgetéseimben elsősorban a lokalitásnak, lokális közösségnek, lokális eseményeknek az egykori

történéseit és ezek mai emlékezetét vizsgálom, a ma kérdésfelvetései is bizonyosan jelen vannak, rendező erővel bírnak.

– *Honnan a tudás, tapasztalat a közelműltről, a vizsgált jelenségről, hiszen az egyedi lopás-események személyes megfigyeléséről aligha lehetett szó?*

– Tágabban értelmezve számomra a közelmúlt: mindaz, amiről én marosvásárhelyiként, székelyföldiként, romániai magyarként saját tapasztalattal rendelkezem. Falusi gazdálkodó nagyszüleim, rokonaim élete, életmódja, az erről kialakított családi emlékezet, meg mindaz, ami tereptapasztalat: a jobbágyfalvi beszélgetőtársaim, az 1931-ben született, 2014-ben elhunyt Balogh Pál és kortársa, az ugyancsak 1931-ben született és 2018-ban elhunyt Sztrátya Domokos hosszú (évekig tartó) beszélgetésekben kibontakozó emlékezete életükről, közösségükről, korukról. Persze, másokkal is, máshol is beszélgettem (értsd: kutattam, interjúztam, hangfelvételeket készítettem), de semmilyen más alkalommal, senki más interjúalany estében nem jutottam el a Balogh Pállal és Sztrátya Domokossal elért mélységekbe, vagy másképpen: ennek a két embernek ismertem meg a legrészletesebben a személyes tudását, világnézetét – ez az a tudás, amire a lokális közelmúlt tudományos feldolgozásában, ezt célzó tanulmányaimban leginkább alapozhatok.

– *Valakiknek – ebben az esetben a kérdezett beszélgetőpartnereknek – a személyes tudásából, világnézetének ismeretéből hogyan lesz általános érvényű társadalomismeret? A kérdésben nyilván állítás is van...*

– Az a nyelv, amelyre mindezeket a tapasztalatokat lefordítom, vagy még pontosabban: ami lehetőséget ad arra, hogy tapasztalatokként elképzeljem, megformáljam a terepen való gyűjtéseim eredményeit, az a kulturális antropológia kutatói nyelve, fogalmai. Leginkább annak a kulcs-adatközlőnek a bőrébe próbálok belebújni, annak a szemével próbálok látni, akihez legközelebb kerülhettem, akivel a hosszú beszélgetésekben kölcsönös megértést alakíthattunk ki. Legnagyobb részét annak, amit ebből a világból képes voltam érzékelni, megragadni, vagyis tudásom javát Pali bácsinak köszönhetem. Ha történetkutatói nyelvre akarnánk mindezt lefordítani, akkor itt elsősorban a mindennapok vagy a tapasztalattörténeti vizsgálatok által föltárható jelenség-

gekről és gyakorlatról van szó. Azokról a társadalmi kapcsolatokról, melyek révén az emberek a pártbürokrácia kisebb-nagyobb kudarcait, melléfogásait kihasználva játszották ki a mindennapokban a politikai rezsimet, például cserekereskedelemmel. És üzemekben, tsz-ekben, brigádéletben, különböző élethelyzetekben és helyszíneken: a lopás.

- *Elemzéseiből azonban kiderül, hogy itt többről van szó...*

- Ha csak ez lenne, ha csak ennyi lenne, akkor is figyelemre és elemzésre érdemes viselkedésmódok azok, amelyekről beszélek – de ennél többről van szó: az egyszerű embereknek, úgymond a lenti társadalomnak a tulajdonról vallott elképzeléseiről és a tulajdonhoz való (feudális meg ipari társadalmakban is tapasztalható) viszonyulásáról, meg a közjó elképzeléseiről, a társadalomerkölcs aktualizált felfogásáról, az ezeket megfogalmazó, felmutató gyakorlatokról egy adott korszakban, a huszadik század közepén. Nem könnyű a vizsgálat, ugyanis olyan gyakorlatokról van szó, amelyeket „a kutató rendszerint csak érzékelní tud, megragadni azonban sokszor alig” – mondja Ö. Kovács József.

- *A nyolcvanas évek végén egyik kollektivizált Homoród menti faluban letartóztattak három férfit gabonalopásért. A falu közvéleménye nem őket, hanem a hatóságot nyomravezető személyt bélyegezte meg. Könyved lopás-eseteiben is hasonló az erkölcsi alapállás. Ezt a szemléletet milyen kontextuális tényezők határozták meg, és vannak-e buktatói, nehézségei ezek értelmezésének?*

- Nem egyszerű a rejtvény, amit a lopás társadalmi rítusának, ha úgy tetszik: társadalmi drámájának a bemutatása után magyaráznom kellett. Bűnt követtek el: loptak. Ezt bevállják. Vagy éppen magának a bűnnek a változó természetéről és változó társadalmi feltételeiről, megítéléséről beszélnek vallomásaikban. De én, a kutató, a történeteik ismeretében arról is kell beszéljek, hogy azokban a lopási helyzetekben, amelyeket ismertek, esetleg szereplői is voltak, mégis miért maradhattak „erkölcsösek” és „tiszták”, annak ellenére, hogy elismerték, bevallották, és köztudott volt: loptak. Hányféle a lopás természete – vagyis hányféle az emberek és az emberi közösségek természete, akik egyénilag vagy közösségben lopnak, tettük nem marad titokban, hanem

közismertté válik? Írásom arra a hipotézisre épül, azt igyekszik bemutatni, értelmezni, hogy a lopásnak mint közösségben/közösség előtt történő, morálisan megítélhető társadalmi cselekedetnek van egy olyan fajtája, amelyet nem tartanak bűnnek, nem tiltanak, hanem megengednek az emberi közösségek, és amelyeknek nem társadalomromboló, hanem közösségépítő hatásuk van/lehet.

- Ez a szemlélet a lopásról milyen társadalmi keretek között, az elkövetők milyen valóságértelmezésében, gondolkodásmódjában alakulhatott ki?

- Az adott keretek között arról volt szó, hogy miként lehet, hogyan sikerülhet alávetett osztályként, a természeti törvényeknek kiszolgáltatva, a létminimum határán élve egyének, háztartások és közösségek számára megteremteni és fenntartani a biztonságot? Hogyan lehet egyénként közösségben erkölcsösnek maradni? Paradox módon: erkölcsösen lopni? „Igen, rá voltak utalva” – hangzik a kiinduló kijelentés.

- Azt hiszem, érdemes nyomatékosítani a kollektívizálás-kutató antropológus és a hatalomnak alávetettek tökéletesen egybevágó értelmezéseit a lopás indítékairól és értelmezéséről. Katherine Verdery a romániai kollektívizálás kutatásának egyik vezetője így összegezte következtetéseit e jelenségről: „A kollektív gazdaságokban alacsony javadalmazás miatt az emberek nehezen éltek anélkül, hogy loptak volna, amit elfogadhatónak tartottak, míg a kollektívból loptak és nem magánszemélytől. Széles körben elterjedt gondolkodásmód volt, hogy aki nem lop az államtól, családját rövidíti meg. Beszélgetőtársaink inkább azt mondták, hogy „elvették”, nem loptak a kollektívától, és azzal érveltek, hogy a kollektív gazdaság az ő földjüket használja, és munkájukért keveset fizet.” – írja Verdery.

- De nem mindenáron, nem alapvető mértékeket sértve. Nem közösségeket tagadva loptak, míg léteztek a mértékekre vonatkozó közös elképzelések, míg létezett a faluban kulturális-erkölcsi egymáshoz igazodás. Bár számoltak a következményekkel, de számukra fel sem merült, hogy az ilyen tevékenységet bűnnek, önmagukat bűnösöknek tekintsék. Elsősorban azért nem, mert a reciprocitási rendszerükben ott volt a rokonságon, falun kívüli, távoli, idegen szereplő – annyira távoli és annyira idegen, hogy a hozzá tartozónak vélt javakat tőle elvenni lehetséges, ajánlott, nem okoz lelkiismereti gondot. Annál is

inkább, mert ezeket a javakat csak valamelyes munkával lehetett leválasztani onnan, ahol voltak – akárcsak egykor, a természeti környezettől. Ezt a távoli, idegen, mégis ismerős szereplőt kellett megnevezni: ez a szocialista, ellenséges állam. Az állam volt az, amelyik kezdeményezőként lépett fel, és akcióival „erkölcstelenné” és „szennyessé” tette magát, szétzúzta a parasztfalu társadalmi közösségeit, beavatkozott a világ szakrális rendjébe, amelyet vissza kell és vissza lehet majd állítani, ha az állam beavatkozása megszűnik. Ezért kell a lopásnak, mint a kollektivizálás után kialakuló társadalmi intézménynek a valóságát a dekollektivizáció felől visszamenőleg szemlélni, feldolgozni, értelmezni.

– Amikor már nincs többé külső erőszak, beavatkozó, szigorúan korlátozó hatalmi szándék, mi történik az erőszakos beavatkozásokkal átalakított társadalmi terekben a túlélőkkel, azok világgértelmezései, etikai mércéi mennyire illeszthetők a megváltozott viszonyok közé?

– Megértük, hogy megszűnt a beavatkozás, legalábbis azok a formák, amelyeket a megfosztottak nemzedéke elszenvedett, amelyeket annyira kárhoztattak. A föld, igaz, hogy késleltetésekkel, „rossz törvények” eredményeként, de visszakerült magántulajdonba. Az azonban, amit annyira vártak és reméltek az idős nemzedék tagjai, nem következett be. Nem állt vissza sem a világuk mindennapi, sem a szakrális rendje. Újra saját földjük, birtokuk lett, de nem lettek újra a saját földjükön állva, a saját univerzumuk középpontjába visszakerülő parasztok. Voltak felemelő pillanatok, de azok hamar elmúltak: egy kisbaconi, idős és beteg parasztember arra a kérdésre, hogy miért kéri vissza a saját földjét, azt válaszolta: „kiviszek egy kicsi széket, leülök az én földemre, és akkor úgy érzem majd, hogy a földem fölött az ég is az enyém”. De hát ezek csak pillanatok voltak, hiszen ő is, és nemzedékének tagjai is rövidesen a földjüket és egüket hátrahagyva, a temető sötétjében letek meg az öröklétet.

– Emlékszünk még azokra az évekre, amikor az egykori tulajdonfosztott nemzedék nagy lendülettel vette kézbe a régi szerszámokat, gazdasági felszereléseket, próbálta alkalmazni a fiatal korában elsajátított gazdasági tudását. De ez már egy más társadalmi és gazdasági környezetben, más

fogyasztási szokások, más igények közötti miliőben történt újrakezdés volt, és rövid idő alatt kiderült, hogy sok mindenben nincs folytonosság...

- Távolodva az események sűrűjétől, azt mondhatom, hogy a dekollektivizáció olyan általános gazdasági-társadalmi folyamatként fogható fel, amelyik a jelenlegi körülmények között nem egy történelmi pillanathoz köthetően fejeződik be (mint a kollektivizálás, 1962 áprilisában), hanem lassan tovagyrúzó hullámokban csendesül le. A visszavételért harcoló generáció kihal, a tulajdon az ősiség elvének (azaz: a föld társadalmi érték, rokoni szabályozás szerint birtokolható és használható, nem eladható) teljes megszűntével tőkésíthető értékként jelentkezik, a használatot és rendelkezést egyre inkább piaci tényezők befolyásolják. Székelyföldön a dekollektivizáció „lecsendesülésének” pillanata jelenti a történelmi parasztság végét. Ez pedig a föld, mint státusképző, társadalmat strukturáló tulajdon megszűnését, a helyi kötődések átszerveződését eredményezi. A (kis)birtokos parasztok helyét kiegészítő jövedelmet termelő vidékiek és főfoglalkozású agrár-vállalkozók veszik át.

- Nem mindenütt, nem azonos ütemben és mértékben következett be és folyik a jelen viszonyai között is a székelyföldi falusias terekben ez a változási folyamat. Mégis, milyen általánosítható szempontokat találunk?

- Legyen nekem is egy saját meghatározásom, újat nem mondok velem, hiszen csak Csajanovot ismétlem, aki a paraszti társadalom céljának, legfontosabb jellemzőjének a saját társadalom reprodukcióját tartotta: paraszttalanításnak azt a folyamatot nevezem, amelyik eredményeképpen a falusi parasztcsalád gyereke nem csak mobil lesz – elhagyja a falut, földművességet –, nem csak az derül ki róla, hogy „nem szereti” a dekollektivizációban jogosan visszaszerzett „ősi” földet, nem csak azzal tűnik ki, hogy „nem tesz eleget” az örökölt értékrendnek. Ha tudta, akkor sem tartotta már érvényesnek, vagy már elfelejtette, vagy nem is tanulta meg a parasztvilág rendjét: kikkel együtt és szolidaritásban, miképpen és miért is kellene neki a rendnek „eleget tenni”. Vagyis adott korszakban, adott alkalmakkor a kollektív-ből együtt lopni, együtt élvezni a lopás gyümölcseit, és egy alapjában

erkölcstelen tettekkel megfertözött életet élve együtt őrizni a lopás titkát.

- *A társadalmi életvilágok viszonyait átrendező, felforgató hatalmi beavatkozások nyomán megvalósult társadalmi átalakulásnak, életünket, jelenünket sok vonatkozásban döntően meghatározó változásnak vagyunk örökösei a 21. század elején. Mondhatni, szemünk előtt túnt el egy nagy létszámú társadalmi réteg, a parasztság. Átok vagy áldás ez az örökség? És mit jelenthet ez a változás a kortárs kutatónak?*

- Az bizonyos, hogy alapvető és megkerülhetetlen örökség. Az is bizonyos, hogy még sokáig foglalkoztatja majd a társadalomkutatókat a NAGY ELTŰNÉS kérdése: viszonylag rövid idő alatt a múlté lett Kelet-Európa legnagyobb számú társadalmi rétege. A társadalom életében határpontokat kereső, és ezek segítségével tájékozódást remélő kutatók kedvelt területe ez: „mi, mikor, hogyan is történt?” (és megrajzolják a folyamatot), „miért is történt?” (keresik, megépítik az ok-okozatai összefüggéseket), „mi lett volna ha...” és „jobb lett volna ha...” (megkonstruálják az utópiák, spekulációk szélesre nyíló területét). De ami igen erősen motivál (nem tagadom, engem is): „és én életemben ennek a folyamatnak lehettem tanúja”, kortárs! Egy „nagyszerű halál”, amelynek misztikuma nem hagyja nyugodni sem a közembert, sem a kutatót, egy „méltó téma”, amelynek kibontása általános társadalmi érdeklődésre tarthat igényt! Egy kultúrtörténeti fordulópont: az utolsó „szemtanúk” halálával a kommunikatív emlékezet szétfoszlik, az utókor kulturális emlékezete pedig megkonstruálódik!

- *Jelen van a személyes érintettség a kutatói kíváncsiságban, a nagy átalakulás iránti érdeklődésben?*

- Tagadhatatlan, hogy számomra meghatározó volt az a tény, hogy ismerhettem az utolsókat: olyan falusi emberekkel beszélgethettem (saját, parasztcsaládban született és nevelkedett szüleim, 1920–1930 között született, ma már eltávozott generációja, majd a fiatalabb, de már távozó harmincas nemzedék: Balogh Pál, Nagy Zsuzsa, Sztrátya Domokos és társaik), akik falun, paraszti közösségben születtek és szocializálódtak, majd a föld, munka, szabadság paraszti ideáinak

igézetében, aszerint tevékenykedve vagy azt mélyen elrejtve, de őrizve – átértékelték a változás három időszakát: a kollektivizálást, a tsz-létet és a dekollektivizációt. Mindeközben egyszerre őrizték a gyerekkori értékeket, de változtak is, és kollektivisták, majd ingázó ipari munkások lettek, mindeközben mégis parasztok maradtak. Vagy lehetek értelmiségiek is, akik nyugdíjas korukra – ez a dekollektivizációkor mutatkozott meg a maga sokszor fájdalmas valóságában – mégis újra gazdálkodni akartak, egy teljes értékű restaurációt reméltek. Ez tehát az egyik kérdés, amire jó lenne válaszolni: hogyan változtak, hogy mégis ugyanazok maradtak, vagy maradhattak-e ugyanazok, ha jelentős mértékben megváltoztak? És a másik kérdés: mi az, ami utánuk maradt és ami a mába beépült, a másikat meghatározza: mi az örökségük?

– A felhalmozott tudás közlése, feldolgozása, az eredmények megfogalmazása világos koncepció nélkül aligha lehetséges. Hogyan tagolódik a könyv, és ezzel lezárult-e a téma további kutatása?

– Írásom a választott témának kilenc fejezetre tagolt feldolgozása. Bemutatom a kiindulópontomat: a jobbágyfalvi Balogh Pali bácsi három történetét a lopásról, középpontba állítva, hogy majd értelmezhessem azt a kijelentést, hogy a lopást megtanulták, mert „rá voltak kényszerítve”. A következő fejezetben vizsgálom a történeti átalakulás néhány, egy régióra, a Székelyföldre korlátozódó mozzanatát, a romániai kollektivizálás befejezésének jelenségeit és annak néhány közvetlen következményét. Ezután a lopást mint kooperációs formát tekintem és járom körül, majd megnézem „a lopás a kollektívvel kezdődött” általánosan elterjedt kijelentés érvényességét, falusi környezetben, a 20. században a tulajdon mivoltára, védelmére és megrövidítésére vonatkozó elképzeléseket és a valóságot, meg mindenek az újrakonstruálását az állami kényszer nyomán történő tulajdonváltás után.

A társadalmi átalakulás általános kereteként a modernizációt jelölöm meg, és ebben a folyamatban keresem a lopáshoz való viszony új társadalmi jelentéseit. Kitérek a szocialista tulajdon közgazdasági felfogására, majd a hatodik és hetedik fejezetben a lopásnak tagadha-

atlanul pozitív társadalmi szerepet betöltő formájáról, a szakralitást is hordozó rituális lopásról készíték egy áttekintést.

A nyolcadik fejezetben a lopást a társadalmi/társadalomszervező kooperáció egyik formájának, a reciprocitásnak a szempontjából vizsgálom meg. A kilencedik rövid fejezet a legátfogóbb történelmi fogalmi keret, a paraszttalanítás lehetséges értelmezéseiről szól. Az egyes alfejezeteket aztán tovább bővitem, de újabb fejezeteket is tervezek. Majd következne a Pali bácsival készített, esetenként le sem írt beszélgetések feldolgozása, átfogóbb szakirodalmi tájékozódás, újabb szempontok keresése, és a sokféle elvezető részletek kidolgozása.

– Érdeklődéssel várjuk a folytatást!

Robot (részlet)

Gajdó Ágnes

A REMÉNY APRÓCSKA SZIKRÁJA MINDVÉGIG ELŐVILLAN. RADNÓTI MIKLÓS LEVELEZÉSÉRŐL

– *Különben magyar költő vagyok. Radnóti Miklós levelezése I.*¹ –

Izgalmas nyomon követni, hogyan bővül a Radnóti Miklósról alkotott kép, miként árnyalja egy-egy újabb kötet az életmúróról kialakított irodalomtörténeti értékeléseket, véleményeket. Fontos mérőföldkőnek tekinthető a hitves, Radnóti Miklósné – Fifi – naplója, s a több mint hatszáz dedikáció is sok szempontból kiemelkedő kutatási eredmény (*Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: Napló. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014; Bíró-Balogh Tamás: Könyvvel üzenek néked. Radnóti Miklós dedikációi. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016*). Bíró-Balogh Tamás nem riad meg a sziszifuszi munkától (ezt már a kötetekbe írt ajánlások gyűjtésével bebizonyította), mindezt újfent érdeméül jegyezhetjük fel. Radnóti levelezését összegyűjteni ugyanis legalább olyan bátor vállalkozás, mint a dedikációkkal való bibelődés. De szükséges, mondhatni elengedhetetlen, hiszen a levelek még a dedikációknál is árulkodóbbak lehetnek: aki levelet ír, általában nem gondol arra, hogy sorait más is olvassa a címzetten kívül. Ennélfogva a levelekben olyan információk is megtalálhatók, amelyek soha nem hangzottak el beszélgetésekben, vagy ha mégis, csak érintőlegesen.

A *Különben magyar költő vagyok*² című kötetben négyszázhatvanhét levél olvasható, egy részüket Radnóti írta, a többit neki címezték. Kettő már a költő halála után íródott, de minthogy Radnóti Miklós a címzettjük, így helyük a gyűjtemény függelékében megkérdőjelezhetetlen. A levelek időrendben követik egymást, az első 1926. szeptember 20., az utolsó – azonosított – 1944. május 28-i keltezésű. Mindössze tizennyolc esztendő t fognak át ezek az egyre komoruló hangvételű írások, amelyekből mindvégig elő-elővillan a remény aprócska szikrája. 1944. május 19-én például „ígért” verseket küld Radnóti Boldizsár

1 Sajtó alá rendezte Bíró-Balogh Tamás

2 Jaffa Kiadó, Budapest, 2017.

Ivánnak, olyanokat, amelyek „nincsenek még a meg nem jelent verseskönyv anyagában”. (500.) Feltehetően a *Nem tudhatom*, az *Ötödik ecloga* és a *Töredék* is köztük volt.

A kötet egészét tekintve minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy Bíró-Balogh alapos műgonddal, kritikai igénnyel szedte sorba a kéziratokat. Bár nem kritikai kiadás készült, az egyes levelekhez bőséges és informatív jegyzetanyag társul, amennyire csak lehetséges, magyarázva, kiegészítve az olvasottakat. Becenevek, félmondatos, olykor néhány szavas utalások feloldása, dátumok, helyszínek pontosítása, vagy épp a levélben leírtak és a Radnóti vagy felesége naplójában foglaltak összevetése is helyet kapott. Képeslapok esetében a címezést, sőt, a lelőhelyet, leltári számot is pontosan közli, ami a további kutatásokat nagymértékben segíti.

Már Radnótiné naplójánál is megfigyelhettük, milyen alaposan igyekszik megörökíteni mindennapjaikat, az irodalmi életben tapasztalható viszonyokat, mozgásokat. Mindezt a levelekben is látjuk, hiszen nemegyszer arról ír a költő, kinek melyik könyvét juttatta el, vagy ő kitől kapott recenziós példányt. A szakmai és személyes kapcsolatok is jól feltérképezhetők, ahogyan azt a dedikációkkal összefüggésben is láttuk. Minden adat fontos, még az is, ami látszólag jelentéktelen. Éppen ezek révén válik a költő élete mind nyitottabb könyvvé... Leveleibe bepillantani olyan, mintha tökéletesen pőrén látnánk őt – a címzettől függően ugyanis más-más hangon szól, s míg családtagjaival, közeli barátaival évődik, játszik, ragyog, sziporkázik, addig a nála fontosabb pozícióban lévőkkel mélységesen aláztos... Fájdalmas olvasni a már-már megalázkodó, bocsánatkéréssel induló-záródó leveleket, melyek címzettje valamely „atyaúristen” – legyen az anyagi jólétben élő báró vagy teljhatalmú lapszerkesztő.

A levelekben új lap indításának lehetősége éppúgy felmerül, mint védekezés és cáfolat egy-egy bírálat okán, vagy épp a „mit bír el a barátság” kérdése. Buday Györgynek írja a költő 1936. július 30-án: „A barátság véleményem szerint ép úgy elbírja a jogos vagy jogtalan kirohanást, vagy hisztériát, mint a jogos vagy jogtalan elragadtatást, vagy azonosítást, ha valóban barátság! (...) A lélek meglepetéseit is

elbírja a barátság. Már pedig minél gazdagabb egy lélek, annál inkább szolgálhat meglepetésekkel.” (171–172.)

Meglepetésnek tekinthetők a költő szerelmes levelei, amelyeket Beck Judithhoz írt, s amiket Judit írt Radnótinak. A bensőséges kapcsolat, szenvedélyes szerelem sokáig tabunak számított, ám Gyarmati Fanni naplójában már fény derült e titkos viszonyra. Judit 1942. július elején több üzenetet is küldött Miklósnak. „Most, hogy elmégy – félek, süketek és vakok lesznek a minden-napok” (399.) – írja. Radnóti július 10-i válaszában a benne dúló érzelmekről vall: „Te vagy az ünnep és a csoda az életemben”, majd „...az is bánt és zűrzavaros bennem, hogy Fif maradt egyedül, de úgy érzem, hogy Téged hagytalak magánosan, féltetek és féltékeny vagyok”. (403.) Kettejük viszonya különösen alakul, hiszen Juditnak a sikeres színész, Major Tamás kezd udvarolni, s a fejleményekről, férjével, Gombos Györggyel való elválásáról részletesen beszámol a munkaszolgálaton lévő Radnótinak: „Hanem jött a Duda Gyuri és az összes bonyodalmak. Napról-napra együtt dolgoztunk Tamással és hiába volt minden erőfeszítés részéről és részemről külön, függetlenül, – egy szép napon nem lehetett többé leküzdeni a feszültséget, állandóan növekvő mágnes szerű vonzódást egymás felé. Kipatantak a dolgok és ellenállást, akadályokat leküzdve, szeretnünk kellett egymást. Mindketten éreztük, hogy nem futó epizódról van szó, csak egész tisztán akartunk összekerülni. Bennem pedig a legnagyobb rendetlenség és zűrzavar volt. (...) Tamást szeretem. (...) Boldog vagyok. A közvélemény nem érdekel. Gyuri máris vigasztalódott. Ami pedig Téged és engem illet Miklóskám, talán nagyon jó barátok maradhatunk örökké, – ezt a személyes érintkezés eldönti. Én nagyon szeretlek más síkon.” (438–439.) A kapcsolat további alakulásáról érdemes elolvasni a többi levelet.

Érdekesség, hogy a kötetben olyan küldemények is helyet kaptak, amelyeket a költő vagy hitvese idéz naplójában. Említhetjük például Füst Milán levelét, melynek eredetije nem ismert. (330.) Tudjuk, hogy Radnóti az általa írt és a hozzá írott levelekből is másolt a naplójába, így ezek hitelességében nincs okunk kételkedni. Sok esetben egy-egy levelet Fanni naplója segít értelmezni, helyretenni. Előfordul ugyanis, hogy csak a naplóban kerül szóba, az eredeti kézirat lappang valahol...

Ami fejtörést okozhat, az a második világháború idején, Budapest ostromakor elpusztult anyag; Radnótiék 1944 áprilisában biztonságba szeretnék volna helyezni könyvtáruk értékesebb darabjait. Karig Sára segítségével a több láda könyvet – és feltehetően leveleket – a budai Duna-parton helyezték el a Somsics-cég borrházában. A raktárépület azonban 1945 tavaszán elöntötte a megáradt Duna. Vélhetően épp azok a levelek semmisültek meg, amiket a házaspár leginkább szeretett volna megőrizni.

De nemcsak emiatt lehetséges mindaz, amit Bíró-Balogh állít: „nem ismerjük az összes levelet”. (515.) Több olyan levélről tudnak a kutatók, amelyekről az egykori címzettek írtak visszaemlékezésükben. Ortutay Gyulát nevezhetjük néven elsőként, aki naplójában utal Radnóti egyik, Péter Andrásnak írt levelére: „Tegnap este olvasta fel Radnóti Miklós egy levelét, amit Péter Andrásnak írt. Ugyan erős, kegyetlen levél, de Bandi kicsinyességével, önző, kizsákmányoló mohóságával megérdemli az ilyen leckét. Persze féltő, hogy ingerülten és disznó módon reagál rá, s esetleg Miklósnak kára lesz ebből.” (Idézi Bíró-Balogh 515.) Nem tudjuk, mi történt pontosan, s hogy mit írt Radnóti, egy azonban biztos: a remény még él, talán valamely árverésen előbukkan a Péter Andrásnak dedikált kötet. Mint ahogy előkerülhet más, ma még lappangó levél is, hiszen igencsak megnövekedett e kéziratok értéke. Radnóti levelei ereklyének számítanak, sok gyűjtő szívesen áldozna rá, de az is elképzelhető – miként Bíró-Balogh írja –, hogy sok levél az egykori levelezőtársak örököseinél kallódik, „egy ritkán kihúzott fiókban, egy sárguló dossziében vagy egy rég olvasott könyv lapjai között.” (516.)

A gyűjtőmunka folyamatos tehát, ha előkerülnek újabb kéziratok, akár a második levelezéskötet is megjelenhet. Mind többet és többet, ráadásul személyes vonatkozású információkat tudunk meg Radnóti Miklósról, ám tehetsége ugyanúgy ragyog, világít a „néma, ezüst éj”-ben.

Zsidó Ferenc
SORTÚZ BELÜLNÉZETBŐL
– *Király Farkas: Sortúz* –

Király Farkas *Sortúz*¹ című könyve az 1989. decemberi román forradalom eseményeit dolgozza fel a sorkatonák szemszögéből. A kultúrantropológiában ezt alulnézetnek hívják, a szerző egy interjúban talán „belülnézetnek” nevezi, felmutatva, hogy mi történik ezekkel az ártatlan szinte-gyerekekkel, akikkel korábban eljátszották a rend látszatát, aztán a forradalom hevében belövik a totális harc káoszába, ahol a régi referenciák már nem működnek, csak bizonytalanság van, csak félelem és az ebből fakadó értelmetlen-aljas cselekedetek.

Négy kiskatona sorsát követhetjük nyomon: a Mirceaét, a Samuét, a Hansét és a Jovanét. A négy – részben párhuzamos – történet eltérő helyszíneken, más laktanyákban, városokban játszódik, a szereplőknek nincs tudomása egymásról, így az elbeszéltek inkább csak a hasonlóságok (és eltérések) révén érintkeznek.

Érdekes, hogy miért várt ilyen sokáig Király Farkas e könyv megírásával: közel harminc esztendő. Mert nyilvánvaló, hogy saját katonakalandjai is benne vannak, bár a narráció egyes szám harmadik személyű, az eseményeket egy kívülálló, részben korlátozott tudású elbeszélő szemszögéből látjuk (ugyanakkor szabad függő beszéd formájában megjelennek az egyes szereplők érzései, gondolatai is). Ülepednie kellett a történetnek, tisztulnia? El kellett múlni a sokknak ahhoz, hogy irodalommal tudjon minősülni? (Amint Arany János írta leánya halála után: most nem megy, nagyon fáj...).

Ezzel a viszonylagos megkésettiséggel kissé csökkent a mű felkavaró, „botrányjellege”, ugyanakkor ennyi idő távlatából könnyebb pusztán fikcióként, irodalmi alkotásként tekinteni rá, és nem referenciálisan olvasni, nem a tényeket keresni.

A könyv négy szereplője négy nemzetiségű – némiképp ironikusan: tipikus román multikulti –, vagyis egy román, egy magyar, egy szász

1 Sétatér Kulturális Egyesület, Kolozsvár, 2017.; Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2018.

és egy szerb; életeik, sorsaik ugyanakkor csak árnyalatokban különböznek. A szerző ezzel azt sugallja, hogy az 1989-es eseményeket egyformán megszenvedte Románia mindegyik népcsoportja, hogy a laktanyákban lévő káoszban nem volt sem neme, sem nemzetisége.

A szerzői szándék hol a fikcionalitást erősíti meg, hol a valóságnak való megfelelést (pl. a fejezetek címként a forradalom előestéjének, időszakának, és utójátékának dátumait viselik, 1989. szeptember 29-étől 1990. január 1-jéig).

A laktanyák hangulatát a Romániát az 1980-as évekre jellemző látszat-élet abszurditása hatja át, amit a szerző nagyon erős képekben ragad meg. Groteszk jelenet például a katonai eskütétel momentuma: a mikrofon hektikusan működik, „minden öt szekundumnyi beszédből kettőt felerősít, hármát pedig nem”, ez már elég az ünnepélyes röhögések kiprovokálására, aztán a helyzet egészen szürreálisra válik, jelképeként annak, hogy hogyan (nem) működött a katonaság a szóban forgó időszakban: „Majd bal oldalról, komótosan, ahogy az efféle szereplőtől elvárható, belépkedett a képbe egy meglehetősen bamba fehér paripa, elhelyezkedett az ezredes háta mögött, és zavartalanul hozzálátott a növényi díszlet felzabálásához.”

A kiskatonákhoz csak nagyon szűrt információk jutnak el a kibontakozó forradalmi eseményekről, például megkettőzik az őriséget, „mióta az a pap meg a huligánok” elkezdtek a „cirkuszt” Temesváron.

Aztán a katonai alakulatokat kirendelik: vagy fontos objektumok biztosítására, vagy a harcok tűzvonalaiba, vagy határőrségbe. Lőnek rájuk, de nem tudják, kik, ők visszalőnek, de nem tudják, kikre, csak feltételezések vannak, csak (összeesküvés)elméletek: külföldi, bérelt terroristákról, a diktátor fanatikus árváiról. Tény azonban, hogy vér folyik, és mind a négy szereplő találkozik az (értelmetlen) halállal.

A román–szerb határnál szolgálatot teljesítő Jovanékat meghaladják az események, a lövöldözésben Jovan meghal: „Egy következő lövedék a sofórt fektette a kormányra. Valamelyik srác nem bírta cérnával, és lőni kezdte a közeli épületet. A többiek azt hitték, hogy látott valamit, ezért ők is tüzet nyitottak.”

A véres események hatására Mircea befele fordulóvá és zavarttá válik, bizarr, morbid látomások, lázalmok gyötrik: „ő szerelmével kézen fogva sétál a halott katonákon, lábukhoz meleg vér és agyvelő tapad, ölelkezni kezdenek, eleinte állva, később a Nickó-arcú tetemenek

hemperegve, miközben az égből édesen zümmögve hullnak az ondósza-
gú lövedékek.” Ez a motívum, hogy kéjes öröm tölti el, ha lőhet, ha
ölhet, korábban már előfordult, Jovan állapítja meg magában, hogy az
események hatására: „egy szadista lakik bennem, (...) perverz állat
vagyok.” Majd összegzi: a tébolyult, értelmetlen erőszak eltorzította a
bakák jellemét: „kiderül, hogy mindegyikük deviáns barommá válto-
zott?”

A könyvnek „még” íze van, vagyis egy szuszra elolvasható, és az
ember szívesen folytatná. Azt is mondhatnánk, benne van egy nagyre-
gény lehetősége, nem is értjük, miért lett csak ekkora (143 oldal, a
műfajmeghatározás: kisregény). Nyilván, a szerző minden bizonnyal
pontosan tudja, miért így, ebben a formában és terjedelemben írta meg
ezt a témát, a recenzens csupán eljátszik a lehetőséggel, hogy a
nézőpontok váltakoztatásával hogyan lehetett volna tovább gazdagítani
a szöveget.

Épp a belülről láttatás szándéka miatt talán nem lett volna érdektelen
az énelbeszélői nézőpont választása, Király Farkas vélhetően a tudatos
távolságtartás okán döntött a külső nézőpont mellett. Ugyanakkor egy
rövid passzus erejéig azt is felvillantja, mit adhat hozzá a szereplői
diskurzus a narrációhoz: „közzéteszi” egy kiskatona levelét (naplóját),
melyben az elmeséli, miféle szörnyűséget követtek el. Egy reptér
védelmére kirendelt egységük tévedésből, terroristáknak gondolva
őket, légéppisztolyoz egy szakasz fegyvertelen szekus előfelvételis
kiskatonát. A folytatás pedig a romániai forradalom totális káoszának
abszurd jelképe: mire ők befejezik az ártatlanok likvidálását, megerke-
zik egy tankos század, és löni kezdi őket, mert úgy értesültek, hogy a
repteret elfoglalták a terroristák. Ember a talpán, aki meg tudja őrizni
emberségét ilyen körülmények között, mondja ki a könyv, a négy
kiemelt szereplő mindegyikének ez nem sikerül: Mircea megroppan,
zavarttá válik: „hosszú idő óta – hogy mióta, azt már senki sem
tudja – szüntelenül az ágyán térdepelt, nem beszélt és nem evett, csak
rajzolt”, aztán egy rutinórjárat alatt bepánikol, s lelövi egy társát.
A katonaoorvos azonnal elindítja a leszerelési eljárást, kérdés, nem jött-e
ez már túl későn Mircea számára.

A bizonytalanságban a román nacionalista félelmek is előjönnek,
vagyis inkább tudatosan kiprovokálják az erre érdekeltet: „Márpedig
ha megtámadnak a magyarok, és visszaveszik Erdélyt...” A katonák

közt nem jellemző a nacionalista gyűlölködés, de most, e felfokozott helyzetben mindenki óvatossá, gyanakvóvá, ingerlékennyé válik. Például, amikor december 25-én a Ceaușescu-házaspár perének közvetítését nézik a tévében, és Samu nem mutat elég lelkesedést, pontosabban kételkedik abban, hogy ez mindent megoldana, az alábbi párbeszéd zajlik le: „- Titeket, bozgorokat sosem tudlak megérteni. – Remélem is. Adj egy cigit.”

Az utolsó képek már a szép új világ kibontakozásáról szólnak, a forradalom egyféleképpen győz, Nyugatról érkeznek a segélyszállítmányok (igaz, hogy nem nagyon érnek célba, mert az elosztók lenyúlják), s velük együtt a Nyugat szimpátia- és együttérzés gesztusai, számos bátorító levél, „szeretetszemét”, mit az illetékesek felbontatlanul kidobálnak a szemébe. A kommunizmus fojtogató nihilizmusának helyét egy újfajta szabadosság veszi át a seregben is, szilveszterkor már mindenki úr, nem elvtárs, s az őrséget teljesítő baka nyugodtan elszívhatott egy cigit: „senki sem törődött már efféle szabálytalansággal”. Hansi, a szász Németországba készül, Samu is megússza, de leszerelése előtt még átél egy traumát, ami örökre beég az agyába: miközben az általuk telepített aknákat próbálják hatástalanítani: „az őrnagy mosolyog, lépegetni kezd az aknamezőn, majd felrobban...”

A könyv címe, a *Sortűz* utalhat a forradalom hevében kaotikusan elrendelt lövöldözésekre, de eszünkbe juttathatja a dízsörtüzet is: mint tisztelgést e káoszban emberként megmaradni próbáló, vagy éppen elhunyt kiskatonáknak, forradalmároknak és ellenforradalmároknak. A zárókép akár egy Örkény-egyperces is lehetne: a sortűz leadásának mozzanatait írja le, pontos katonai és fizikai szakszavakkal, de azért, hogy a tudományos szöveg e szépirodalmi mű regiszterébe bekerült, valami egészen mást jelent, valami nagyon torokszorítót.

A könyvből alig tudunk meg pontos adalékokat, fontos információkat az 1989. decemberi forradalmi eseményekről. És ez aligha véletlen, azon túlmenően, hogy egy szépirodalmi műnek nem az információértéke a mérvadó: részint azt jelzi, hogy a kiskatonának, hiába volt a dolgok sűrűjében, nem volt, nem lehetett rálátása az összefüggésekre; részint pedig azt, hogy azok az események annyira kuszák voltak (spontán megmozdulásokra rászervezett puccs, forradalom és ellenforradalom, stb.), hogy már megtörténésükkor mítosznak minősültek...

Vermesser Orbán Kinga
A CSODA GRÁDICSAIN

Molnár Vilmos könyve, a *Csodák ideje*¹ a szerző eddig megjelent öt kötetéből való válogatás, úgyhogy hálás feladat egy ilyen „gyűjteményről” írni, mert ilyenkor mégiscsak a legjobb, a legsajátosabb írásokból történik a merítés, a kritika hangját le lehet halkítani, a megfigyelésé a fő szerep, s hogy csak jót mondunk, az eleve garantált.

Nagy Koppány Zsolt, a kötet szerkesztője négy fejezetbe válogatta össze a közel félszáz novellát, karcolatot, minimalista szépprózát (vagy mi a szösz): *Csodára várva*, *Ha megtörténik a csoda*, *Oldalági mirákulumok*, *Nagyanyámék mágiája* a címük. Látható, hogy a könyv maga is szerkesztői alkotás, a kötet- és fejezetcímek aktusában egyszerre lepleződik le és magasztosul fel az a szerkesztői szándék, hogy hangsúlyossá válják a Molnár Vilmos-i prózaepika sajátos védjegye: a csoda, s hogy a fejezetcímek sorrendisége is a csoda végbemenetelének folyamatát tükrözze: a csodavárást, majd a bekövetkezett csodát és végül az élmény utórezgését (*Oldalági mirákulumok*).

S kezdeném rögtön a négy fejezetből a legutolsóval, a *Nagyanyámék mágiája* cíművel, mert ez a legérdekesebb, ez olvastatja a legkönnyebben magát, valószínű, ha sikerülne egy kötetre valót írnia az írónak ilyen megkapó derűvel és humorral, komoly sikerre számíthatna. Másrészt, mert úgy érzem (és persze lehet, hogy tévedek), valahogyan innen indul minden, itt mutatkozik meg a legközvetlenebbül az írói látásmód lényege, hogy furcsának, érdekesnek, izgalmasnak, humorral, ironiával telítettnek kell láttatni a hétköznapi valóságot, hátha így le lehet gyűrni (legalább írásban) annak borzalmasságát és unalmát.

A *Nagyanyámék mágiájá*-nak középpontjában egy életerős, beleváló, egy kicsit bűbájoláshoz is értő, életszerető nagyanya áll, aki „kétkedéssel vegyes ellenszenvvel viseltetett mindenféle hiábavaló, reménytel nélküli önmarcangolás iránt” (*Történet Bolond Lináról...* 143.), aki

1 Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2017.

személyiségének mágiájával képes a nagy veszedelmeket is megszelídíteni. Például, amikor kitalálja, hogy a fosztogató orosz csapatok elől a csergőórát rejtsek el Bolond Lina dús, ezüstös kontyába. Nem nehéz elképzelni, azután mi történt volna, miután a felszabadító Vörös Hadsereg három géppisztolyos katonája berontott Ignác báék konyhájába. De ebben a feszültségtől felrobbanni látszó némaságban egyszer csak megszólalt éles hangon a csergőóra Lina kontyában, s a pattanásig feszült helyzet így változott át „ eget verő” röhögéssé, s így szabadultak meg az egyre dagadó jókedv révén nemcsak Ignác báék, hanem a kisvároska is aznapra a szovjet baráti látogatás brutalitásától.

E novellák humorát nemcsak a történetek csattanója adja, hanem a beszédmód, s ahogyan ezen keresztül értelmeződik a világ. A fejezet tökesúlya az a három leghosszabb novella, amelyeknek a történelmi háttere az 1940-es és '50-es évek, szóval eléggé nehéz idők, amikor szovjet csapatok vagoníroznak munkatáborba ártatlan embereket, vagy kulákküldöző, kollektivizáló, fényes autókkal járó kisdiktátor elvtársak kegyétől függ, hogy van-e petróleum világítani, vagy nyitva tarthat-e a Czenczer-féle mindenes. (*Történet Bolond Lináról...*, *Történet Sztálinról és Pakuts bácsiról...*) Az olvasó és az elbeszélő között van egy közös megegyezés, tudás arról, hogy vészterhes idők voltak ezek, s az író pontosan ezt a közös konszenzust, illetve azt a feltételezett olvasói elvárást rombolja le, ahogyan kellene beszélni erről az időről. A narrátor szerint, pontosabban a kisvároska lakói szerint 1945-ben mindössze „izgalmas idők” vannak, amikor az emberek a mindenféle, egymásnak ellentmondó híreket „történelmi tippversenyként” fogják fel. (152.) Vagy vegyük például a *Történet Sztálinról...* Pakuts bácsiját, aki foglalkozására nézve órás volt ugyan, de szenvedélyesen szeretett tudni a „különböző világtájak mindenféle népeinek különös szokásairól”, de soha nem hagyhatta el a városka határát, mert soha nem volt annyi pénze. Nos, Pakuts bácsi legnagyobb bánata, hogy nem vitték el katonának, mert „Pakuts bácsi elképzelésében a háború egy nagy, európai, sőt világ körüli társutazásként szerepelt, amelyben a szegény emberek is részt vehetnek ingyen és bérmentve”. Szegény, jó öreget aztán mégiscsak elviszik a szovjetek munkatáborba, mert Sztálinnak

hívta a kutyáját, de csak a hadifogoly-szállítmány főnökének „*protekciónak közbelépésére*” kapott helyet a szibériai transzportban. E novellák humorának megértéséhez kell az olvasói szolidaritás, az olvasóval való összekacsintás, hiszen mindketten tudjuk: az író meg az olvasó is, hogy dehogyan kellett protekció a munkatáborhoz.

A *Nagyanyámék mágiájá-*nak másik főszereplője a kisfiú, az unoka, akit ez a búbajos nagymama nevel úgy körülbelül az 1960-as évek elején, amikor még csak minden tizedik házban van csak tévé, az autóbusz taxinak hívják, és minden autót Pobodának vélnek a helyiek, holott Moszkvicsok és Volgák is akadnak közöttük. A humor forrását itt is a beszédmód adja, ahogyan az elbeszélő összekeveri és egyszerre érvényesíti az egyes szám első személyű „gyereknarrátor” egy „felnőtt-narrátor” és a szereplők szókincsét, nézőpontját és világmagyarázatát. Például a *Regina néni és az atom* címűben, amelyben arról is szó esik, hogy a kisfiút elviszik a moziba, ahol nagyon megijed a látottaktól. Regina néni próbálja megnyugtatni, hogy mindez csak film és nem valóság, de amikor látja, hogy a gyerek nem nyugszik, kitalálja, hogy az „atom a magyarázata az egésznek”. (182.) „Az atom az egy olyan dolog” – kezdi nyugodt hangon Regina néni, s a gyerek rögtön kezd megnyugodni, mert ha a legfőbb rossz okozója, az atom csak „afféle »dolog«”, akkor mégsem lehet olyan szörnyű erős. Csak az a baj, hogy összeszúrta a levelet Gagarinnal – fűzi tovább a szót Regina néni. Ez a Gagarin visszautalás egy korábbi szöveg helyzetre, ahol a gyerek kitalál magának egy ős mítoszt Gagarinról, akiről sokat beszélnek akkoriban a felnőttek. Szóval ez a Gagarin a gyerek szerint valami „nyughatatlan, bőrében nem férő alak volt, aki azt spekulálta ki, hogy felrepül a Jóistenhez. De a Jóisten aztán adott neki, nyakát szegve zuhant vissza a földre.” (181.) Regina néni azt nem fejt ki, hogy szerinte a film borzalma, az atom és Gagarin miképpen függnek össze, de megkéri a gyermeket, hogy minderről hallgasson, mert „nemzetközi bonyodalmak származhatnak abból, ha nyilvánosságra kerül”. (83.) S itt akár vége is lehetne a történetnek, de az író még megfejezi egy mesteri meseszerű befejezéssel: „Én aztán nem is árultam el a titkot”, s a felnőtt narrátor értelmezésével, aki rájön arra, hogy nemcsak az atomot értette meg

akkor, hanem egyúttal betekintést nyert „a nemzetközi nagypolitika színpalái” mögött zajló borzalmas machinációk közé is.

*

A második fejezet: *Ha megtörténik a csoda* azokat a novellákat foglalja egybe, amelyekben visszatérő motívum a csoda végbemenetele.

2000-ben összevettem a szerző *A sivatag* című novelláját Kafka *Átváltozások* című novellájával. Jó néhány párhuzamot láttam akkor a két írás között: A szereplők nevének egybecsengését (Gregor Samsa – Samuel George Hopstep), a cselekmény elindításának, az alaphelyzetnek az azonosságát (mindkét szereplő az ébredés ködös pillanataiban kezd ráeszmélni arra, hogy valami nincs rendben). És végül, ami a legfontosabb, hogy mindkét novellában rendkívüli, nem valóságos helyzetre ébrednek reggel a szereplők. Gregor Samsa egy irtóztató, hatalmas bogárrá változik, Samuel George Hopstep pedig egy sivatagi házban ébred. Mit fejez ki ez a két csoda? Gregor Samsa bogárlétében a szürke hétköznapok elviselhetetlensége sűrűsödik bogáriszonyattá, a Molnár-novella esetében viszont egy beteljesült vágyálom a sivatagi házban való ébredés. Ez a sivatag hosszú évek ábrándozásából jött létre, az éveken át kitartott magas hőfokú vágyakozásából képződött meg.

A szerkesztő egymás mellé válogatta *A sivatag*, a *Level Szingapúrból*, *Az értelmetlen csoda* című novellákat, s ebben az egymással interferáló novella-térben erősödik fel, hogy mit gondolnak a szereplők, és közvetetten a szerző, a csodáról. Samuel George Hopstep *A sivatagban* azt gondolja, hogy amit nagyon kívánunk, az valósággá válhat. A csíkos pizsamájában örömeiben hetyke mazurkát járó Hopstepnek (kinek csíkos pizsamája szökött fegyenc rabruhájaként metaforizálódik) sikerült megszöknie a valóság szürke börtönéből, mert annyira kívánta éveken keresztül, hogy valami csoda történjék vele, hogy végül teljesült a vágya. Grzés *Az értelmetlen csodában* azt gondolja, hogy a végtelenségig várakozni a váratlanra mégiscsak dőreség. Az unalmas, szürke hétköznapokat úgyis le lehet győzni, ha meglepetést szerzel önmagadnak. Próbáljuk meg például – tanácsolja Grzés –, ha jobbkezesek vagyunk, balkézettel felvenni az inget, s ha ez már rutinosan megy, akkor lehet már más végtagokkal is próbálkozni.

És végül a *Levél Szingapúrból* „te”-je, akihez beszél az elbeszélői én, na, szóval ő, akinek van egy rögeszméje, hogy levelet fog kapni Szingapúrból, és attól a pillanattól kezdve minden jó lesz. Egy pszichológusnő ki akarja gyógyítani ebből a rögeszméből, de ez a te azt gondolja, hogy egy rögeszméről nem érdemes lemondani, még akkor sem, ha a pszichológusnő szerint teljes képtelenség hinni benne, mert ha az ember megtagadja a rögeszméjét, egyszerre reménytelenné, kilátástalanná és értelmetlenné lesz minden, s akkor minek lemondani a csodavárásról, ha ez tart életben?

2000-ben úgy gondoltam, hogy Molnár Vilmos gyógyító szándékkal ír. Az olvasó gyógyítására többféle módszert is kidolgozott Molnár doktor úr. A már említett negyedik és a most tárgyalt második fejezet novellái a humor és a jóságos csoda (a csoda legyen túláradóan jótékony hatással az ember életére – mondja Grzés *Az értelmetlen csodában*) kevercse kítűnő főzet a szürke hétköznapiak ellen. De az is jótékonyan hat már, ha a csodához vivő stációkkal ismertetjük meg az olvasót: a váratlanság élményével, az elámítás érzésével. Ennek eléréséhez az író mindenféle trükkös cselt bevet, mint mikor Auert lihegve felvonszolják a negyedik emeletre, s aztán váratlanul otthagyják. S hogy az elámítás és váratlanság élményének átélését miképpen éri el az író az olvasónál, annak tárgyalásával rá is fordulhatunk az első és a harmadik fejezetre.

*

A *Csodára várva* (I.) és az *Oldalági mirákulumok* (III.) fejezet szövegei nem szólnak váratlan eseményekről, Csicsóban vonatra szálló Istenről, sem tamásis ördögökről (*Az ördög megint Csikban*), szóval semmiféle megtörtént csodáról, legfeljebb a csoda előszobájába lépünk be ezekkel az írásokkal. (De hát erre utal a *Csodára várva* fejezetcím is). Minek a mentén lehetett akkor ezt a 25 írást két fejezetre osztani? Talán az elmondható történet, a cselekményesség megléte, avagy hiánya lehetett itt a vízvázlatzó (Bár ennek alapján az első fejezetből kilóg a *Valaki* és az *Ünnep előtt*, mert ezeknek nincs elmesélhető története, míg a harmadikból a *Réman doktor hasberendezése, metszőfoga, kisujja*, mert ennek van elmesélhető története, míg a többi 11-nek nincs a

harmadik fejezetből. Érdeemes tehát egy egységként tekinteni a két fejezetre.)

Bevallom, akkor vágyakoztam minél hosszabban elidőzni ezen fejezet szövegeiben, ha volt egy elbeszélő, ki mesélt a szereplőkről, ha volt cselekmény, ami egy adott ponton megszakadt, majd jött az a bizonyos befejezési lehetőségek felvázolása, s magamra hagyott az író, rám bízta, az olvasóra, hogy gondoljam tovább, fejezzem be én a történetet úgy, ahogy nekem tetszik. (*Immaculata nővér, Áblez Dzsihán balladája, A legfelső stáció, Réman doktor hasberendezése, metszőfoga, kisujja*)

Szerettem azt is, ahogyan az elbeszélő belerángat egy nagy ívű történetbe (a tizennyolc éves szultán éppen most veszíti el a háborút, a népét és az országát a keresztes hadak túlerőivel szemben), és a nagy ív egyszerre lelohad: az élet és halál mezsgyéjén álló Kilidzs Arszlán szultán a teljes megszűnés fenséges pillanatában egy furcsa alakú tökre gondol, amit gyerekkorában mutatott neki egy halk szavú perzsa kertész (*A furcsa alakú tök*). A következő novella rögtön e játék fordítottja (*A Kolcza-féle kert...*) egy gyümölcsöskerti séta békés díszletei közt megvillan egy „csúnya-piros színűre festett pad”, a helyszín, ahol kezdetét vette az a „megmagyarázhatatlan és furcsa eset”, amely aztán Porozsán Mari további életét teljesen tönkretette. De hogy mi volt e súlyos eset, azt nem tudjuk meg, mert nem meséli el az elbeszélő, mert őt „az ilyesmi nem érdekli”.

Ebben a huszonnégy novellában (?), karcolatban erőteljesen érezni, hogy nem a történet a fontos, hanem a velünk, az olvasókkal való játék. Pontosabban a nekünk eljátszott játék. A szerep. A szerző, aki eljátssza, hogy ő a szerző. Például elindít egy történetet, hagyja, hogy sodródjunk benne, majd hirtelen – mondhatnánk, amikor kedve tartja – felfüggeszti e nyelvből megalkotott világ továbbteremtését, és szembenevet az olvasóval: „Az a helyzet – hehe –, hogy engem az ilyesmi nem érdekel.” (De találkozni hasonló jelenséggel a II. fejezetben, amikor a szerző közli a történet végén, hogy mindaz, amiről eddig szó volt, pusztán kitaláció, egy „agyafúrt” fickó agyszüleménye, kinek van szerencséje ajánlani magát. [*Középkori történet mórakkal...*])

Az I. és III. fejezet külön színfoltja, sajátos prózatermékei a történet nélküli írások. Örökény egypercesével vagy Nagy Lajos *Képtelen természetrajzával* tartanak rokonságot a humoruk és groteszk látásmódjuk révén. A nyelvi komikum forrása itt is ugyanaz, mint minden ilyen jellegű írásnál, vagyis: kitalált szavak (pl. felfélkönyökölve, Prospektus Eci stb.), össze nem illő fogalmak társítása (barátom... a neves zanzakészítőről elnevezett irodalmi kör elnöke; nyolcvanhét kiló feleség stb.), vagy az olvasói elvárást felrúgó váratlan történetlezárások (pl. a *Kofa*), de mindez, amit felsoroltam kevés annak érzékeltetésére, hogy miképpen képződik a sajátos Molnár Vilmos-i humor és ironia. Nem is próbálkozom ezzel, mert valószínű úgy járnék, mintha egy vicc poénját akarnám megmagyarázni. De van valami, ami körbejárható, ami valahogyan elmondható. Én még írónál nem tapasztaltam, hogy ennyire nyilvánvalóvá tegye az írás mibenlétének jellegét. Magyarán, hogy ennyire hagyja feltárulkozni azt a csupasz tényt, hogy akkor lesz létező nyelvilag valami, ha leírják, s az olvasó teljesen ki van szolgáltatva ennek az aktusnak. „Ott valami érdekes van. Abban az esetben, ha írni fogok róla. Ha nem fogok írni róla, akkor nincs” – írja *Az ajtóval szemközt, mégis inkább srégen, kicsit vissza* szövegben. Azt hiszem, sok írása mögött ez az egyszerű, de megunhatatlan élmény áll, hogy szóval világokat lehet teremteni, s ebben nemcsak játék van, hanem mérhetetlen szabadság is, bármikor újratervezhető ez a teremtett világ, kihagyható belőle valami, átírható, bővíthető, szűkíthető, akár egyetlen mozdulatra. S ami a legcsodálatosabb, hogy van valaki, aki végigköveti e teremtett világ metamorfózisát, s ez nem más, mint az olvasó.

Konzervatív olvasó lévén, addig szeretem ezt a játékot, míg megmaradok olvasónak. Míg azt nem kezdem érezni, hogy a szerző kezdi rám tolni az ő feladatait is. Míg azt nem kezdjük játszani, hogy ő megadja a helyszínt, felhelyezi rá a figurákat, megadja az elmozdulások koordinátáit, de a cselekményt találjam ki én, az olvasó. (Lásd: *Félig titkos történet, Titkos történet*) Bevallom, egy idő után úgy voltam ezekkel a szövegekkel, mint Bátky János (Szerb Antal: *A Pendragon legenda*) a filozófiai traktátusokkal elalvás előtt. Nagyon megnyugtatóak, és nagyon hamar elalszom tőlük. A legújabb kötetében, *A legfelső stációban*

(Bookart, Csíkszereda, 2017.) még tovább megy a szerző, még tovább csökkenti a klasszikus prózaösszetevőket (tér, idő, cselekmény). Van úgy, hogy csak a párbeszéd van megadva, a helyszín, helyzet az olvasó részortja, s még ennél is minimalistábbak a „minimál mesék”, melyekben a felderengő jelentésmezőt nekünk kell megtöltenünk szereplőkkel, beszéddel, helyszínnel, térrel és idővel, történettel. Ha akarjuk. A szerző már nem játszik velünk.

Roland Barthes írta 1970-ben az alábbi talányos mondatokat: „Az Apa halála az irodalomnak sok örömét elveszi majd. Ha nincs többé Apa, minek történeteket mesélni.”² Nem tudom, hogy pontosan mit jelentenek e sorok. De nagyon bízom abban, hogy Molnár Vilmos megfejti.

Sátor

2 A mondat Roland Barthes *A szöveg öröme* (Osiris Kiadó, Budapest, 1996) című kötetében található.

OLVASÓLÁMPA

VILÁGOS INDUL

„Világos indul, és lépésről
lépésre sötétebb lesz.”
(Sakkfeladvány)

Az év elején egyik olvasólámpámban éppen arról írtam, hogy megtalálják-e vajon az embert bizonyos könyvek, különösen azok, amelyek épp akkor, abban a percben, pillanatban kell hogy megtalálják? Hogy szembejönnek-e vele, avagy neki kell szembemennie velük? Költői kérdések voltak persze, de jól el lehetett elmélkedni rajtuk. Bemegy az ember a könyvtárba, vagy egyik, vagy másik kávéházba, olyanokba, ahol könyvek, folyóiratok is vannak, és válogat. Ízlelgeti a friss termést, olvassa lapokban, folyóiratokban a verseket. És szembejön egy-egy név, ismerős vagy ismeretlen, és elkezd olvasni őt; néhány sor, egy-két szakasz után kiderül, hogy folytatja-e tovább, avagy sem. Az idei év elején azonban különösen nagy versélményeim voltak. Zalán Tibor, Takács Zsuzsa, Oravecz Imre, Szeles Judit, Tóth László stb. De mondhatom Nyirán Ferencet is, akit ekkor fedeztem fel magamnak. Ekkoriban került a kezembe András László verseskötete¹ is; ő az én korosztályom, az ötvenes évei elején jár, a könyv megjelenése idején éppen ötvenéves volt. A fülön Kemény István ajánlja, és én nagyon bízom az ő ízlésében. Mindössze negyven vers, első verseskönyv, korábban eddig csak egy regénye jelent meg 2010-ben, az *Egy medve-kutató feljegyzései*. Nem olvastam még ezt a regényt, de el fogom olvasni. Annál is inkább, mivel István az elmúlt évtized egyik legjobb magyar regényeként említi. Az egyik legjobb kortárs költő, ezt (is) írja róla a fülön, és én így veszem kezembe ezt a vékonyka könyvet. És ahogy elkezdem olvasni, jó érzés áramlik szét bennem, mert nem csalódom. Tűpontos, bölcs és katartikus költemények. Fél évszázad tapasztalatai, az életről, bölcsességről, az élni tudásról és élni hogyan is nem tudásról. Megtudok valamit belőlük, azt gondolom, ami én is vagyok, amilyen az én életem is volt, van. Hogy hogyan élünk, éltünk, milyen szomo-

1 András László: *Világos indul*. Miskolc, 2016, Műút Könyvek.

rúan, és hogy hogyan csesszük, avagy mégsem csesszük el az életünket. Az elveszett, elvesztegetett időről, a semmiről, arról az énről, akik voltunk, akik vagyunk vagy akik lehetünk volna.

A negyven versből öt-hat folyó(folyam)vers, egy-egy folyamról (Rajna, Volga), folyóról (Tisza, Maros) szól, vagy ha nem, akkor a folyamkilométerről, sellőről, avagy torkolatról. Már a kötetindító darabban (A *Rajna*) az álmodott folyó, az álomban a gangra feljövő folyó nagyon erős, kimerevedő indító kép. Szinte érezzük, tudjuk, hogy mi, mik következnek, hogy mire számítsunk az olvasásban. Azt álmodjuk valamiről, hogy van, de nincs, pedig milyen jó lenne, ha volna. Ha nem kellene felébredni, kijózanodni stb. egy-egy ilyen valóságosnak tűnő, ámde mégsem valóságos álmából.

Talán Esterházy Péter írta, mondta valahol az egyik erdélyi, Erdélyből kitelepedett magyar költőre, akit egyébként magam is nagyon kedvelek, hogy ő a legnagyobb magyar ismeretlen költő. Ez jut eszembe a kitűnő András László-versek, a nagyszerű András László-versek könyv olvasásakor. Mert méltatlanul nincsen ott az őt megillető helyen. De hát, remélem, mindez csak átmenetileg. Hogy a világos elindult, és egyre világosabb, és nem sötétebb lesz.

Kedvcsinálóként ide, a végére egy András László-költemény. Szomorú ez is, de hát milyen is legyen.

ÉJSZAKAI MEGÁLLÓ

Megállsz valamikor (éjszaka),
valahol (egy megállóban), és vág
a szél, mindenki alszik, akivel
beszélni érdemes lehetne még,
tehát nem beszélsz, csak
levegőt veszel, és a tenyeredben,
amivel végigsimítottad arcodat,
megérzed a volt szeretőd bőrének
illatát. Elámulsz, hogyan kerülhetett
ide ez az illat, mikor (talán egy
másik időből) és honnan (talán egy
másik éjszakai megállóból), de most
itt van félreérthetetlenül. Újra

végigsimítasz az arcodon és újra
érezed az illatot, miközben egyre
kevésbé érted, honnan, mikor, és egyre
jobban érezed, nincs se itt, se most.

(Fekete Vince)

„DANTE-AGYÚ BALASSI” VAGY „CSAK” BALASSI?

Nényei Pál *Ne bántsda a Zrinyit!* című, az *Adriai tengernek Syrenaiát* „szorosán” olvasó, sajátos szempontokat alkalmazó monográfiájáról volt már szó a *Székelýföldben* – most meg Balassi Bálint van soron, pontosabban az a mindössze 92 oldalnyi „kismonográfia” *Az irodalom visszavág* 3. kötetéből², ami még a Zrínyi-monográfiánál is „tudománytalanabb”, hiszen 1. a „kismonográfia” a szerző népszerűsítő irodalomtörténetében kapott helyet, és 2. a szerző itt még alaposabban megfricskázza az irodalomtudósok szektáját, mint korábban, szóba hozva Gerézdi Rabánt, akinek a „névéhez köthető a magyar irodalomtörténet-írás egyik legemlékezetesebb csintalansága” (467. o.), azt a Gerézdi Rabánt tehát, aki kitalálta a „Dante-agyú Balassit”, mondván a *Spenótban*, hogy Balassi „egy háromszor 33 költeményből, egy verses prológussal együtt pedig kereken 100 versből álló kötetet óhajtott a jelek szerint kiadni” (468. o.). De ne szaladjunk ennyire előre! Egyelőre még Radványban vagyunk, ahol 1874. augusztus 21-én bizonyos Deák Farkas úr talált egy *Balassi Bálint verseinek fragmentumi* című kéziratot kódexet. „Kevés fontosabb pillanata volt a magyar irodalomtörténetnek – írja Nényei tanár úr –: Deák Farkas ugyanis megtalálta az első magyar költő, Balassi Bálint szinte teljes életművét” (385. o.). Innét viszont már kezd izgalmassá válni a dolog!

Mivel a kötet diákok számára íródott, érthető, hogy számtalan definíciót olvashatunk a „kismonográfiában” (mi az, hogy *első magyar költő?*, mi az, hogy *verseskötet?*, mi az, hogy *dallamköltészet?* stb.), de túl a definíciókon mégiscsak az a legérdekesebb a Nényei-féle Balassi-értelmezésben, ahogy a 400. oldalon olvasható kijelentést (mely szerint „a *Balassi Bálint Verseinek Fragmentumi* a világirodalom egyik legizgal-

2 Nényei Pál: *Az irodalom visszavág* 3. (A hit fényétől az ész világosságáig.) Bp., 2018, Tilos az Á Kiadó. (A Balassiról szóló kismonográfia a 385–476. oldalakon olvasható.)

masabb vallomása a férfilélekről”) a Balassa-kódex számozott verseinek „kötetdrámájával” (ez a meghatározás is Nényeitől származik!) támasztja alá. Nem hallgat el semmit a versekből kiolvasható történetből, nyíltan kijelentvén, hogy már „a huszonkilencedik versig Balassi Bálint olyan mélyre jutott, aminél mélyebbre kevés férfi süllyedt a világtörténelemben”. (442. o.) De ami még fontosabb: nem is tesz hozzá semmi olyasmit a történethez, ami nincs a versekben – annak ellenére sem, hogy tudja, „a tudósok is költővé tudnak válni, ha tudományos eredménnyel kecsegtető fantáziacélt kapnak egy teremtő gondolkodású tudóstársuktól” (472. o.; nyilván, itt is a Gerézdi-árvákra, vagyis azokra a Balassi-kutatókra utal, akik „azt hitték, Balassival foglalkoznak – pedig nem! Ők is csak továbbbírták Gerézdi regényét”).

Mi tehát Nényei Pál konklúziója a Balassa-kódex számozott verseiről? „Ami biztos: ha Balassi kortárs költő lenne, botrányos élete miatt már rég kikerült volna a tananyagból, sőt a verseit sem jelentetné meg senki. (...) Igaz, tett sok jót is, meg aztán rengeteg nyelven beszélt, és csodálatos költő is volt, de ha ma élne, a legügyesebb ügyvéd sem tudná kimosni; a jogos vádak betemetnék. Egyébként már életében is ez történt vele.” (475–476. o.)

Természetesen Nényei Pál nem csak „sztorizik” rövidke kismonográfijában (az *Egy katonaénekről* például itt olvastam az egyik legtömörebb, legpontosabb verselemzést). De ha csak „sztorizna”, akkor is igazat adnék neki, mert valahogy el kell tudnunk magyarázni a (diák)olvasóknak, miért jutott Balassi a 75. (utolsó) számozott vers végén az alábbi négy sorban megfogalmazott következtetésre:

„Ti pedig, szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nekem nem nyertetek,
Tűzben mind fejenként égjetek, vesszettek,
Mert haszontalanok, jót nem érdemeltek.”

(*Lövétei Lázár László*)

FUVOLÁN HALKAN

Meditációs zene fuvolán halkán előadva. Elsőre ez jutott eszembe, amikor olvastam *Az atlantiszi villamos*³ négy részre osztott verseiből az első ciklust. A meditációnak van olyan funkciója, hogy lecsendesíti a gondolatokat, elmélyíti a belső békét. Ez feltételezi, hogy előzőleg a gondolatoknak nemigen volt nyugtuk, a belső béke valamiért nem találta a furatot, melyben mélyülhetne. Például ezért: „...*valami / történt itt, valakik elrabolták / életünk elmúlt évszázadait, / és csak az eltűnt idő lehetne / valóságos, ha nem tűnt volna el.*” (*London időnként felhős*) „*Tengerkolozsvár és Vízierdély*” immár ott található valahol lent a tengermélyben, ahol „*a nyikorgó kapun túl / ott vár a sok atlantiszi ember: / Hunyadi M., Bethlen G., Mikes K. / meg a számtalan nevesincs / mélytengeri írrok...*” (*Az erdélyi tenger*) Hogy létezett-e tényleg Atlantisz, vagy csak ősi legenda? Az a valamikori Erdély tényleg létezett, mára mégis mintha ősi legenda... Errefelé egykoron sok városban találtatott Király utca, ma meg már „*A Király utca fölött sirályok / köröznek. Urbánus tengerézés: / légvonalban az Adriától / ezernyi kilométer csupán.*” (*Az erdélyi tenger*)

Egybe is mosódhatnak a dolgok, az utazónak-emlékezőnek minden helyről egy másik hely jut eszébe: „*York napsütése Erdély lankáit / idézi fel újra*”. Nincs ebben semmi különös: „*Hisz ugyanaz a nap süt itt is, ott is, / s ha elveszett is, mindig rátaláltam, / az óceánban, bárhol volt Kolozsvár, / az elszabadult yorki városállam.*” (*A Kolozsvár–York alagút*)

Végképp elszabadultak a dolgok. Vagy elvesztek? Tengernyi víz borítja az elsüllyedt múltat. Túlélők vagyunk ugyan, gerendákba-ládákba-miegymásba kapaszkodva sodródunk a színen, s bár „...*éppen csend van, szélcsend, / nem tudni, mi virrad arra / a folyton összeomló / erdélyi-velszi várra...*” (*A Milford-öböl felé*)

A ciklus csúcspontját számomra Kányádi Sándor *Valaki jár a fák hegyén* versének *Valaki jár a víz alatt* című átíratja jelenti. Egyfajta játék ez is, mint minden átírat, de meglepő, hogy Kányádi jeles témáinak, motívumainak felvillantása mennyire beilleszthető Papp Attila Zsolt „*vízi világába*”. Idézem az egészet: „*valaki jár a víz alatt / a tengermélyi*

3 Papp Attila Zsolt: *Az atlantiszi villamos*. Kolozsvár–Budapest, 2018, Orpheusz Kiadó – Erdélyi Híradó Kiadó.

fák hegyén / hulló szavak Atlantiszán / nem hatol át a déli fény // ha áthatolna, odalent / láthatnánk, hogy egy idegen / a vörös villamosra száll / fekete-piros síneken // az atlantiszi villamos / ablakában áll inteni / mondják, az égi rétre tart / mondják, senki nem ismeri // mégis, naprendszereken át / szavakat fúj felénk a szél / felismerjük a nyelveket / melyeken ugyanúgy beszél // melyeken hallgatni tanul / zúgnak a tengermélyi fák / vízcicsillagon porszemek / a Vannakvidékek-világ // valaki jár a víz alatt / se vége nincs, se kezdete / az Erdély nevű kontinens / sodródik tovább vele”.

S még nem is szóltam a kötet három másik ciklusáról – hadd maradjon felfedezni való az Olvasónak is –, melyekben ilyen, számomra emlékezetes sorok találhatók: „*olyan most az univerzum éjjel, / mint egy elhagyott erdei ház az / asztalon felejtett konyhakéssel*”. (Villa Diodati)

A Kolozsváron élő Papp Attila Zsoltnak ez a negyedik verseskönete. A maga csendes módján mára az erdélyi magyar gondolati líra megkerülhetetlen személyiségévé vált. (Molnár Vilmos)

Tükör-önarckép

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista

Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely

- Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
köszvényes
Csíki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József –
Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárád
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dimény Attila – Kézdivásárhely
Dimény Haszmann Orsolya –
Csernáton
Dobos Sándor – Nagyvárád
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes István – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászonaltíz
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zolt – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső –
Gyergyószentmiklós
Gáspár Sándor – Marosvásárhely
Gazda Árpád – Magyarfenes
Gazda József – Kovászna
Geréd Gábor – Székelyudvarhely
Gergely Borbála – Csíkszereda
Dr. Germán Salló Márta – Marosvá-
sárhely
Györfi Jenő – Nyárádmagyarós

- Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertz Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármásfalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárád
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroška – Máraféalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely

- Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Márk Dezső – Csíkszereda
Dr. Marton József – Gyulaféhevár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Mikes Borbála – Uzon
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murádin László – Kolozsvár
Murányi János – Székelyudvarhely
Müller Dezső – Vámfalva
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárada
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Olti Kálmán – Csíkszereda
Orbók Ilona – Csíkszereda
Orendi István – Székelyudvarhely
Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
Ráduly János – Kibéd
Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád – Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
Kézdivásárhely

- Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Söbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna – Csíkcsecső
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Szöcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely

Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy

Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalu
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton

- Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászton
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyaros
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentersébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
- Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsi-
 szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon –
 Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székely-
 udvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
 györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspök-
 ség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz

Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Kemece
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dobozi Eszter – Kecskemét
 Dömötör Zoltán – Csömör
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos

Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kányádi Sándor – Budapest
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged

- Keppel Gyula - Budapest
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Csereszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császáz
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Lajos - Érd
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Keszthely
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyzücs
 Péter László - Szeged
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcsa Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Sokoray László - Pápa
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Szokolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Térey János - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tők János - Kecskemét
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbiicske

Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés

Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Máttyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pèray
 Nagy Pál – Montrouge
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a *Székelyföld* szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

DIÁK ÚR, KÉREM!

*A Székelyföld folyóirat pályázata
középiskolások számára*

Harghita Megye Tanácsa

*„Félre, könyvek, doktrinák,
hív az édes dáridó!
Kivirult az ifjuság,
szűzi csokrát szedni jó,
vénhöz illik a komolyság,
neki már csak az való!”*

(Középkori diákdal)

*„És most beszél. Valamit beszél. A második mondat-
nál arra számít, hogy félbeszakítják – lopva néz a tanár
felé. De az mozdulatlan arccal néz, se azt nem mondja,
hogy jó, se azt, hogy rossz. Nem szól.”*

(Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem)

Tanár, diák, iskola, diákélet, sulis évek – mit jelentenek Nekem? Tanár úr, kérem!, vagy: Diák úr, kérem! Mit ad, mit adott nekem az iskola, mit hozok, mit viszek ebből magammal majd egy életen keresztül? Majd hogyan adom ezt tovább, illetve továbbadom-e? Mit adok tovább és mennyit? A viszonyaink egymáshoz, az iskola-diák, a tanár-diák kapcsolatok; szeretet, odaadás, tisztelet, függés, hiány, harag, bármi. Szabad vagyok-e, szárnyalhatok-e az iskolában? Vagy kötöttség, kötelesség csupán? Hogyan lehetek önmagam a suliban? Miben segít az iskola nekem? Miben akadályoz? Miben stimulál, miben serkent?

Létezik-e vajon kultúra iskola, tanulás nélkül? Miért fontosak a jó tanárok? A példaképek? Szükség van-e rájuk? Fontosak-e vajon ma? Mivel tarisznyálnak fel egy életre minket az iskolában? Feltarisznyálnak-e? Tanár-diák kapcsolat, diák-diák (avagy a diaktársakkal, barátnőkkel, barátokkal való) viszony, mit kezdünk, kezdetünk felgyorsult világunkban a valamikori tanár-diák-iskola örökséggel: csupa olyan kérdés, amely – főleg kamaszodó fiatalok esetében – újból és újból „megér egy misét”. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek (ha fontos egyáltalán) az iskola, örömforrás-e, vagy inkább megoldandó, csak legyünk túl rajta probléma stb. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a *Székelyföld* folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: DIÁK ÚR, KÉREM! Beküldési határidő: 2019. október 31.

A PÁLYÁZAT DÍJAI: I. díj: 1000 lej

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2019 decemberében.

A díjazott művek közlési jogát a *Székelyföld* folyóirat fenntartja.